

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РИЖКОВА АНЖЕЛА АНДРІЇВНА

УДК [336-049.5/.65:338.246:005.934](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

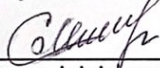
**ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

051 – Економіка

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 А.А. Рижкова
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник
Вінічук Марія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Рижкова А.А. Детінізація економіки в системі фінансової безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – «Економіка» – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2023.

Дисертаційна робота присвячена розв’язанню складного наукового завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні й формуванні методичних підходів щодо детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

У першому розділі «Теоретико-методичні аспекти дослідження тінізації економіки в системі фінансової безпеки» визначено основні аспекти дослідження фінансової компоненти тіньового сектора економіки, з’ясовано сутність тіньової економіки, детінізації економіки та фінансової безпеки, встановлено їх місце та роль в системі національної економічної безпеки держави, виявлено тісний взаємозв’язок та взаємовплив тіньової економіки із безпекою фінансового сектора.

На основі послідовного та детального аналізу категоріального апарату дослідження детінізації економіки в системі фінансової безпеки, встановлено, що процеси тінізації економіки істотно розбалансовують фінансово-економічні процеси та деструктивно впливають на стан фінансової безпеки держави. З’ясовано, що сформовані методичні підходи до формування інституційних засад детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави на національному й міжнародному рівнях істотно відрізняються та потребують детального вивчення методики оцінювання рівня тінізації економіки, її уніфікації та гармонізації із провідними міжнародними практиками.

За результатами проведених досліджень сформовано власне бачення економічної категорії «тіньова економіка», як складного деструктивного соціально-економічного явища, що трактуємо як вчинення різних видів

економічної діяльності, пов'язаної із протиправними діями та злочинними посяганнями у фінансовій сфері з метою одержання прибутку, результати якої невраховані офіційною статистикою, що дозволило її розглядати як цілісну, структуровану та ієрархічну систему із видозміненим переліком структурних компонентів, що дозволяє не лише розробити методичку оцінювання її обсягів в розрізі регіонів з урахуванням специфіки рівня їх соціально-економічного розвитку, а й доповнити теоретико-методичний базис дослідження тінізації економіки в системі фінансової безпеки держави.

Запропоновано тіньову економіку розглядати як складне соціально-економічне явище, що характеризується своєрідними властивостями та певними елементами системи, а також цілісністю, структурованістю та ієрархічністю. З'ясовано, що існуючі Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки в Україні не передбачають розрахунок обсягів тіньового сектора в розрізі регіонів країни, що істотно ускладнює формування заходів детінізації з урахування особливостей розвитку й поширення тіньової економічної діяльності в умовах соціально-економічного розвитку конкретного регіону.

Визначено місце фінансової безпеки в системі національної економічної безпеки держави та виявлено її найбільшу вагомість серед усіх компонент економічної безпеки. Доведено, що раціональний розподіл й використання фінансових ресурсів з метою захисту національних інтересів дозволяє збалансувати розвиток фінансової сфери, стійкість до ризиків і загроз, а також реалізацію комплексу заходів з детінізації економіки.

У другому розділі «Аналіз впливу тінізації економіки України на фінансову безпеку держави» оцінено стан та динаміку зміни тіньового сектора України в системі безпеки її соціально-економічних перетворень. Охарактеризовано рівень тіньової економіки України впродовж 2010–2022 рр., розрахований на підставі законодавчо регламентованих методів її оцінювання. Здійснено аналіз значення інтегрального показника рівня тінізації економіки України та виявлено тенденції його зростання в період загострення фінансово-

економічної та суспільно-політичної кризи, а також кризовий стан в період військового протистояння збройній агресії російської федерації.

Проаналізовано та визначено найбільш вагомі чинники детінізації економіки України в системі фінансової безпеки, до переліку яких належить зростання рівня корупції, зниження рівня фінансової безпеки держави, зростання дефіциту Державного бюджету та зростання рівня бідності населення, які інтенсифікують процеси поширення тіньової економічної діяльності та зниження рівня фінансової безпеки держави, внаслідок чого спостерігаються кризові макроекономічні явища в країні та знижується рівень якості життя населення. З'ясовано, що чинники воєнного характеру та послаблення державної безпеки України становлять значну перешкоду для успішної детінізації економіки.

Доведено необхідність узагальнення інструментарію дослідження впливу чинників, факторів і загроз на рівень тінізації економіки з використанням провідних світових практик, обґрунтовано потребу гармонізації вітчизняного законодавства у сфері протидії тіньовій економічній діяльності й економічній злочинності із нормами міжнародного права. Встановлено доцільність запозичення Україною світового досвіду оцінювання рівня тіньової економіки та формування комплексу заходів детінізації економіки. Виявлено залежність ефективності детінізації економіки від рівня соціально-економічного розвитку країни, розвиненості законодавства та спроможності протистояти викликам і небезпекам сучасності, що доведено результатами дослідження стану й динаміки зміни рівня тіньової економіки в країнах Європейського Союзу та в інших країнах світу.

У третьому розділі «Стратегічні пріоритети детінізації економіки в системі фінансової безпеки України» окреслено основні напрями детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави та запропоновано шляхи їх оптимізації. На основі проведеного дослідження доведено необхідність удосконалення методики оцінювання рівня тіньового сектора економіки України та запропоновано і обґрунтовано доцільність розрахунку

інтегрального показника рівня тінізації економіки в розрізі регіонів країни, що дозволить деталізувати оцінювання причин поширення тіньової економічної діяльності в конкретному регіоні, а також сформулювати комплекс заходів ефективної детінізації із урахуванням рівня їх соціально-економічного розвитку та проблем функціонування в динамічних умовах нестабільності й невизначеності.

Сформовано методичний інструментарій оцінювання рівня тіньової економіки на регіональному рівні шляхом надання пропозиції удосконалення існуючих методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки України та визначення можливостей проведення оцінювання рівня тінізації національної економіки на основі методу Ф. Шнайдера.

Обґрунтовано доцільність застосування методу Ф. Шнайдера при оцінюванні рівня тінізації економіки України, що базується на врахування впливу факторів на стан та динаміку зміни показників тінізації економіки та дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки між показниками-факторами, що стимулюють й інтенсифікують процеси тінізації економіки, та зростанням її рівня в країні.

Досліджено особливості трансформації інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки України та встановлено необхідність перегляду й удосконалення вітчизняного законодавства та фінансових інститутів, створення нових механізмів щодо управління фінансами, забезпечення прозорості управління доходами, сплати податків та здійснення розрахунків. З'ясовано, що трансформація інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки передбачає не лише процес системних змін у структурі, діяльності і функціях фінансових інститутів, а й забезпечення відповідних якісних змін законодавства, механізмів нагляду і контролю, а також створення нових інструментів та стратегій запобігання фінансовим кризам і загрозам.

Сформовано цілісне наукове уявлення про пріоритетні напрями детінізації економіки в системі фінансової безпеки України. Доведено, що існуюча державна політика детінізації економіки України є неефективною, а

механізм детінізації економіки потребує удосконалення. Визначено основні напрями системної детінізації економіки України в стратегічній перспективі та виявлено необхідність посилення контролю над тіньовою економікою. Окреслено проблемно-цільові орієнтири детінізації економіки України в контексті запровадження комплексу заходів системної детінізації на засадах проблемно-цільового програмування, що дозволить швидко виявляти й попереджувати причин виникнення тіньової економіки, запобігати й протидіяти її наслідкам.

Розроблено модель механізму детінізації економіки України, в якій запропоновано доповнити перелік спеціалізованих органів у сфері детінізації економіки Департаментом інформатизації та цифровізації, до компетенції якого віднести повноваження щодо координаційної діяльності структурних одиниць інформаційної ради та ІТ-рад на різних рівнях державного управління у сфері протидії тінізації економіки.

Ключові слова: тінізація економіки, рівень тіньової економіки, фінансова безпека, детінізація економіки, фінансова сфера, ризики, загрози, небезпеки, дестабілізуючі чинники, тіньовий сектор, фінансова система, індикатори.

ANNOTATION

Ryzhkova A.A. Unshadowing of the Economy in the Financial Security System of Ukraine. – Research work, manuscript.

This dissertation is presented to defend Ph.D. in specialty 051 – "Economics" – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2023.

The dissertation work is devoted to solving a complex scientific problem, which consists in the theoretical justification and formation of methodological approaches to the unshadowing of the economy in the financial security system of Ukraine.

In the first chapter, “Theoretical and methodological aspects of the study of the economy shadowing in the financial security system,” the main aspects of the study of the financial component of the shadow sector of the economy are determined, the essence of the economy shadowing, unshadowing of the economy and financial security is clarified, their place and role in the system of national economic security of the state is established, close relationship and mutual influence of the shadow economy with the security of the financial sector.

Based on a consistent and detailed analysis of the categorical apparatus for studying the unshadowing of the economy in the financial security system, it has been established that the processes of shadowing the economy significantly unbalance financial and economic processes and have a destructive effect on the state of financial security of the state. It was found that the existing methodological approaches to the formation of the institutional foundations for the unshadowing of the economy in the financial security system of the state at the national and international levels are significantly different and require a detailed study of the methodology for assessing the level of shadowing of the economy, its unification and harmonization with leading international practices.

Based on the results of the research, we have formed our own vision of the economic category “shadow economy” as a complex destructive socio-economic phenomenon, interpreted as the commission of various types of economic activities associated with illegal actions and criminal attacks in the financial sector in order to make a profit, the results of which are not taken into account by official statistics , which made it possible to consider it as an integral, structured and hierarchical system with a modified list of structural components, which allows not only to develop a methodology for assessing its volumes in the context of regions, taking into account the specifics of the level of their socio-economic development, but also to supplement the theoretical and methodological basis for studying the shadow economy in the state financial security system

It is proposed that the shadow economy be considered as a complex socio-economic phenomenon, characterized by unique properties and certain elements of

the system, as well as integrity, structure and hierarchy. It has been established that the existing Methodological Recommendations for calculating the level of the shadow economy in Ukraine do not provide for calculating the volume of the shadow sector by region of the country, which significantly complicates the formation of unshadowing measures, taking into account the peculiarities of the development and spread of shadow economic activity in the context of the socio-economic development of a particular region.

The place of financial security in the system of national economic security of the state is determined and its greatest importance among all components of economic security is revealed. It has been proven that the rational distribution and use of financial resources in order to protect national interests makes it possible to balance the development of the financial sector, resistance to risks and threats, as well as the implementation of a set of measures to unshadowing of the economy.

In the second chapter, “Analysis of the impact of the economy shadowing of Ukraine on the financial security of the state,” the state and dynamics of changes in the shadow sector of Ukraine in the security system of its socio-economic transformations are assessed. The level of the shadow economy of Ukraine during 2010-2022, calculated on the basis of legally regulated methods for its assessment, is characterized. An analysis of the value of the integral indicator of the level of shadowing of the Ukrainian economy has been carried out and trends in its growth have been identified during the period of aggravation of the financial, economic and socio-political crisis, as well as the crisis state during the period of military confrontation with the armed aggression of the Russian Federation.

The most significant factors of unshadowing of the Ukrainian economy in the financial security system are analyzed and identified, the list of which includes an increase in the level of corruption, a decrease in the level of financial security of the state, an increase in the State budget deficit and an increase in the level of poverty of the population, intensifying processes of the spread of shadow economic activity and a decrease in the level of the state financial security, as a result of which crisis macroeconomic phenomena are observed in the country and the level of quality of

life of the population decreases. It was found that military factors and the weakening of state security in Ukraine pose a significant obstacle to the successful unshadowing of the economy.

The need to generalize the tools for studying the influence of factors, reasons and threats on the level of economy shadowing using leading world practices has been proven; the need for harmonization of domestic legislation in the field of combating shadow economic activity and economic crime with the norms of international law has been substantiated. The feasibility of Ukraine borrowing world experience in assessing the level of the shadow economy and forming a set of measures to unshadowing the economy has been established. The dependence of the effectiveness of shadow economy on the level of socio-economic development of the country, the development of legislation and the ability to withstand the challenges and dangers of our time has been revealed, which is proven by the results of a study of the state and dynamics of changes in the level of the shadow economy in the countries of the European Union and other countries of the world.

In the third chapter, titled “Strategic Priorities for Unshadowing of the Economy Within the Financial Security System of Ukraine”, the main directions for unshadowing of the economy and its optimization within the state’s financial security system are outlined. Based on the conducted research, the need to improve methodology for assessing the scale of Ukraine’s shadow economy was established. The research highlights the importance of measuring the integral indicator of the level of shadow economy of Ukraine in the context of individual regions. It will allow evaluating causes of the shadow economy within a particular region in more details. It will also contribute to creation of a set of measures for effective unshadowing while taking into account levels of socio-economic development and challenges of operating in dynamic conditions of instability and uncertainty.

A methodological toolkit for assessing the scale of shadow economy at the regional level was developed by proposing improvements to existing methodological guidelines for assessing Ukraine’s shadow economy. The toolkit is based on F. Schneider’s method and offers improvements to existing methodological

recommendations about evaluating Ukraine's shadow economy level and identifies other possibilities for assessing the level of state's shadow economy.

The justification for applying F. Schneider's method in assessing the level of shadowing in Ukraine's economy is based on the ability to consider the influence of factors on the condition and dynamics of shadow economy indicators. This method allows to identify the cause-and-effect relationship between factors that stimulate, intensify shadow economy processes and increase their presence in the country.

The research studied the characteristics of transformation of the institutional foundation for strengthening Ukraine's financial security. It identified the need to revise and improve domestic legislation and financial institutions, introduce new methods of financial management, ensure transparency of income management, tax payment and financial transactions. It was established that the transformation of the institutional foundation for strengthening of the financial security involves not only systemic changes in the structure, activities and functions of the financial institutions but also ensuring the necessary qualitative changes in legislation, supervision and control mechanisms. Furthermore, it entails the creation of new tools and strategies to prevent financial crises and threats.

A comprehensive scientific understanding of the strategic directions of unshadowing of the economy within Ukraine's financial security system was formed. The research demonstrates that the existing state policy for unshadowing of Ukraine's economy is ineffective and unshadowing mechanisms need improvement. The main strategic directions for systematic unshadowing of Ukraine's economy were identified, highlighting the need for enhanced control over shadow economy. Problem-oriented and goal-oriented targets for unshadowing of Ukraine's economy were outlined within the context of implementing a complex of systemic unshadowing measures based on problem-oriented programming. This approach will allow to quickly identify and prevent causes of shadow economic activities and mitigate the consequences.

A model for an improved comprehensive mechanism of unshadowing of Ukraine's economy was developed. This model demonstrates the expansion of

structure of specialized bodies in the field of unshadowing of the economy by introducing a Department of Information and Unshadowing. The department would be in charge of coordinating activities of structural units of the Information and IT Council at various government levels in the field of tackling shadow economic activities.

Key words: shadow economy, level of shadow economy, financial security, detinization of economy, financial field, risks, threats, danger, destabilizing factors, shadow sector, financial system, indicators.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації**

1. Blikhar M., Melnychenko B., Pylypyshyn P., Ryzhkova A., Ruvyn S. Economic and Legal Justification of the Methodological Approach to the Assessment of the State of budget and tax Security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 2 (43). Pp. 357–364. URL: DOI: 10.55643/fcaptr.2.43.2022.3756 (Web of Science). *(особистий внесок здобувача: формування основних напрямів зміцнення бюджетно-податкової безпеки держави в контексті забезпечення фінансової стабільності й безпеки)* (0,2 др.арк.).

2. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Problem-target programming of unshadowing of the economy of Ukraine in the context of balanced socio-economic development. *Соціально-правові студії*. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 2 (12). 224 с. С. 122–129. URL: DOI:10.32518/2617-4162-2021-2-122-129 *(особистий внесок здобувача :визначення основних проблем детінізації економіки України та виявлення впливу на рівень тінізації економіки України дестабілізуючих чинників зовнішнього й внутрішнього середовища)* (0,4 др.арк.).

3. Рижкова А.А., Вінічук М.В., Бойко О.Т. Роль офшорів у системі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Соціально-правові студії*. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 4 (14). 224 с. С. 148–154. URL:

<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4290/1/21.pdf> (особистий внесок здобувача: оцінювання ризиків використання офшорних зон як інструменту мінізації економіки України) (0,21 др.арк.).

4. Blikhar V.S., Vinichuk M.V., Ryzhkova A.A. Institutional Foundations of de-Shadowing the Economy of Ukraine in the National Financial Security System. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol. 5, № 2. P. 68–76. URL: DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-68-76. (особистий внесок здобувача: визначення місця й ролі детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави) (0,4 др.арк.).

5. Рижкова А.А. Роль та місце фінансової безпеки в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №3 (67). С. 56–61. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-56-61. (0,51 др.арк.).

6. Рижкова А.А. Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 2 (70). С. 38–43. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-38-43. (0,53 др.арк.).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Рижкова А.А. Особливості та необхідність запровадження соціального контролінгу в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: матеріали Х Міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Львів, 29 квітня 2015 р.). Львів: Ліга-Прес, 2015. 192 с. С.131–133. (0,16 др.арк.).

8. Рижкова А.А. Тенденції ринку праці в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: матеріали XI міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Львів 13 травня 2016 р.). Львів : Ліга-Прес, 2016. 108 с. С. 80–82. (0,15 др.арк.).

9. Рижкова А.А. Перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. *Соціально-економічний розвиток і безпека*

України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 19 квітня 2018 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2018. 212 с. С. 179–181. (0,18 др.арк.).

10. Рижкова А.А. Моделі соціальної відповідальності та досвід впровадження в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 4 квітня 2019 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2019. 178 с. С. 44–46. (0,14 др.арк.).

11. Рижкова А.А. Методи оцінки рівня тіньової економіки в Україні. *Механізм функціонування громадянського суспільства*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. 476 с. С. 338–340. (0,14 др.арк.).

12. Вінчук М.В., Рижкова А.А. Вплив тінізації економіки на соціально-економічний розвиток України. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 196 с. С. 33–38. (особистий внесок здобувача: визначення взаємозв'язку тінізації економіки із показниками соціально-економічного розвитку, дослідження впливу факторів на зміну інтегрального показника рівня тіньової економіки України) (0,08 др.арк.).

13. Вінчук М.В., Рижкова А.А., Стень Д.В. Удосконалення механізму реалізації фінансової політики держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 листопада 2020 р.). Львів: Українська академія друкарства, 2020. 204 с. С. 26–28. (особистий внесок здобувача: формування механізму реалізації фінансової політики держави) (0,03 др.арк.).

14. Рижкова А.А., Давиденко В.В. Основні чинники та передумови формування й поширення тінізації економіки. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 25 березня 2021 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. Львів : Галицька видавнича спілка, 2021. 223 с. С. 204–206. (особистий внесок здобувача: визначення та аналіз дестабілізуючих чинників розвитку тіньової економіки) (0,1 др.арк.).

15. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемно-цільове програмування детінізації економіки України в контексті збалансованого соціально-економічного розвитку. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 16 квітня 2021 р.) / за заг. ред. В. С. Бліхара. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 184 с. С. 33–35. (особистий внесок здобувача: дослідження проблемно-наслідкового зв'язку між причинами виникнення тіньової економіки та її наслідками для держави і суспільства) (0,06 др.арк.).

16. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Детінізація економіки України в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. *The X International Science Conference «Implementation of scientific foundations in practice»*, (Turin, Italy, April 19–21, 2021). 157 p. P. 38–40. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів детінізації економіки України в системі протидії ризикам і загрозам виникнення диспропорцій соціально-економічного розвитку на макрорівні) (0,1 др.арк.).

17. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемні аспекти дослідження загроз фінансовій безпеці держави. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) приуроченої 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.) / упоряд. Г. З. Леськів. Львів : ЛьВДУВС, 2021. 300 с. С. 244–246. (особистий внесок здобувача: узагальнення переліку загроз фінансовій безпеці держави та формування пропозицій щодо зміцнення фінансової безпеки України) (0,04 др.арк.).

18. Vinichuk Mariia, Ryzhkova Angela. Risk Assessment And Classification of Threats to the Financial Security of the State. *Jointly Organize FAI International Conference on Public Managment and Administration at the Present Stage of State-Building FAI-PMASB 2021* (India, 21–22 October, 2021). 140 p. P. 120–121. (особистий внесок здобувача: визначення та аналіз основних ризиків і загроз фінансовій безпеці держави) (0,2 др.арк.).

19. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Офшорні зони як інструмент відмивання доходів та ухилення від сплати податків. *Фінансова розвідка в Україні: збірник тез доповідей науково-практичного семінару* (м. Львів, 25 листопада 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 164 с. С. 22–24. (особистий внесок здобувача: дослідження можливостей використання офшорних зон з метою узаконення нелегальних капіталів, сформованих в тіньовому секторі економіки) (0,16 др.арк.).

20. Рижкова А.А. Проблеми забезпечення фінансової безпеки України. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): матеріали* Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 19 листопада 2021 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 612 с. С. 409–411. (0,21 др.арк.).

21. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня тіньового сектора України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Львів, 24 березня 2022 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2022. 145 с. С. 104–108. (0,2 др.арк.).

22. Вінічук М., Рижкова А. Проблеми протидії відмиванню доходів, одержаних внаслідок ухилення від оподаткування, з використанням офшорних зон. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 20–22 травня 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 106 с. С. 20–22. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів

протидії ухиленню від оподаткування та виведення капіталів в офшорні зони) (0,06 др.арк.).

23. Вінічук М., Рижкова А. Протидія економічній злочинності в системі боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Львів, 13 травня 2022 року). Львів: ЛьВДУВС, 2022. 349 с. С. 30–35. (особистий внесок здобувача: визначення місця детінізації економіки в системі протидії економічній злочинності) (0,11 др.арк.).

24. Вінічук М., Рижкова А. Протидія корупції як чинник забезпечення сталого розвитку держави. *The XXXVII International Scientific and Practical Conference «Modern ways of solving the latest problems in science»* (Varna, Bulgaria, September 20–23, 2022). 518 p. P. 82–84. (особистий внесок здобувача: систематизація основних методів протидії корупції) (0,08 др.арк.).

25. Вінічук М., Рижкова А. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави. *The I International Scientific and Practical Conference «An overview of modern scientific research in various fields of science»* (Amsterdam, Netherlands, October 17–19, 2022). 238 p. P. 46–48. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів зміцнення фінансової безпеки України в стратегічній перспективі із урахуванням проблем зниження рівня тіньової економіки) (0,09 др.арк.).

26. Вінічук М., Рижкова А. Ефективна протидія ухиленню від оподаткування як інструмент зміцнення фінансової безпеки держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 148 с. С. 26–27. (особистий внесок здобувача: дослідження негативного впливу ухилення від оподаткування на параметри фінансової безпеки держави) (0,05 др.арк.).

27. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня бюджетно-податкової безпеки України. *Соціально-економічний розвиток і*

безпеки України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 23 березня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, М.І. Копитко. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2023. 167 с. С. 98–102. (0,22 др.арк.).

28. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Стан та тенденції забезпечення регіональної безпеки європейського континенту в умовах російсько-української війни. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем*: матеріали науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) / упоряд. І.М. Миценко. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 309 с. С. 56–59. (особистий внесок здобувача: дослідження параметрів фінансової безпеки країн Європейського Союзу з метою виявлення впливу на неї викликів і небезпек сучасності) (0,2 др.арк.).

29. Вінічук М., Рижкова А. Основні заходи детінізації економіки України в контексті протидії сучасним викликам і небезпекам. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 травня 2023 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2023. 128 с. С. 25–28. (особистий внесок здобувача: формування основних заходів детінізації економіки України) (0,1 др.арк.).

30. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Сучасний стан та проблеми забезпечення соціальної безпеки України в умовах війн. *Безпеківі аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави*: матеріали круглого столу (м. Львів, 12 травня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, Г.З. Леськів. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2023. 239 с. С. 196–199. (особистий внесок здобувача: виявлення негативного впливу тінізації економіки та корупції на рівень якості життя населення України) (0,07 др.арк.).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ТЕ – тіньова економіка

РТЕ – рівень тіньової економіки

ТСЕ – тіньовий сектор економіки

ЕБД – економічна безпека держави

ФБ – фінансова безпека

ФС – фінансова система

КМУ – Кабінет Міністрів України

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	29
1.1. Теоретичні основи дослідження фінансової компоненти тіньового сектора економіки	29
1.2. Фінансова безпека в системі національної економічної безпеки	43
1.3. Методичні підходи до формування інституційних засад детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави: світовий досвід	55
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	68
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ	71
2.1. Динаміка тіньового сектора та його вплив на соціально-економічні перетворення	71
2.2. Чинники детінізації економіки України в системі фінансової безпеки	86
2.3. Міжнародний досвід запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері та застосування його в детінізації економіки України	100
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	113
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	116
3.1. Удосконалення методики оцінювання рівня тіньового сектора	116
3.2. Трансформація інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки	126
3.3. Напрями та способи детінізації економіки в системі фінансової безпеки України	136
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	148
ВИСНОВКИ	151
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	154
ДОДАТКИ	174

ВСТУП

Актуальність теми. Посилення процесів глобалізації, геополітизації та регіоналізації, доповнені сучасними викликами й небезпеками збройного протистояння й розгортання повномасштабної війни Російської Федерації проти України, зумовлюють переформатування світового економічного порядку та інтенсифікують значні деструктивні зміни міжнародної економіки, що поширюються на національні економіки та завдають їм значного дестабілізуючого впливу, внаслідок чого активізуються ризики, загрози, виклики й небезпеки фінансово-економічного характеру, спостерігаються значні диспропорції соціально-економічного розвитку та виникають вагомі проблеми розвитку національної економіки, найбільш значними серед яких є тінізація економічних відносин, поширення корупції, економічної злочинності та легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Особливо ваговою та небезпечною за таких умов постала проблема інтенсифікації процесів ведення тіньової економічної діяльності, надмірне й неконтрольоване поширення якої спричинює появу істотних кризових явищ в державі й суспільстві та вимагає розроблення системи заходів ефективної протидії. Зважаючи на окреслені тенденції, проблематика дослідження детінізації економіки в системі фінансової безпеки України набуває особливої актуальності й викликає необхідність розроблення фундаментальних підходів для вирішення проблем тінізації економіки України в системі зміцнення її фінансової безпеки, зокрема, через формування комплексу заходів детінізації економічних процесів, механізм якої дозволив би ефективно протидіяти даному деструктивному явищу в сучасних умовах нестабільності та невизначеності.

Існуючий науковий доробок у сфері детінізації економіки й зміцнення фінансової безпеки України характеризується різносторонністю та багатогранністю досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Найбільш вагомим напрацюванням щодо виявлення причин тінізації економіки й пошуку методів її детінізації належать З. Варналію, М. Вінічук, О. Власюку, Я.

Гончаруку, Я. Жаліло, М. Копитко, Е. Лібановій, І. Мазур, Я. Пушаку, Є. Рудніченко, А. Сухорукову, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, М. Хвесику, Л. Шемаєвій та ін. Серед когорти зарубіжних науковців, що досліджували проблематику оцінювання рівня тіньової економіки та пропонували сучасні методи протидії даному економічному явищу варто відзначити Дж. Гласман, Л. Медіна, А. Полесе, В. Танзі, Е. Фейга, Дж. Шамблесс, Ф. Шнайдера та ін. Ґрунтовні дослідження стану та тенденцій зміни рівня фінансової безпеки України зроблені О. Барановським, В. Бліхарем, М. Єрмошенко, О. Користіним, С. Мельником, І. Мігус, В. Франчуком та ін. Однак, не заперечуючи вагомого наукового доробку та значущості науково-практичних праць провідних вчених щодо дослідження окресленої проблематики, вирішити проблему детінізації економіки України в системі зміцнення її фінансової безпеки досі не вдалося. Тому, питання пошуку шляхів детінізації економіки України та зміцнення її фінансової безпеки залишається актуальним, що обумовлює вибір теми дослідження та визначає її мету й завдання.

Наукове завдання дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й формуванні методичних підходів щодо детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відповідності до планів наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ в межах теми науково-дослідних робіт «Економічна безпека соціально-економічних систем: проблеми теорії та практики» (номер державної реєстрації 0121U112498), в якій дисертантом здійснено обґрунтування можливостей застосування проблемно-цільового програмування детінізації економіки України в контексті зміцнення її фінансової безпеки.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування теоретико-методичних положень та формування науково-практичних рекомендацій щодо розроблення комплексу заходів детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено та вирішено наступні завдання:

- доповнити теоретико-методичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», як складного деструктивного соціально-економічного явища;
- обґрунтувати концептуальні підходи до визначення категорії фінансова безпека в системі економічної безпеки держави;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки держави;
- систематизувати науково-методичні підходи до аналізу ризиків та загроз тінзації економіки України в контексті формування заходів забезпечення фінансової безпеки держави та окреслити пріоритетні напрями детінізації економіки України;
- узагальнити інструментарій дослідження впливу чинників, факторів і загроз на рівень тінзації економіки з використанням провідних світових практик;
- розробити модель механізму детінізації економіки на засадах комплексності та системного підходу.

Об'єктом дослідження є процес детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні положення детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційної роботи становлять положення теорій економічного зростання, тінзації економіки, глобалізації та перехідних економічних систем. У дисертації використано методи *системного аналізу, спостереження та методикау теоретичного узагальнення* з метою розширення наукових категорій «тіньова економіка», «фінансова безпека» та «детінізація економіки» з метою удосконалення понятійного апарату; метод *компаративного аналізу та морфологічного аналізу* – для дослідження теоретичних основ фінансової компоненти тіньового сектора економіки та фінансової безпеки в системі національної

економічної безпеки; *історико-логічний метод* – при дослідженні методичних підходів до формування інституційних засад детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави; метод *функціонально-системного підходу* – для оцінювання й характеристики стану й динаміки зміни тіньового сектора в системі безпеки соціально-економічних перетворень; метод *багатофакторного регресійного аналізу* – для виявлення впливу основних макроекономічних показників на рівень тінізації економіки; метод *багатовимірною статистичного (кластерного) аналізу* – для групування країн світу за показником рівня тінізації економіки; *графічний метод* – для наочного відображення й подання теоретико-методичного матеріалу; *абстрактно-логічний метод* – для узагальнення результатів дослідження та формування висновків проведеного дослідження.

Інформаційною базою дослідження є закони та нормативно-правові акти України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Національного Банку України, Міністерства фінансів України, звітні дані міжнародних організацій, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні й удосконаленні теоретичних засад та в розробці прикладних рекомендацій щодо визначення напрямів детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Найсуттєвіші результати дисертації, що містять наукову новизну, полягають у наступному:

удосконалено:

– теоретико-методичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», яку окреслено як деструктивне складне соціально-економічне явище з визначеними властивостями та елементами системи, що характеризується цілісністю, структурованістю та ієрархічністю, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє запропонувати видозмінений перелік її структурних компонентів, і дає можливість комплексної оцінки обсягів

тіньової економіки в розрізі регіонів з урахуванням специфіки рівня їх соціально-економічного розвитку;

– концептуальні підходи до визначення категорії фінансова безпека в системі економічної безпеки держави через обґрунтування ступеня її вагомості з-поміж компонент національної економічної безпеки, що відрізняється від традиційного підходу виокремленням можливостей гарантування спроможності фінансової системи держави раціонально розподіляти і використовувати фінансові ресурси з метою захисту національних фінансових інтересів через реалізацію комплексу заходів з детінізації економіки;

– методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки України, у рамках яких обґрунтовано необхідність урахування в офіційній методиці інструментарію оцінювання рівня тіньової економіки у розрізі регіонів, що, на відміну від поточної практики, дозволяє враховувати специфіку й особливості соціально-економічного розвитку, чинники і фактори тінізації економічних процесів на регіональному рівні, а також досліджувати комплексну структуру тіньового сектору економіки та стану його функціонування на територіях, що тимчасово окуповані російською федерацією;

– модель механізму детінізації економіки на засадах комплексності та системного підходу, структурні компоненти якого запропоновано розширити переліком спеціалізованих органів, що здійснюють діяльність у сфері детінізації економіки, створивши при Кабінеті Міністрів України Департамент інформатизації та цифровізації, до компетенції якого включити функції щодо забезпечення прозорості діяльності економічних агентів і органів державної влади різних рівнів ієрархії управління шляхом широкого застосування сучасного інноваційного інструментарію детінізації економіки, зокрема електронного урядування, що дозволить підвищити рівень прозорості та підзвітності спеціалізованих органів, які функціонують у сфері детінізації економіки, а також щодо діяльності суб'єктів господарювання для унеможливлення виведення значної частки одержаних ними капіталів у тіньовий сектор економіки;

набули подальшого розвитку:

– систематизація науково-методичних підходів до аналізу ризиків та загроз тінізації економіки України в контексті формування заходів забезпечення фінансової безпеки держави, що дозволило виокремити найвагоміші деструктивні причинно-наслідкові зв'язки у контексті зростання тіньового сектору, а саме – ухилення від оподаткування, поширення корупції, зростання рівня бідності та дефіциту Державного бюджету, які доцільно вважати ключовими загрозами не лише системній детінізації економіки, але і фінансовій безпеці України що, на відміну від усталених підходів, сприяє виявленню ентропії фінансової та соціально-економічної систем в умовах нестабільності та прискорення трансформаційних процесів з доповненим переліком пріоритетних напрямів детінізації економіки;

– інструментарій дослідження впливу чинників, факторів і загроз на рівень тінізації економіки через застосування провідних світових практик для мінімізації тіньового сектора економіки шляхом удосконалення методів розрахунку рівня тінізації економіки на основі побудови причинно-наслідкових зв'язків між чинниками її виявлення та поширення і наслідками для соціально-економічного розвитку держави, що сприятиме підвищенню рівня достовірності розрахунку обсягів тінізації економіки на національному рівні пріоритетних напрямів детінізації економіки на основі використання міжнародних методик оцінювання рівня тіньової економіки, що, в результаті, забезпечить оперативність й гнучкість проведення досліджень тенденцій тіньового сектора економіки та дозволить підвищити об'єктивність й достовірність розрахунку рівня тінізації економіки на національному рівні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо детінізації економіки в системі фінансової безпеки України. Теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації та інші результати проведених наукових досліджень, що викладені у дисертації, були безпосередньо впроваджені у діяльність 94 прикордонного загону Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України (акт №

12/495 від 12 липня 2023 р.) та в роботу Головного управління Національної поліції в Закарпатській області (акт № 27 від 10 серпня 2023 р.).

Результати наукових розробок застосовуються в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при вивченні та під час викладання навчальних дисциплін «Бюджетно-податкова безпека», «Фінансова безпека», «Іллегалізація економіки», «Національно оцінка ризиків» (акт про впровадження № 43 від 26.10.2022 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в формуванні та обґрунтуванні наукових положень, висновків і рекомендацій щодо детінізації економіки в системі фінансової безпеки України.

Наукові результати, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, обґрунтовані автором на підставі проведених особистих досліджень, в яких викладено нові авторські науково-методичні підходи та надано практичні рекомендації щодо детінізації економіки в системі фінансової безпеки України. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використано лише ті положення та ідеї, що є результатом особистої роботи автора. Особистий внесок у роботах, які виконані у співавторстві, відображено у публікаціях (30) за списком праць.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації доповідалися та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також на інших комунікаційних заходах: *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: X Міжвузівська студентська науково-практична конференція (м. Львів, 29 квітня 2015 р.), *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: XI Міжвузівська студентська науково-практична конференція (м. Львів, 13 травня 2016 р.), *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 19 квітня 2018 р.), *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої

освіти і молодих вчених (м. Львів, 4 квітня 2019 р.), *Механізм функціонування громадянського суспільства*: Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 р.), *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 10 квітня 2020 р.), *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні*: VI Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 25–27 листопада 2020 р.), *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 25 березня 2021 р.), *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 16 квітня 2021 р.), *Implementation of scientific foundation in practice: The X International Science Conference (Italy, 19–21 April 2021)*, *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: Науково-практична інтернет-конференція (з міжнародною участю), приурочена 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.), *Jointly Organize FAI International Conference on Public Management and Administration at the Present Stage of State-Building FAI-PMASSB 2021 (India, 21–22 October, 2021)*, *Фінансова розвідка в Україні*: Науково-практичний семінар (м. Львів, 25 листопада 2021 р.), *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)*: Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 р.), *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 24 березня 2022 р.), *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 20–22 травня 2022 р.), *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: Науково-практична Інтернет-конференція (м. Львів, 13 травня 2022 р.), *Modern ways of solving the latest problems in*

Science: The XXXVII International Scientific and Practical Conference (Bulgaria, 20–23 September, 2022), An overview of modern scientific research in various fields of Science: The I International Scientific and Practical Conference (Netherlands, 17–19 October, 2022), Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.), Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 23 березня 2023 р.), Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: Науково-практична конференція (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.), Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: X Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 25–27 травня 2023 р.), Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави: Круглий стіл (м. Львів, 12 травня 2023 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 30 наукових праць: 6 публікацій – у наукових фахових виданнях України (6 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних), 24 тези доповідей за результатами участі у конференціях та інших комунікаційних заходах. Загальний обсяг публікацій становить 8,63 др. арк., із яких особисто здобувачеві належить 5,18 др. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 196 сторінок. Дисертація містить: 5 таблиць, 30 рисунків, з яких 12 охоплюють 12 повних сторінок; 9 додатків, що розміщені на 22 сторінках; список використаних джерел складається із 152 позицій на 20 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 134 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Теоретичні основи дослідження фінансової компоненти тіньового сектора економіки

Посилення процесів глобалізації та прагнення інтегруватися до світового фінансово-економічного й суспільно-політичного простору зумовлюють необхідність злиття національних фінансових ринків та утворення єдиної глобальної фінансово-економічної системи. Сучасний стан функціонування фінансово-господарських зв'язків характеризується істотними деструктивними змінами, які чинять значний дестабілізуючий вплив на національні економіки й соціально-економічний розвиток країн. Поява значних диспропорцій та змін процесів і явищ, що супроводжують розвиток держави й суспільства, спричинюють системну кризу фінансово-економічної системи та появу значних проблем соціально-економічного розвитку країни, однією із яких являється стрімкий розвиток тіньового сектора економіки.

В умовах глобальної нестабільності, невизначеності, появи новітніх викликів і небезпек сучасності загострюються проблемні аспекти інтенсифікації розвитку таких деструктивних явищ і процесів як тінізація економіки, корупція, економічна злочинність, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, масштаби яких набули транснаціонального характеру й критичних обсягів та загрожують виникненням вагомих ризиків фінансовій безпеці держави, а також поглибленням макроекономічної й суспільно-політичної кризи.

Варто зазначити, що на сучасному етапі особливо загострилася проблема розвитку тіньового сектора економіки та поширення тіньової економічної діяльності на всі сфери економіки й суспільства, що потребує

формування дієвих механізмів ефективної протидії даному деструктивному явищу. Крім того, руйнівні загрози тінізації економіки чинять значний деструктивний вплив на функціонування фінансової системи держави та зумовлюють зниження рівня фінансової безпеки.

Проблематика дослідження теоретико-прикладних засад фінансової компоненти тіньового сектора економіки не є новою та впродовж тривалого періоду часу перебуває предметом наукових розвідок провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак, сформувати та уніфікувати наявні наукові погляди в даному керунку досі не вдалося через безупинний процес оновлення й удосконалення форм тіньової економічної діяльності, її динамічне поширення як в просторовому, так і в секторальному вимірах, що доводять масштаби тінізації економіки, які продовжують зростати. Пошук ефективних методів та заходів детінізації національної економіки перебуває на активному етапі досліджень, що доводять значні теоретико-прикладні напрацювання в окресленому напрямку та певні позитивні результати.

Проведені дослідження сутності тіньового сектора економіки в контексті фінансової компоненти в історичній ретроспективі дозволяють виявити достатньо ґрунтовні напрацювання щодо визначення сутності тіньової економіки, причин її виникнення, форм прояву та наслідків, що нею обумовлені. Зокрема, одним із перших науковців, що дав визначення тіньовій економіці, є Е. Фейг [1], який її вважає небезпечним соціально-економічним явищем, що поширюється на економіку, політику й суспільство та включає різні види економічної діяльності, невраховані офіційною статистикою. Подібною щодо трактування сутності тіньової економіки є позиція В. Танзі [2, с. 344], яким подано пропозицію вважати тіньовою економікою виробництво та доходи, що акумулюються в тіньовому секторі економіки та неповідомлення про їх наявність офіційні органи державної влади.

В даному контексті, А. Сміт [3] розширює поняття тіньової економіки та її сутність трактує крізь призму нелегального виробництва товарів і послуг в тіньовому секторі економіки, що мають законне або незаконне походження та

не включаються при проведенні офіційних оцінок обсягів валового внутрішнього продукту.

В умовах сучасності, на міжнародному рівні проблемами дослідження тінізації економіки достатньо ґрунтовно займаються Л. Медіна та Ф. Шнайдер [4; 5; 6; 7], які вивчають стан та тенденції розвитку тіньового сектора економіки та відмічають зниження середнього розміру тіньової економіки серед країн Європи з 16,48 % ВВП в умовах 2020 р. до 16,07 % у 2021 р. Проте у 2022 р. науковці прогнозують та відмічають зростання рівня тіньової економіки у країнах Європи в середньому до 15,96 % ВВП, що свідчить про значні масштаби тінізації економіки не лише в Україні, а й в інших країнах світу та доводить необхідність дослідження даної проблематики в напрямку пошуку ефективних методів та шляхів протидії. Причому, події військового характеру, що спостерігаються в Україні внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення на її територію російської федерації істотно поглиблюють процеси тінізації економіки не лише України, а й інших країн світу.

В даному контексті, Н. Савіна та А. Подлевський [8] зазначають, що серед країн Європи найвищим рівень тіньової економіки зафіксовано в Україні, що першочергово обумовлено зростаючим впливом високого рівня оподаткування та низьким рівнем правової й фіскальної культури населення. При цьому А. Саука та Т.Й. Путнієш [9] доводять, що найбільш вагомою складовою тіньової економіки країн Європи є тіньова заробітна плата, виплачена у конвертах.

Ф. Шнайдер [6], досліджуючи прикладні аспекти розвитку тіньового сектору економіки, дійшов висновку, що його інтенсифікація відбувається в період посилення кризових ситуацій та глобальної нестабільності, а процес відновлення триває достатньо довго та болісно для національної економіки й суспільства.

Окремі автори виокремлюють види тіньової економіки, до яких відносять:

1) неформальну економіку, яка функціонує в межах домашніх господарств та суб'єктів господарювання із неформальною зайнятістю, що здійснюють свою діяльність відповідно до чинного законодавства, а виробництво товарів і послуг відбувається виключно для власного споживання;

2) приховану (тіньову економіку), яка офіційно не декларується, а реальні обсяги діяльності істотно зменшуються з метою ухилення від сплати податків;

3) нелегальну (підпільну) економіку – представлена протиправним виготовленням та збутом товарів і послуг, що заборонені законодавством.

Вважаємо за доцільне на рис. 1.1 відобразити взаємозв'язок структурних елементів тіньової економіки, адже тіньовий сектор економіки має складну структуру.

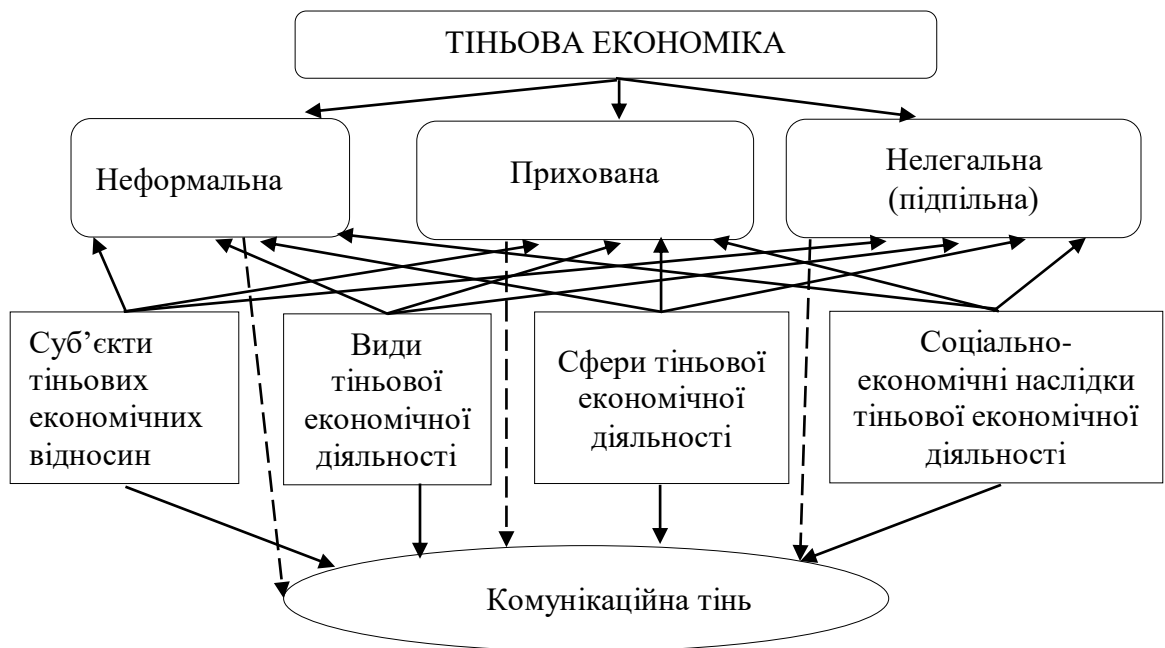

Рис. 1.1. Взаємозв'язок структурних елементів тіньової економіки [10]

Очевидно, що тіньова економіка також є складним соціально-економічним явищем, що характеризується своєрідними властивостями та

певними елементами системи, тому, можна стверджувати про її цілісність, структурованість та ієрархічність.

Багато із наукових поглядів на сутність тіньової економіки концентруються в напрямку необхідності її дослідження в контексті формального й неформального складників. З цією метою А. Полесе та ін. [11] пропонують розвиток тіньового сектора економіки досліджувати із урахуванням не лише економічних факторів, а й соціальних та політичних, а також підвищену увагу приділяти неформальній зайнятості як найбільш вагомій складовій тіньової економічної діяльності.

На теренах України проблематика дослідження тіньового сектора економіки актуалізувалася у 90-их роках ХХ століття, коли почали розвиватися швидкими темпами негативні процеси розвитку держави й суспільства. В даний період часу О. Турчинов [12] систематизував основні підходи до тлумачення тіньової економіки та сформував їх у декількох напрямках, які систематизуємо на рис. 1.2. При цьому варто зазначити, що наукова позиція науковця відповідає поглядам Е. Фейга та В. Танзі.

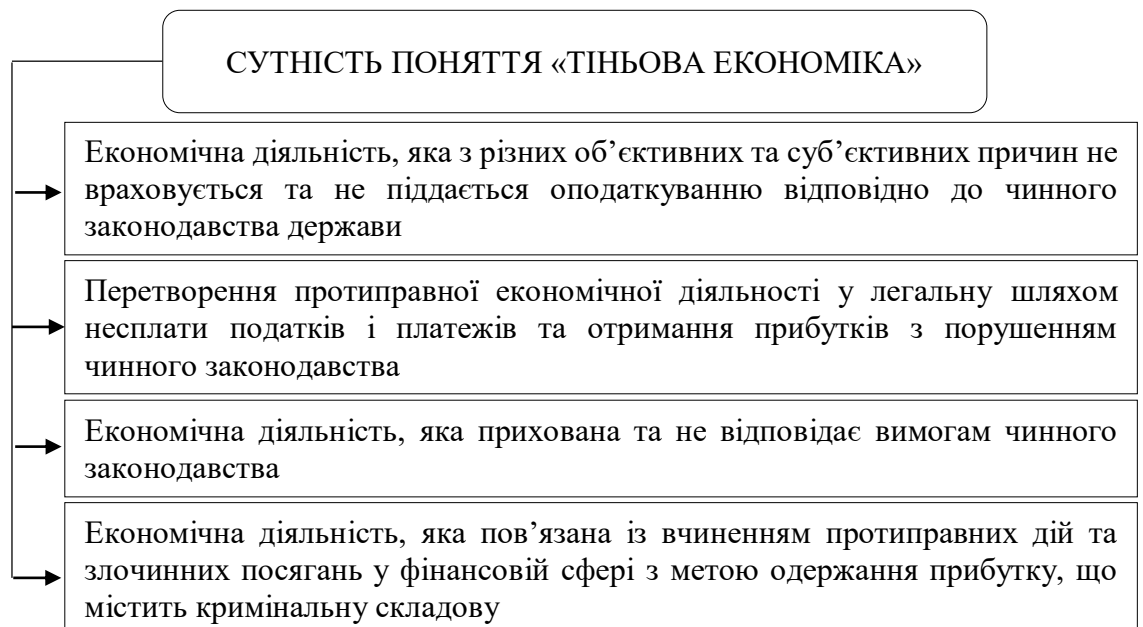

Рис. 1.2. Основні наукові погляди на трактування сутності соціально-економічної категорії «тіньова економіка», сформовані О.В. Турчиновим

Джерело: складено автором за даними [12]

Очевидно, що поняття тіньової економіки вміщує в собі як протиправну кримінальну економічну діяльність, так і незаконну підпільну. Спільними ознаками обох видів є вчинення протиправних діянь в тіньовому секторі економіки та не включення результатів такої діяльності в офіційний сектор економіки. Крім того, тіньова економічна діяльність заборонена державою, передбачає незаконне одержання або привласнення доходів, спрямована на особисте чи групове збагачення, а також здійснюється з метою приховування від сплати податків. Тому, обґрунтованим виявляється виявлення та деталізація видів форм тіньової економіки в залежності від класифікаційних ознак (рис. 1.3).

Системний підхід до класифікації основних форм тіньової економіки передбачає врахування впливу на неї глобальної фінансово-економічної системи. Тому, обґрунтованим залишається дослідження проблематики тіньової економіки в контексті глобальних фінансово-економічних змін, що достатньо глибоко досліджують Дж. Глассман та Дж. Шамблесс [14], які вагомого значення надають стану розвитку тіньового сектору економіки та швидкості поширення тінізації соціально-економічних процесів. Більше того, науковці доводять, що зростаючі тренди поширення тіньової економіки в глобальному просторовому вимірі обумовлені рівнем соціально-економічного розвитку кожної із країн світу та дестабілізуючими чинниками зовнішнього й внутрішнього середовища на параметри тіньової економіки. Крім того, Дж. Глассман та Дж. Шамблесс проблеми тінізації фінансового сектору економіки провідних країн світу пов'язують із дестабілізацією військово-політичної ситуації у Східній Європі, спричиненої повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію суверенної України.

Водночас, в умовах стійкої глобальної невизначеності частково зростання рівня тінізації економіки спричинене загострення впливу військово-політичних чинників та ступеня можливості ескалації збройних конфліктів, що потребує поглибленого вивчення основних причин виникнення тіньової економіки та її поширення на різні сфери.

Рис. 1.3. Класифікація форм тіньової економіки в залежності від ознак її прояву

Джерело: складено автором за даними [13, с. 31]

Л. Кашпур [15, с. 124] зробила достатньо вдалу спробу систематизації таких причин, які вважаємо за доцільне систематизувати на рис. 1.4.

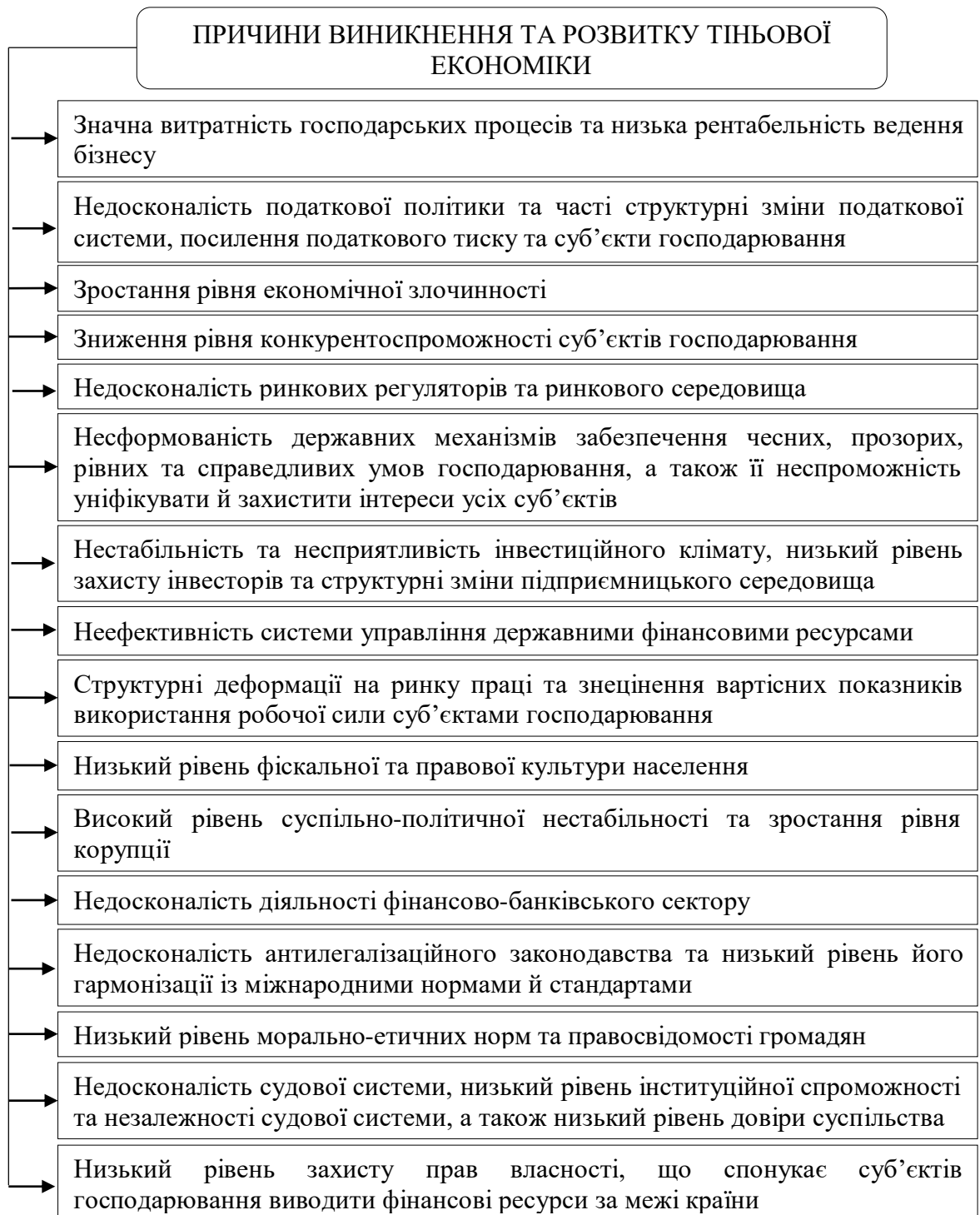

Рис. 1.4. Основні причини виникнення та розвитку тіньової економіки

Джерело: складено автором за даними [15, с. 124]

Позицію науковиці підтримують Л. Шемаєва, Я. Жаліло та Н. Юрків [16], які передумови та причини інтенсифікації розвитку тіньової економіки

пов'язують із значними структурними змінами функціонування фінансової системи в країні, яка в умовах сучасності є надто вразливою до впливу дестабілізуючих чинників, ризиків і небезпек та не спроможна належним чином ефективно протистояти існуючим викликам.

Т. Шепель та Г. Костьов'ят [17, с. 22–23] розширення тіньового сектору економіки разом із посиленням макроекономічної нестабільності та значним обмеженням ресурсного потенціалу вважають найбільш актуальними проблемами людства у глобальному вимірі, які є надзвичайно гнучкими й здатними швидко пристосуватися до змінних умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Тому, науковці наполягають на виокремленні певних властивостей тіньової економіки, серед яких найбільш вагомими називають:

1) тісну взаємодію із зовнішнім середовищем та з офіційною економікою через побудову розгалуженої мережі загальних господарських структур та інститутів держави й суспільства;

2) чітку структурованість, що проявляється у налагодженні стійких взаємозв'язків й взаємовідносин між усіма суб'єктами, що дозволяє забезпечити високий рівень цілісності системи тіньових економічних відносин;

3) ієрархічність підпорядкування елементів нижчого рівня вищому;

4) здатність здійснювати самоорганізацію та формувати пріоритети розвитку;

5) транснаціональний характер участі у світових економічних відносинах через використання офшорних юрисдикцій.

Наукові дослідження в даному напрямку поглиблені Н. Павленко, С. Виганяйло та Н. Пилипенко [18], які розвиток тіньового сектора економіки розглядають як загрозу сталому розвитку країни й економічного зростання, оскільки даний складний мультикомпонентний процес потребує постійного моніторингу, зважаючи на постійне оновлення специфічних методів тінізації економіки, виникнення новітніх причин активізації тіньової економічної

діяльності та нівелювання необхідності створення сприятливого підприємницького середовища в країні.

У даному контексті слушним є зауваження Л. Шемаєвої, Я. Жаліла та Н. Юрків [16; 19, с. 70], що наголошують на необхідності протидії тенденціям поглиблення інституційної кризи, наслідком якої є розвиток тіньового сектора економіки й деструктивні зміни, та стабілізації фінансової системи України. Схожої позиції дотримуються і М. Бліхар, Л. Савченко, І. Комарницька та М. Вінічук [20], які, досліджуючи вплив тінізації економіки та соціально-економічний розвиток країни, довели, що зростання обсягів тіньового сектора знижує рівень безпеки фінансової сфери, а також Є. Рудніченко та В. Гавловська [21], що також роблять схожі висновки в зазначеному керунку.

Натомість, Ю. Харазішвілі [22] переконує, що тіньова економіка являється потенційним резервом її офіційного сектору, оскільки вважає неможливим проведення оцінок параметрів стану національної економіки без урахування тіньового сегмента. При цьому науковець схильний вважати тіньову економічну діяльність загрозливим соціально-економічним явищем, що породжує диспропорції та структурні зміни фінансово-економічної системи. Очевидно, що за таких обставин фінансова компонента тіньового сектора економіки є найбільш вразливою до впливу ризиків, загроз, викликів і небезпек сучасності та бере участь у формування найбільш вагомих обсягів нелегальних тіньових капіталів.

Нестабільність розвитку соціально-економічних процесів в Україні свідчить про наявність проблем, пов'язаних із інтенсифікацією тіньової економічної діяльності. Серед найпоширеніших І. Мазур та А. Шипак [23] виділяють різку диференціацію доходів населення на фоні зниження його рівня якості життя, тіньову зайнятість, інституційну нестабільність, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, офшоризацію економіки та ін.

Безумовно, соціально-економічні трансформації модифікували умови регіонального й секторального розвитку та спричинили деструктивні зміни економіки, вплив яких А. Сухоруков та Ю. Харазішвілі [24] пов'язують із

проблемами розвитку тіньового сектора економіки, що характеризується специфічними регіональними геополітичними особливостями. Водночас науковці наполягають на обґрунтованості розрахунку рівня тіньової економіки з урахуванням рівня тіньового валового регіонального продукту, обсягів тіньової заробітної плати та тіньової зайнятості, що фактично доводить необхідність дослідження тіньової економіки в регіональному вимірі.

Доповнюючи наукові розвідки А. Сухорукова та Ю. Харазішвілі, Е. Лібанова та М. Хвесик [25] дійшли висновку, що визначення регіональних особливостей розвитку тіньового сектора економіки є недостатнім та пропонують поглибити наукову думку в напрямі дослідження тінізації секторів національної економіки.

Безумовно, проблеми тінізації економіки України в умовах сьогодення присутні та актуалізуються в контексті повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію суверенної України та, водночас, впливають на країни Європи й світу. Тому, тіньову економіку пропонуємо розглядати як складне соціально-економічне явище, що характеризується своєрідними властивостями та певними елементами системи, та передбачає вчинення різних видів економічної діяльності, пов'язаної із протиправними діями та злочинними посяганнями у фінансовій сфері з метою одержання прибутку, результати якої невраховані офіційною статистикою.

Дослідження стану та тенденцій тіньової економіки в Україні здійснюється на підставі «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки» [26] (Додаток А), які передбачають оцінювання рівня тіньової економіки в країні на підставі чотирьох основних методів: (1) «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги»; (2) електричного; (3) збитковості підприємств; (4) монетарного, а також шляхом розрахунку інтегрального показника рівня тіньової економіки.

Метод «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» побудований на виявленні фактів перевищення споживчих грошових витрат населення, які спрямовуються на придбання товарів і послуг, над загальним їх

обсягом, що реалізовані населенню усіма суб'єктами господарювання в офіційному секторі економіки. Розрахунок рівня тіньової економіки за таким методом передбачає використання наступної формули (рівняння 1.1):

$$TC_{ВН_РТ \text{ і } П_t} = \frac{TC_{ВН_РТ_t} + TC_{ВН_П_t}}{ВВП_t} \times 100, \quad (1.1)$$

де: $TC_{ВН_РТ_t}$ – обсяг товарів, придбаних населенням у тіньовому секторі за період, що аналізується (млн. грн.); $TC_{ВН_П_t}$ – обсяг послуг, придбаних населенням у тіньовому секторі за період, що аналізується (млн. грн.); $ВВП_t$ – обсяг офіційного ВВП за період, що аналізується (млн. грн.).

Розрахунок рівня тіньової економіки за електричним методом передбачає проведення порівняння приросту внутрішнього споживання електроенергії з показниками приросту ВВП. Відповідно до концепції приріст внутрішнього споживання електроенергії повинен відповідати приросту показників реального ВВП, в іншому випадку є підстави вважати, що електроенергія спрямовується в тіньовий сектор економіки та використовується на виробництво в тіньовій економіці. Даний метод при розрахунку рівня тіньової економіки базується на використанні формули (1.2):

$$T_{E_{t(t_0)}} = \frac{I_{E_{t(t_0)}} - I_{ВВП_{t(t_0)}}}{I_{ВВП_{t(t_0)}}} \times 100, \quad (1.2)$$

де: $T_{E_{t(t_0)}}$ – рівень тіньової економіки, %; $I_{E_{t(t_0)}}$ – індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії за період, що аналізується у відповідності до базового періоду; $I_{ВВП_{t(t_0)}}$ – індекс зміни обсягу офіційного ВВП за період, що аналізується у відповідності до базового періоду; t – період, що аналізується; t_0 – базовий період (базовим вважається 1990 рік), у якому індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії та індекс зміни обсягу офіційного ВВП дорівнюють 1.

Метод збитковості підприємств орієнтується на проведення розрахунків граничних мінімального та максимального коефіцієнтів тіньової економіки як частки ВВП, в межах яких перебуває рівень тіньової економіки. Відповідно до даного методу, розрахунки рівня тіньової економіки здійснюються на основі формули (1.3):

$$M_{\text{ПЗ } y t} = R_{\text{П}t} \times M_{\text{ВЗ оф } t} = \frac{M_{\text{ПП оф } t}}{M_{\text{ВП оф } t}} \times M_{\text{ВЗ оф } t} = M_{\text{ПП оф } t} \times \frac{M_{\text{ВЗ оф } t}}{M_{\text{ВП оф } t}}, \quad (1.3)$$

де: $M_{\text{ВЗ оф } t}$ – витрати збиткових підприємств за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{\text{ВП оф } t}$ – витрати прибуткових підприємств за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{\text{ПП оф } t}$ – прибуток прибуткових підприємств за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.

Зауважимо, що метод збитковості підприємств потребує коригування, що пропонується здійснювати за формулою (1.4):

$$T_{\text{ЗбП}_{k(t)}} = T_{\text{ЗбП}_t} \times \left(1 - \frac{\vartheta}{100}\right), \quad (1.4)$$

де: $T_{\text{ЗбП}_{k(t)}}$ – рівень тіньової економіки, %; ϑ – обсяг економіки, що безпосередньо не спостерігається в секторі нефінансових корпорацій, що розраховано державною статистикою у році, що передує звітному, %.

Розрахунок тіньової економіки за монетарним методом проводиться на підставі визначення основних тенденцій зміни співвідношення обсягів готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується, до базового періоду t_0 . При цьому, в основу даного методу покладено методологію, сформовану Гутманном, відповідно до якої розрахунок рівня тіньової економіки здійснюється за формулою (1.5):

$$T_{\text{МГ } 1} = \frac{0,95 - f_t}{f_{t-1}}, \quad (1.5)$$

де: $M_{\text{ВЗ оф } t}$ – витрати збиткових підприємств за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{\text{ВП оф } t}$ – витрати прибуткових підприємств за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.

Отримавши результати оцінювання рівня тіньової економіки за різними методами, необхідним виявляється розрахунок інтегрального показника рівня тіньової економіки, що проводиться на основі формули 1.6:

$$T_{\text{int } t} = \sum_{k=1}^4 T_{k t} \times a_{k t} \quad (1.6)$$

де: $T_{\text{int } t}$ – інтегральний показник рівня тіньової економіки, %; $T_{k t}$ – рівень тіньової економіки за одним із методів за період, що аналізується; k – один із методів оцінки рівня тіньової економіки.

Очевидно, що розвиток тіньового сектора економіки України характеризується висхідними трендами, що свідчить про поглиблення деструктивних змін у структурі національної економіки, про загострення проблеми яких наголошували у своїх дослідженнях Я. Гончарук та М. Флейчук [27, с. 7], досліджуючи особливості тіньового сектора в Україні. Вони дійшли висновку, що подвійна структура економіки країни й сучасної системи світових господарських відносин припускає наявність легальних та нелегальних економічних операцій, які потребують негайної протидії, оскільки кваліфікуються як економічні злочини. Безумовно, тіньова економіка становить істотну загрозу соціально-економічному розвитку країни, що потребує посилення державної політики детінізації економіки [28].

Водночас, Т. Шепель та Г. Костьов'ят [29, с. 28–29] на підставі емпіричних розрахунків доводять істотний негативний вплив тіньової економіки на систему забезпечення економічної безпеки держави за усіма її компонентами та стверджують, що особливо деструктивні зміни вона чинить по відношенню до фінансової складової, що потребує поглиблених досліджень в зазначеному напрямку.

Таким чином, проведені дослідження теоретичних основ фінансової компоненти тіньового сектора економіки, дають підстави стверджувати, що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку проблема тінізації економіки істотно загострилася та набула транснаціональних масштабів, що обумовлено зростанням впливу дестабілізуючих чинників розвитку економіки й суспільства, які постійно модернізуються, оновлюються та інтенсифікуються. Встановлено, що сутність тіньової економіки полягає в тому, що вона є складним соціально-економічним явищем, яке характеризується своєрідними властивостями і елементами системи, та передбачає вчинення різних видів економічної діяльності, пов'язаної із протиправними діями та злочинними посяганнями у фінансовій сфері з метою одержання прибутку, результати якої невраховані офіційною статистикою.

1.2. Фінансова безпека в системі національної економічної безпеки

В сучасних умовах стійкої невизначеності, нестабільності та інтенсифікації кризових явищ у фінансово-економічній сфері держави істотно знижуються темпи економічного зростання й сталого розвитку України, внаслідок чого забезпечення достатнього рівня економічної безпеки фінансової системи та захист власних національних інтересів достатньо вагомо ускладнюється неспроможністю в повній мірі й належним чином протидіяти викликам й небезпекам сучасності. Очевидно, що за таких обставин спостерігається критичне зниження рівня фінансової безпеки держави та загострюються проблеми необхідності пошуку ефективних шляхів забезпечення стабільності фінансової системи країни та зміцнення її фінансової безпеки.

Проблеми забезпечення фінансової безпеки держави актуалізуються з кожним днем, особливо в умовах стійкої фінансово-економічної та суспільно-політичної нестабільності, інтенсифікації кризових процесів і явищ у фінансовому секторі, сповільненні соціально-економічного розвитку та виникненні диспропорцій при формуванні капіталів й розподілі фінансових ресурсів. Сучасний стан фінансової, валютної, грошово-кредитної та банківської систем свідчить про неспроможність України ефективно протистояти викликам, загрозам, небезпекам та дестабілізуючим чинникам. Як наслідок, спостерігається послаблення захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері, зниження рівня фінансової безпеки та інтенсифікація процесів ведення господарської діяльності поза офіційним сектором економіки. Саме тінізація економіки являється однією з найвагоміших загроз фінансовій безпеці держави, оскільки спричинює макроекономічну розбалансованість, зростання дефіциту державного бюджету та зовнішнього боргу, підвищення рівня бідності, безробіття, соціальної нерівності, зниження купівельної спроможності населення на тлі посилення впливу інфляційних чинників. Окреслені тенденції говорять про

наявність значних деформацій при проведенні структурних реформ у державі та про неспроможність України досягнути високих показників економічної стабільності, забезпечити добробут населення та його соціальну захищеність.

Очевидно, що зазначені проблеми чинять істотний вплив на рівень фінансової безпеки держави та потребують поглиблених досліджень у напрямі формування дієвих механізмів протидії загрозам, ризикам, викликам і небезпекам фінансовій безпеці та досягнення належного рівня захисту національних інтересів у фінансовій сфері.

Більше того, окреслені тенденції в умовах сьогодення істотно посилилися деструктивними змінами процесів глобалізації, геополітизації та регіоналізації, внаслідок чого вже існуючі виклики, які супроводжують Україну на шляху до євроінтеграції, доповнилися кризовими явищами, що зумовлені поширенням пандемії COVID-19 та повномасштабним військовим вторгненням російської федерації на територію України й розв'язання нею жорсткої й неспровокованої війни. Очевидно, що макроекономічна нестабільність в умовах запровадження спеціального правового режиму воєнного стану ще більше поглибилася, а боргова залежність від зовнішніх кредиторів набула нечуваних раніше масштабів, що, своєю чергою, в сукупності спровокувало істотне зниження рівня фінансової безпеки держави.

Наявність вагомих дестабілізуючих чинників, кризових явищ і процесів у фінансовому секторі України негативно вплинула й на фінансову, валютну, грошово-кредитну, банківську та податкову системи, а також спричинили посилення процесів неспроможності держави вчасно реагувати на наявні та потенційні ризики й загрози фінансово-економічного, суспільно-політичного й воєнного характеру, що обумовило появу значних диспропорцій у їх структурі. Безумовним фактом за таких умов виявляється необхідність пошуку способів і методів виходу із кризових станів та формування комплексу заходів щодо забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави.

Проблемні аспекти фінансової безпеки держави впродовж тривалого періоду часу перебувають у центрі уваги таких відомих науковців-економістів,

як З. Варналій [30], який її трактує як стан захищеності інтересів економічних агентів у фінансовій сфері, та М. Єрмошенко [31], в працях якого акцентується увага на розроблені комплексу заходів запобігання та протидії ризикам і загрозам.

Серед когорти вітчизняних науковців, які спрямували свої дослідження на пошук методів та шляхів підвищення рівня фінансової безпеки держави варто відмітити О. Власюка [32, с. 7], який стверджує, що забезпечення фінансової безпеки в умовах державотворення та функціонування країни є пріоритетним напрямком її державної та регіональної політики. Водночас, вчений переконує, що серед усіх компонентів економічної безпеки держави фінансова безпека є найбільш вагомим, оскільки саме від розвитку фінансової сфери залежить сталий соціально-економічний розвиток країни та її спроможність ефективно протидіяти викликам і небезпекам сучасності.

Натомість, О. Гудзовата [33] надає вагомого значення дослідженню грошово-кредитної системи у складі фінансової безпеки держави, а О. Барановський [34], фінансову безпеку розглядає як компоненту економічної безпеки держави.

Цікавими в контексті дослідження особливостей забезпечення фінансової безпеки держави є погляди А. Сухорукова та Ю. Харазішвілі [24], які досліджували можливості гарантування спроможності фінансової системи держави здійснювати раціональний розподіл й використання фінансових ресурсів.

Вагомий внесок у дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу фінансової безпеки держави із тінізацією економіки зробили Я. Гончарук та М. Флейчук [27], обґрунтувавши необхідність виявлення основних проблем тінізації економіки.

Водночас, Я. Жаліло, Л. Шемаєва Г. та Н. Юрків [16; 19], пов'язали зростаючі тенденції тінізації національної економіки із проблемами дестабілізації фінансової системи, а Е. Лібанова та М. Хвесик [25] здійснили

грунтовні дослідження регіональних особливостей розвитку тіньового сектора економіки.

Варто констатувати, що, єдиного уніфікованого й комплексного вирішення проблем детінізації економіки України в системі забезпечення фінансової безпеки держави досі не знайдено, що потребує поглиблення напрацювань в окресленому напрямку. Крім того, недостатньо дослідженим залишаються взаємовплив та взаємозалежність тіньової економіки із фінансовою безпекою держави, що, в умовах сьогодення, потребує детального вивчення. За таких умов особливої актуальності набуває визначення взаємозалежності обсягів ВВП країни від зростання рівня тіньової економіки та загострення впливу ризиків, загроз і небезпек, що акумулюються у фінансовій сфері, а також виокремлення основних напрямків детінізації економіки України.

Найбільш комплексно до трактування сутності фінансової безпеки держави підійшов О. Користін [35], який її вважає найбільш вагомою складовою економічної безпеки та розглядає як багаторівневу систему, що об'єднує такі структурні компоненти як об'єкти, сили, засоби й способи досягнення оптимального рівня безпеки усіх суб'єктів фінансових відносин в певних умовах розвитку економіки, політики й демократії. Більше того, науковець сформував різні підходи до трактування сутності наукової категорії «фінансова безпека», які узагальнимо на рис. 1.5.

Очевидно, що запропоновані О. Користіним підходи до визначення сутності фінансової безпеки держави є різносторонніми та охоплюють значний спектр чинників зростання значущості забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави.

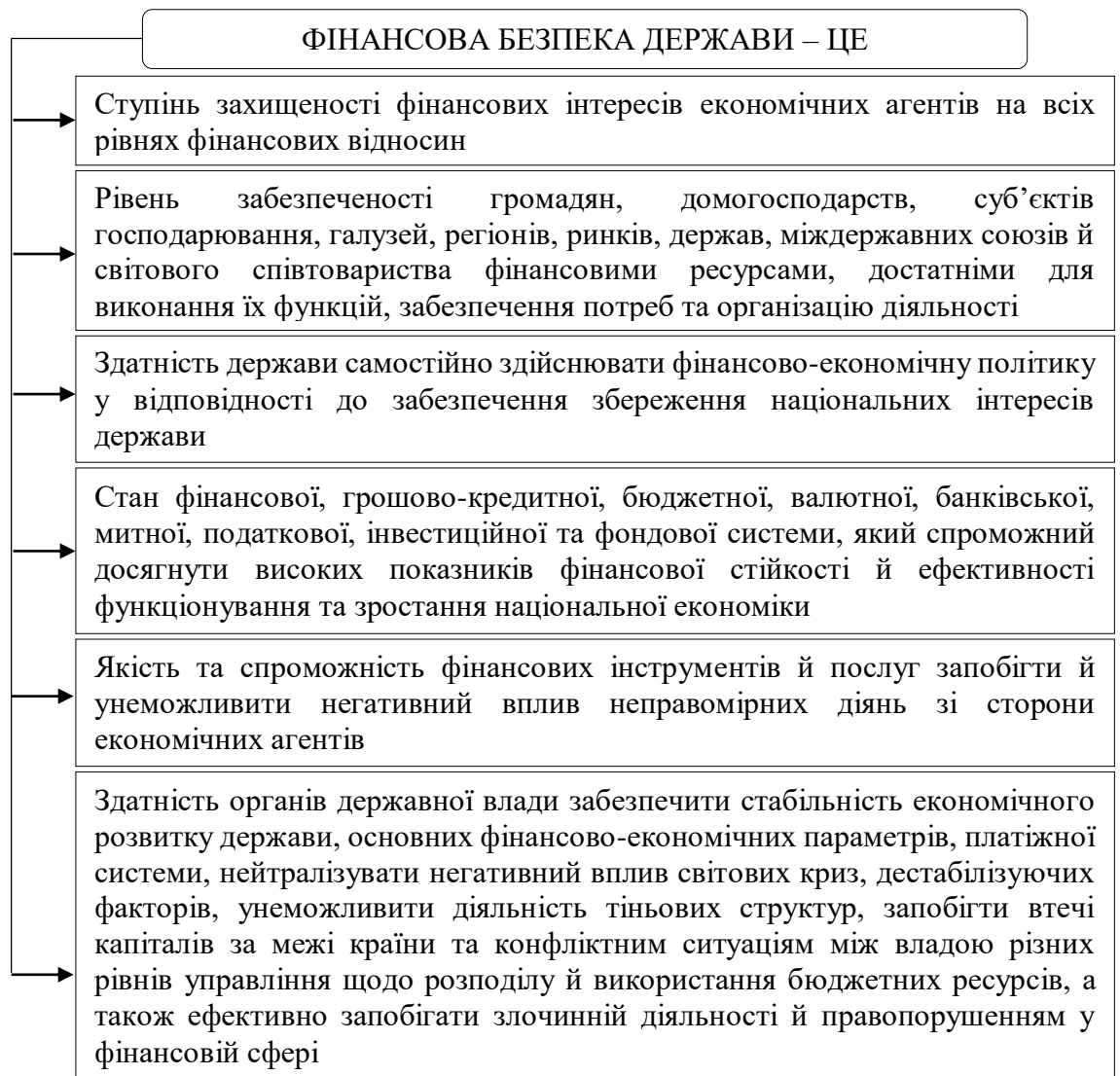

Рис. 1.5. Основні підходи до визначення сутності наукової категорії «фінансова безпека держави»

Джерело: складено автором за даними [35]

Зокрема, варто звернути увагу на те, що вагомий дестабілізуючий вплив на систему фінансової безпеки держави мають такі фактори як:

- 1) вплив глобалізації фінансових процесів зростання обсягів потоків «світових грошей», що перебувають поза контролем національних урядових структур;
- 2) розбалансування системи державних фінансів та фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, внаслідок чого спостерігається невиконання державного й місцевих бюджетів;
- 3) недосконалість розвитку й функціонування фондового ринку;

- 4) офшоризація національної економіки та істотні вивезення капіталів за межі країни;
- 5) інтенсифікація процесів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- б) низький рівень довіри громадськості до фінансових інститутів, органів державної влади та державних антикорупційних органів.

Результати проведеного компаративного аналізу основних підходів до визначення сутності економічної категорії «фінансова безпека держави» свідчать про відсутність єдиної думки та про існування індивідуальних наукових поглядів. Зокрема, З. Варналій [30, с. 42] фінансову безпеку держави трактує як стан захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність на різних рівнях фінансових відносин, та водночас як стан забезпеченості секторів економіки, регіонів, підприємств та інших економічних агентів достатніми розмірами державних фінансових ресурсів, що дає змогу задовільнити їхні потреби та виконувати зобов'язання.

М. Єрмошенко [31] вважає, що фінансова безпека держави – це такий стан фінансово-кредитної сфери, за якого досягається збалансованість її розвитку, стійкість до зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз, а також здатність забезпечити ефективне функціонування національної фінансово-економічної системи. При цьому О. Гудзовата [33] стверджує, що головну роль в системі забезпечення фінансової безпеки держави відіграє грошово-кредитна сфера, яка створює умови для сталого розвитку економіки країни.

Натомість О. Барановський [34] дотримується позиції, що фінансова безпека держави є важливою системоутворюючою компонентою економічної безпеки України, яка ґрунтується на конкурентоспроможності, стійкості й незалежності фінансової системи країни та виражається через систему показників, критеріїв та параметрів стану фінансових потоків в економіці.

А. Сухоруков та Ю. Харазішвілі [24] деталізують власні дослідження щодо сутності фінансової безпеки держави, внаслідок чого фінансову безпеку позиціонують як захищеність інтересів держави у фінансово-кредитній сфері,

за якого одержується можливість гарантування спроможності грошово-кредитної, бюджетної та податкової систем ефективно формувати, зберігати та раціонально використовувати фінансові ресурси держави.

Зауважимо, що запропоновані погляди науковців щодо змісту фінансової безпеки держави систематизовані у визначенні, поданому в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [36], відповідно до якого фінансову безпеку характеризує такий стан фінансової системи України, який дозволяє забезпечити необхідні фінансові умови для сталого соціально-економічного розвитку країни, стійкість до впливу фінансових шоків і дисбалансів, а також збереження цілісності і єдності фінансової системи. Крім того, на законодавчому рівні цим нормативно-правовим актом визначено основні компоненти фінансової безпеки держави, які систематизовано на рисунку 1.6, та подано перелік індикаторів, що дають змогу проводити оцінювання рівня фінансової безпеки України.

Рис. 1.6. Основні компоненти фінансової безпеки України

Джерело: власна авторська розробка

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України кожна із компонент фінансової безпеки держави

тракується як стан або рівень функціонування конкретної сфери. Зокрема, банківська безпека визначається як відповідний рівень фінансової стійкості банківських установ, які здійснюють свою діяльність в країні, що дозволяє забезпечити ефективність функціонування банківської системи та сприяє захисту від зовнішніх й внутрішніх ризиків і загроз.

Боргова безпека тракується як певний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості й вартості їх обслуговування, що дозволяють ефективно використовувати внутрішні та зовнішні запозичення й оптимально їх співвідносити з метою задоволення соціально-економічних потреб та в достатніх межах, внаслідок чого не порушується суверенітет держави та не виникають загрози фінансовій системі.

Безпека небанківського фінансового сектору розглядається як рівень розвитку страхового й фондового ринків, що забезпечують в достатній мірі задоволення потреб суспільства у фінансових інструментах й послугах.

Під грошово-кредитною безпекою розуміється такий стан грошово-кредитної системи, який спроможний забезпечити суб'єктів національної економіки якісними й доступними кредитними ресурсами, в достатніх обсягах та на сприятливих для досягнення економічного зростання умовах.

Бюджетна безпека відображає стан забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності державних фінансів, на основі чого органи державної влади можуть максимально ефективно виконувати свої функції.

Валютна безпека визначає стан утворення валютного курсу, що характеризується високим ступенем довіри до суспільства й національної грошової одиниці, ступенем її стійкості й спроможності сприяти стабільному розвитку економіки, залученню інвестицій та інтеграції України до світової економічної системи, а також можливостями протистояти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх потрясінь на валютних ринках.

Зауважимо, що істотний вплив на стан складників фінансової безпеки мають дестабілізуючі фактори зовнішнього й внутрішнього середовища, ризики й загрози соціально-економічного й суспільно-політичного характеру

[36, с. 91], а також такі чинники, як рівень фінансової незалежності, характер державної грошово-кредитної політики, політичний клімат та законодавче забезпечення функціонування фінансової сфери [38, с. 24–25].

Варто зазначити, що М. Вінічук, М. Вересклі та Н. Михаліцькій [37, с. 95–96] вдалося здійснити емпіричні дослідження основних тенденцій та стану фінансової безпеки в Україні, внаслідок чого виявлено значну залежність її рівня від стану боргової, бюджетної, банківської, грошово-кредитної та валютної безпеки країни. Водночас, з'ясовано основні проблеми забезпечення фінансової безпеки держави, які проявляються в умовах сьогодення в Україні, а саме:

- 1) поглиблення боргової залежності від зовнішніх кредиторів;
- 2) зростання дефіциту державного бюджету;
- 3) посилення інфляційних чинників [39, с. 57].

Достатньо вагомими та науково обґрунтованими є наукові здобутки В. Бліхара, М. Бліхар, М. Копитко та ін. [40], які здійснені у сфері дослідження фінансової безпеки України як системного явища, в яких науковці фінансову безпеку держави трактують як стан захищеності національних інтересів держави у фінансовому секторі та розглядають її в контексті зміцнення економічної безпеки України [39, с. 57].

Відповідно до основних засад Стратегії національної безпеки України [41], стратегічним курсом держави визначено набуття країною повноправного членства у Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, у межах якого передбачено гарантування достатку й безпеки населення, на реалізацію чого потрібні ресурси, що забезпечать сталий і динамічний соціально-економічний розвиток. Проте досягнення бажаного результату потребує посиленого розвитку конкуренції, демонополізації економіки та її детінізації в умовах нових викликів і можливостей для України. Зауважимо, що Україна має значні стратегічні переваги в реалізації цього напрямку розвитку, що підтверджується положеннями Національної економічної стратегії на період до 2030 року [42] та створенням спеціального

центрального органу виконавчої влади – Бюро економічної безпеки [43], покликаного виконувати завдання щодо протидії правопорушенням, що загрожують інтересам економіки держави.

Однак, як стверджують М. Єрмошенко та К. Горячева [31], забезпечення фінансової безпеки держави повинно відбуватися комплексно в системі зміцнення економічної безпеки держави, що потребує надійного та сприятливого підґрунтя для досягнення бажаних результатів. Зокрема, першочергового значення набуває забезпечення стабільності економічного зростання й підвищення ефективності функціонування національної економіки. Більше того, досягнути оптимального рівня фінансової безпеки держави неможливо без формування й успішної реалізації комплексу заходів протидії деструктивному впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, викликів і небезпек.

Поглибивши наукові дослідження в даному контексті, Г. П'ятницька та І. Федулова [44] встановили, що саме фінансова безпеку держави являється передумовою стабілізації економіки країни, тому її потрібно розглядати як елемент узгодження діяльності усіх економічних агентів у фінансовій сфері, що особливо актуалізується в умовах посилення деструктивних змін і дисбалансів розвитку країни та її фінансової системи. В даному контексті забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави та узгодження інтересів усіх суб'єктів економічних відносин дозволить забезпечити стабільність функціонування національної економіки та фінансових інститутів, внаслідок чого досягнеться можливість зростання макроекономічних показників, а також рівня якості життя населення, оскільки на сучасному етапі спостерігається тісний взаємозв'язок та взаємообумовленість зростання кількості ризиків і загроз фінансово-економічного характеру та деструктивних змін у фінансово-економічних відносинах. Очевидно, що фінансову безпеку держави необхідно вивчати та досліджувати в системі національної безпеки країни, місце якої пропонуємо відобразити на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки [39, с. 58]

Як засвідчують дані, відображені на рисунку, фінансова безпека являється складовою економічної безпеки держави, яка має приналежність національній безпеці держави. Крім того, фінансова безпека тісно взаємопов'язана та взаємодіє із іншими компонентами економічної безпеки, зокрема із макроекономічною, виробничою, соціальною, енергетичною, демографічною, продовольчою, інвестиційно-інноваційною та зовнішньоекономічною. Однак вважаємо, що фінансова безпека держави є основоположним джерелом формування фінансової бази та консолідації фінансових ресурсів, які необхідні для реалізації комплексу заходів щодо забезпечення оптимальних показників рівня безпеки інших компонент економічної безпеки держави.

Із зазначеного випливає, що вагомість необхідності зміцнення фінансової безпеки держави обумовлюється її індикативним значенням щодо ефективності реалізації державної політики, стану та тенденцій розвитку соціально-економічної сфери. Тому, беззаперечно вагомим явищем виявляється окреслення основних напрямів формування та реалізації фінансової політики в контексті забезпечення фінансової безпеки держави, алгоритм якого відобразимо на рис. 1.8.

При цьому, зазначимо, що для досягнення бажаних оптимальних параметрів фінансової безпеки держави вагомим значення набуває необхідність вчасного виявлення та ідентифікації ризиків і загроз фінансовій

сфері держави, а також формування системи заходів щодо запобігання та нейтралізація впливу ризиків і загроз, що виникають у фінансовій сфері. Безумовно, лише комплексне виконання поставлених завдань дозволить забезпечити оптимальні параметри фінансової безпеки держави.

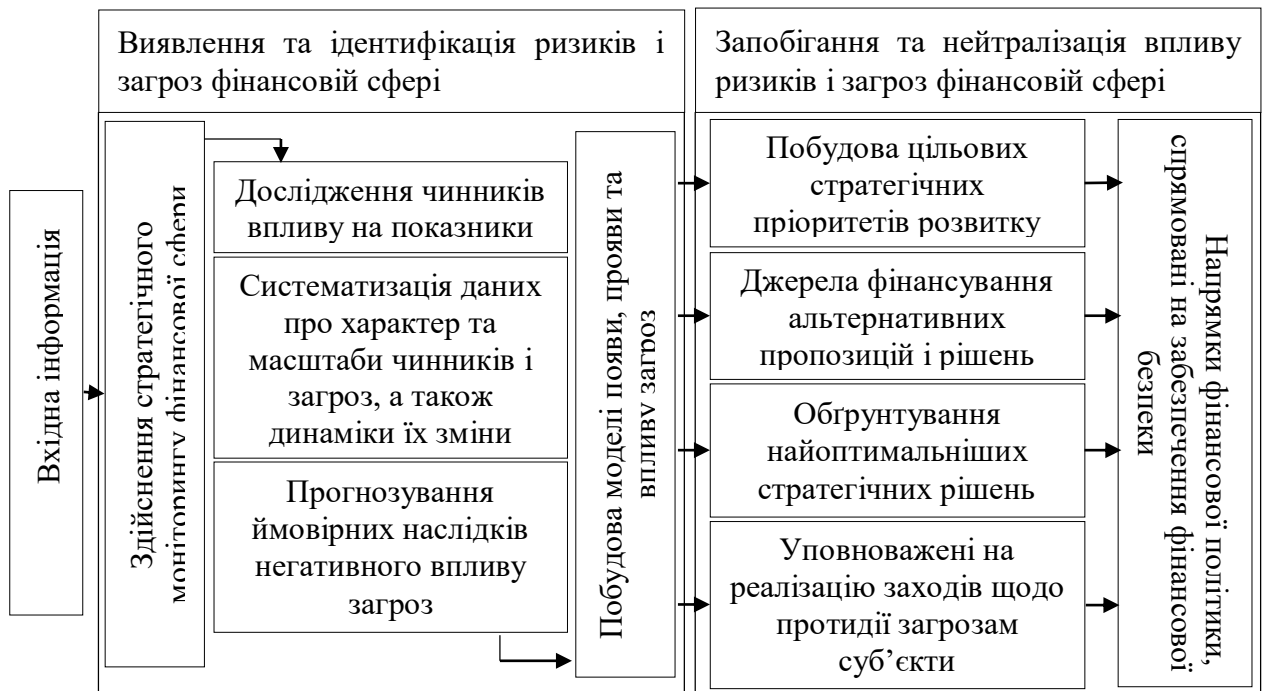

Рис. 1.8. Алгоритм формування й реалізації основних напрямів державної фінансової політики в контексті забезпечення фінансової безпеки [39, с. 60]

Таким чином, проведені дослідження фінансової безпеки в системі національної економічної безпеки дають підстави стверджувати, що фінансова безпека є найбільш вагомою компонентою національної економічної безпеки держави та охоплює такі складові як банківська, боргова, грошово-кредитна, бюджетна, валютна безпеки та безпеку небанківського фінансового сектору. Встановлено, що з метою забезпечення оптимальних показників фінансової безпеки держави необхідно вчасно виявляти ризики, загрози, виклики й небезпеки, які виникають у фінансовій сфері та чинять деструктивний вплив на процеси і явища, що в ній відбуваються.

1.3. Методичні підходи до формування інституційних засад детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави: світовий досвід

Прагнення України інтегруватися до світового фінансово-економічного простору та набути членства в Європейському Союзі частково реалізовані набуттям нею у 2022 р. статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, що відкриває додаткові можливості повноправної участі у європейській та регіональній фінансово-економічній системі. Однак, на шляху до євроінтеграції стоїть ще багато перешкод, однією із яких є зростаючі обсяги тінізації національної економіки. Очевидно, що за таких обставин першочергового значення набуває необхідність детінізації економіки України, що в умовах війни в країні та ведення активних бойових дій є вкрай важким, а подекуди й неможливим завданням.

На сучасному етапі можна констатувати вагомі напрацювання як на науковому рівні, так і на практичному щодо формування заходів детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави. Значні наукові розробки ведуться провідними вченими-економістами та апробуються в існуючих реаліях розвитку економіки. Зокрема, варто відмітити напрацювання австрійського вченого Ф. Шнайдера [4–7], який ґрунтовно займається дослідженням проблем поширення тіньової економіки в країнах світу, пошуком методів протидії тіньовій економічній діяльності на різних рівнях господарювання, а також формуванням комплексу ефективних заходів детінізації економіки як на глобальному, так і на національному рівні, що базується на основі його індивідуальних методичних підходів до оцінювання рівня тіньової економічної діяльності.

Зростаючі обсяги тінізації економічних процесів і явищ негативно впливають на сталість соціально-економічного розвитку країни й на систему фінансової безпеки держави та обумовлюють значні диспропорції в національній економіці й у суспільстві. Більше того, дане деструктивне явище набуло транснаціонального характеру, що свідчить про необхідність

детінізації економіки не лише на рівні окремих країн, а й в межах глобального наднаціонального рівня.

Безумовним фактом є те, що світова спільнота висловлює значне занепокоєння масштабами поширення тіньової економіки та значні зусилля спрямовує та детінізацію глобальної економіки, однак, в умовах сьогодення констатується, що бажаного ефекту досягнути не вдається. Загрозливий вплив тіньової економіки на процеси і явища функціонування регіональної та міжнародної економіки зумовлює необхідність утворення спеціальних об'єднань країн у регіональні союзи, в рамках яких розробляються заходи ефективної детінізації національних економік в межах тісної міждержавної співпраці у сфері детінізації економічних відносин.

В основу концепції євроінтеграції України покладено налагодження багатоформатного співробітництва на глобальному наднаціональному рівні та спільна боротьба із проявами тінізації національних економік. Очевидно, що нестійкі умови сучасності сприятливо впливають на інтенсифікацію економічної діяльності поза офіційним сектором економіки. При чому, такі тенденції притаманні будь-якій країні світу, тому, злагоджена взаємодія й спільна діяльність у сфері детінізації економіки різних рівнів допоможе швидко досягнути бажаного соціально-економічного й суспільно-політичного ефекту.

Для того, щоб сформувавши комплексний підхід до визначення особливостей детінізації економіки в умовах стійкої невизначеності, нестабільності та воєнного протистояння збройній агресії російської федерації по відношенню до України, необхідно дослідити передумови й причини виникнення тіньової економічної діяльності, її властивості та вплив на економіку й суспільство. В даному контексті, варто відмітити вагомий напруження З. Варналія [45, с. 50], який встановив взаємозалежність тінізації національної економіки із зниженням її ефективності, а проблемні аспекти детінізації розглядає як систему спеціальних дій, що спрямовуються на попередження й подолання причин виникнення дестабілізуючих явищ і

процесів в економіці країни, що пов'язані із використанням тіньових методів і схем ведення господарської діяльності економічними агентами. Водночас, науковець наполягає на тому, що формування комплексу заходів детінізації економіки повинно враховувати стратегічні орієнтири забезпечення соціально-економічного розвитку країни та вважає, що досягнути істотного зниження рівня тіньової економіки можна завдяки створенню та законодавчій регламентації належних умов залучення тіньових капіталів в офіційний сектор економіки. Виходячи із зазначеного, З. Варналій дотримується думки, що подолати явище тінізації економіки у короткостроковому періоді неможливо. Тому, основні вектори детінізації економіки України вбачає у наступному [45, с. 51]:

- 1) стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку країни та інтенсифікація процесу залучення інновацій в економіку й суспільство;
- 2) реформування податкової системи та зниження податкового тиску на суб'єкти господарської діяльності;
- 3) посилення розвитку наукомісних галузей національної економіки;
- 4) імплементація та запровадження європейських стандартів виробництва продукції.

Погоджуючись із думкою З. Варналія, А Дворянінов [46, с. 153] у власних наукових дослідженнях доводить, що основні заходи детінізації економіки повинні реалізовуватися в межах формування певних механізмів детінізації економіки, одним із найважливіших із яких є податковий, адже, як вважають обидва науковці, система оподаткування охоплює усі сфери національно економіки та являється плацдармом для вчинення податкових злочинів, оскільки податкова система бере участь у злочинних маніпулюваннях економічних агентів із податками, внаслідок чого значні капітали переміщуються у тіньовий сектор.

Схожої позиції дотримуються Дж. Глассман та Дж. Шамблесс [14], які стверджують, що процес детінізації економіки є системним явищем та залежить від стану розвитку та динаміки зміни показників й параметрів

тіньової економіки в конкретній країні, а також від швидкості її поширення, тому вважають, що основні заходи детінізації економіки повинні формуватися в контексті певного рівня соціально-економічного розвитку країни та в залежності від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів й чинників економічного зростання. При цьому, науковці особливий акцент ставлять на вагомості військово-політичної ситуації в країні та на можливостях ескалації воєнних конфліктів. Власними дослідженнями вчені доводять, що суспільно-політична нестабільність та загроза воєнних збройних конфліктів обумовлюють зниження ефективності заходів детінізації економіки та стимулюють розвиток господарської діяльності поза офіційним сектором.

При цьому, Н. Павленко, С. Виганяйло та Н. Пилипенко [18, с. 22] саме детінізацію економіки вважають основною із передумов економічного зростання країни, оскільки встановили, що її сутність проявляється у використанні специфічних методів протидії економічній діяльності в тіньовому секторі як складного мультикомпонентного процесу, в основі якого закладено повне викорінення причин виникнення й поширення тінізації економіки та створення сприятливого середовища для здійснення господарської діяльності в офіційному секторі економіки. Більше того, науковці пов'язують актуалізацію детінізації економіки України із її прагнення до євроінтеграції, адже посилення інтеграційних процесів до даного регіонального об'єднання обумовлює підвищення рівня стійкості до впливу дестабілізуючих чинників, що поглиблюють тінізаційні процеси.

З позиції розгляду детінізації економіки, як одного із напрямів державної економічної політики, підходить до дослідження даного явища Л. Кашпур [15, с. 124], яка виокремила основні передумови тінізації економіки, систематизацію яких здійснено у попередніх дослідженнях, а детінізацію економіки пропонує розглядати в контексті запобігання й протидії передумов тінізації економічної діяльності.

Належну увагу передумовам тінізації економіки надають такі вчені як Л. Шемаєва, Я. Жаліло та Н. Юрків [16], які стверджують, що вони виникають

внаслідок нестабільності й існування вагомих проблем функціонування фінансової системи країни, внаслідок чого вона неспроможна належним чином протистояти викликам й небезпекам сучасності. Більше того, Е. Лібанова та М. Хвесик [25] наполягають на вагомості дослідження регіональних аспектів виникнення й поширення тінізації економіки, а основні заходи її детінізації пропонують формувати із урахуванням регіональних аспектів соціально-економічного розвитку.

Узагальнюючи основні наукові підходи до виявлення передумов детінізації національної економіки, пропонуємо їх систематизувати на рис. 1.9.

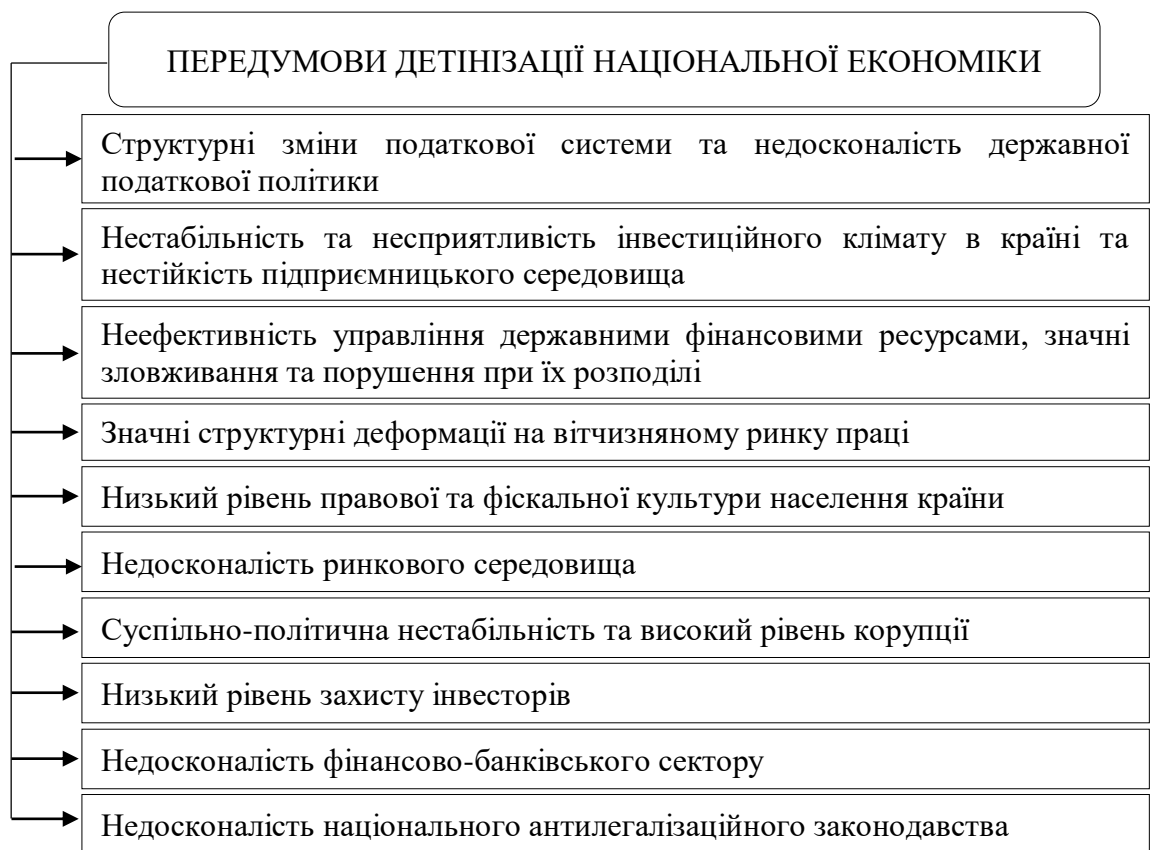

Рис. 1.9. Основні передумови детінізації національної економіки

Джерело: власна авторська розробка

При цьому зазначимо, що основні передумови детінізації національної економіки можна об'єднати в декілька напрямів, зокрема: (1) деструктивні зміни й диспропорції податкової системи; (2) нестабільність ринкового й підприємницького середовища; (3) низький рівень захисту сфери інвестування; (4) недосконалість національного законодавства. Очевидно, що

існуючі виклики і небезпеки активізують дестабілізуючий вплив негативних чинників, внаслідок чого посилюються прагнення ведення господарської діяльності поза офіційним сектором економіки, а необхідність запобігти та протидіяти такій діяльності призводить до потреби здійснення заходів щодо детінізації економіки.

Поглиблені дослідження в зазначеному керунку, зроблені Л. Кашпур [15, с. 124–125], дають підстави виокремити найбільш оптимальні напрями детінізації національної економіки, які вважаємо за доцільне відобразити на рис. 1.10. Зазначимо, що науковиця, фактично, підтверджує наші припущення, що заходи детінізації економіки України необхідно проводити в контексті реформування механізму ринкового регулювання економічних процесів, забезпечення боротьби із корупційними проявами та проведення реформ податкової, фінансово-банківської та судової систем, а також вітчизняного ринку праці.

В даному контексті, слушним є зауваження Дж. Глассман та Дж. Шамблесс [14], які стверджують, що основні заходи щодо детінізації економіки України повинні враховувати стан та тенденції розвитку тіньового сектора в умовах складної військово-політичної ситуації в Україні, а А. Саука та Т.Й. Путнієш [9] наголошують на важливості першочергових заходів щодо детінізації заробітної плати, виплата якої проводиться у конвертах. При цьому, А. Саука та Т.Й. Путнієш, досліджуючи особливості та основні тенденції детінізації економік різних країн світу, дійшли висновку та встановили таку закономірність, за якої процес детінізації економіки є більш успішним у країнах із вищим рівнем соціально-економічного розвитку, а країни транзитивного типу в даному плані є менш успішними.

Зауважимо, що у стратегічній перспективі така ситуація призводить до розвитку загрозливих процесів і явищ та становить ризики функціонування фінансової сфери і, як наслідок, знижує рівень фінансової безпеки держави, що потребує негайного прийняття відповідних рішень щодо розроблення і реалізації заходів щодо детінізації економіки.

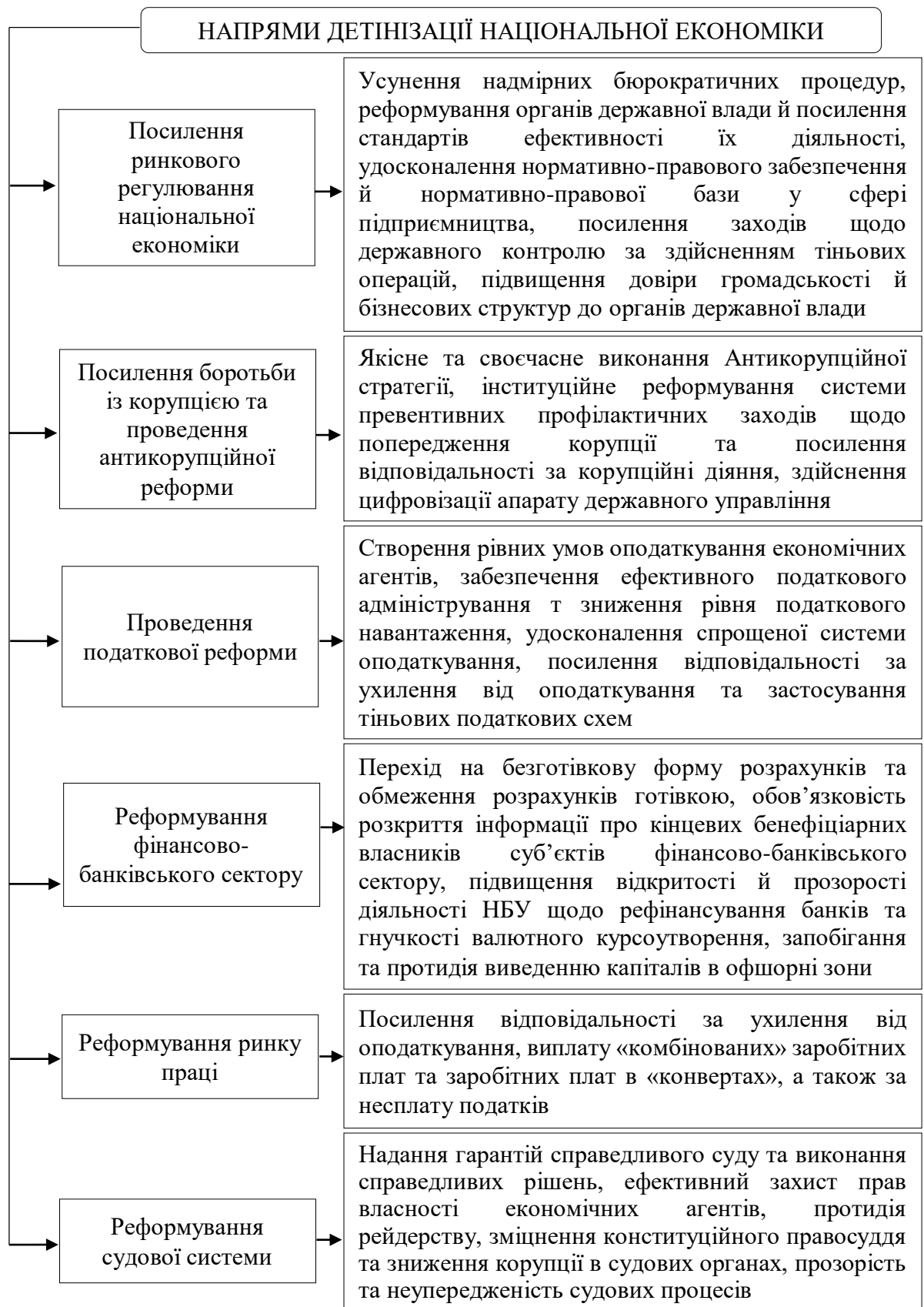

Рис. 1.10. Основні напрями детинізації національної економіки та їх характеристика

Джерело: складено автором за даними [15, с. 124–125]

Зважаючи на доведені загрозливі тенденції стану та інтенсифікації розвитку тіньового сектора економіки в Україні, а також на ті проблеми, виклики та небезпеки, які він зумовлює у фінансово-економічній та соціальній сферах, негайного вирішення потребує важке й неординарне завдання розроблення ефективних заходів протидії тіньовій економічній діяльності в країні. Вважаємо за доцільне запропонувати власні основні напрями детінізації економіки України, які систематизовано на рисунку 1.11.

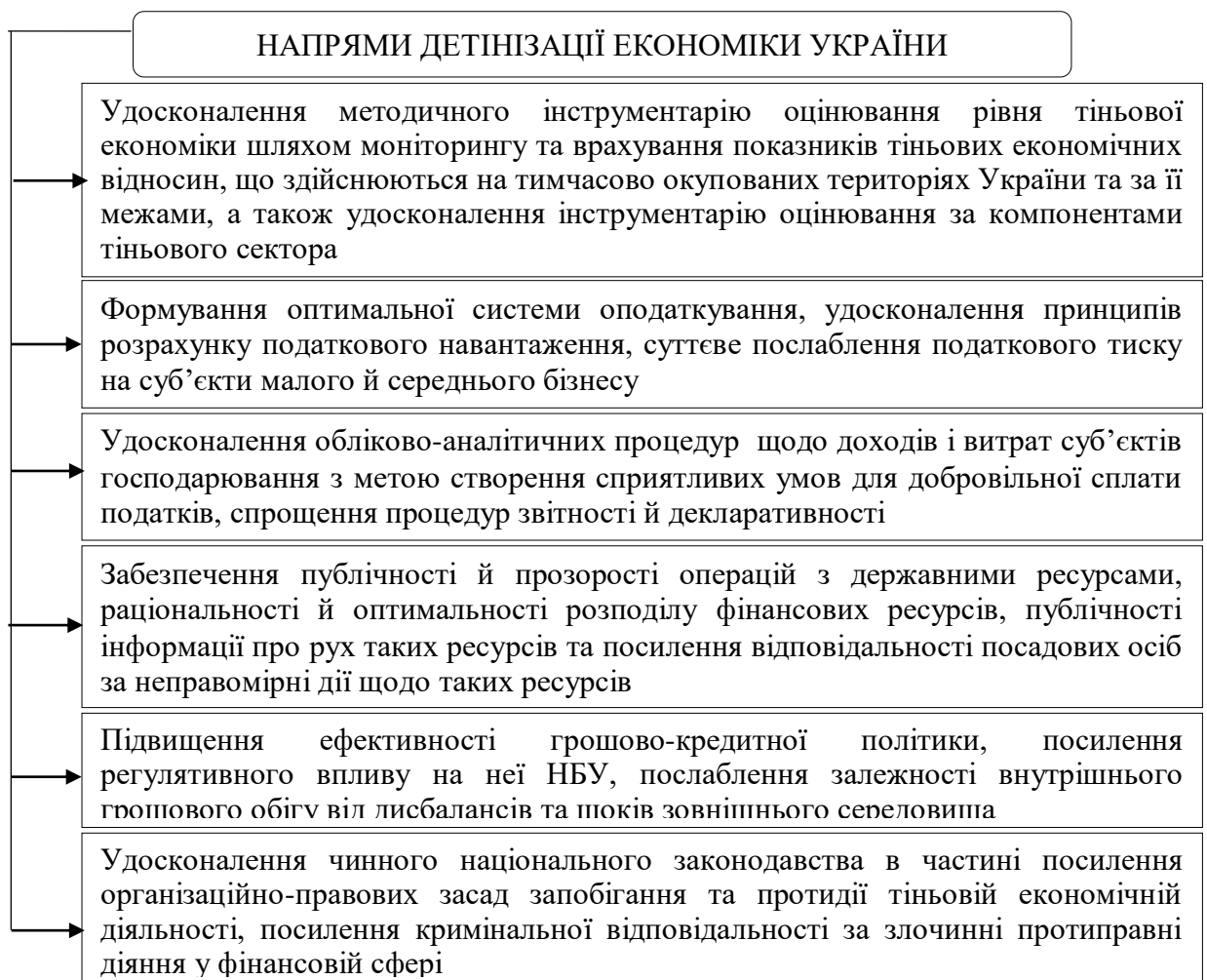

Рис. 1.11. Характеристика основних напрямів детінізації економіки України

Джерело: власна авторська розробка

Однак необхідно зазначити, що процес детінізації економіки України потребує належної підготовки, зокрема формування правових умов

починаючи від детінізації заробітних плат та закінчуючи прозорістю управління державними фінансовими ресурсами. Незважаючи на значні позитивні напрацювання в цьому напрямі, що проявляються в запровадженні електронної системи публічних закупівель «ProZorro» та модуля «E-data», обсяги тіньового сектора економіки досягають критичного значення.

Аналізуючи зарубіжний досвід реалізації заходів детінізації економіки, варто відмітити надзвичайну їх спорідненість та схожість в різних країнах світу. При чому, вітчизняна система детінізації національної економіки має спільні ознаки із європейською та міжнародною, що свідчить про значний прогрес країни в зазначеному проблемному питанні. Водночас, варто сказати, що більшість країн світу при формуванні заходів детінізації своїх економік до уваги беруть тенденції свого соціально-економічного розвитку, особливості та можливості правової системи, ставлення населення та сприйняття суспільством проблеми тінізації економіки, а також свідомість громадян щодо недопущення проявів та фактів ведення господарської діяльності в нелегальному тіньовому секторі економіки.

Відповідно, кожна країна світу, формуючи й узаконюючи заходи детінізації національної економіки, опирається на використання важелів впливу на процеси формування доходів, особливості регуляторної політики уряду та на можливості диференціації заходів в залежності від типу й характеристик тіньового сектору економіки. Крім того, у високо розвинутих європейських країнах поширеною є практика включення до заходів детінізації економіки процесів запобігання та протидії організованій злочинності, боротьби із виведенням капіталів в офшорні зони та антилегалізаційної діяльності по відношенню до фінансових ресурсів.

Позитивний досвід детінізації економіки в окремих країнах світу пропонуємо систематизувати на рис. 1.12.

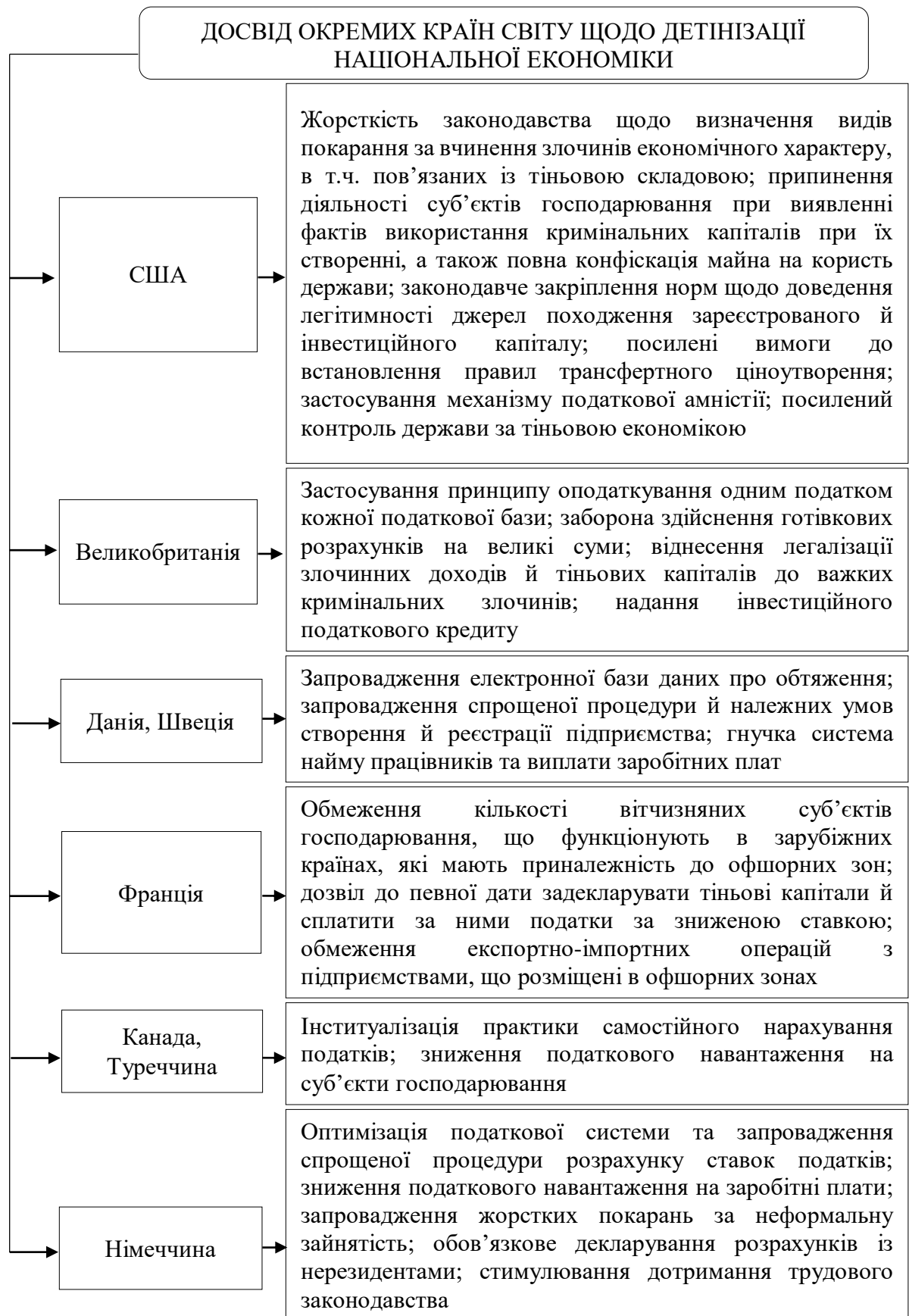

Рис. 1.12. Позитивний досвід детинізації економіки в окремих країнах світу

Джерело: складено автором за даними: [8, с. 5; 47, с. 332–333]

Варто зауважити, що найбільший спектр заходів щодо детінізації економіки сформований у США, як показують емпіричні розрахунки рівня тіньової економіки в зазначених країнах (Додаток Б), і рівень тінізації економіки США є найнижчим та зафіксований впродовж 2013–2022 рр. на рівні 4,8–6,6 % ВВП.

Окремо необхідно звернути увагу на систему заходів детінізації економіки, яка запроваджена у Польщі, адже дана країна є достатньо наближеною до України. Проведені дослідження в зазначеному керунку дозволяють констатувати, що в Польщі введено заборону на здійснення господарської діяльності тими суб'єктами господарювання, які попередньо притягувалися до відповідальності за злочини у сфері оподаткування. Водночас, в даній країні на законодавчому рівні забезпечено високий ступінь захисту інвесторів та запроваджено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із порушенням авторських прав.

Не менш вагомим виявляється досвід Литви та Мальти щодо детінізації економіки, який полягає у розробленні та запровадженні системи електронного подання податкових документів та сплати податкових платежів і податків. Більше того, в даних країнах апробовано механізм інформування громадськості щодо стану й тенденцій змін детінізації економіки.

Із зазначеного можна стверджувати, що інституційні засади детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави на світовому рівні об'єднують декілька напрямів формування державної політики детінізації економіки, а саме:

- 1) законодавчий, що передбачає формування нормативно-правових й законодавчих актів, спрямованих на гармонізацію вітчизняного законодавства із європейським та міжнародним у сфері протидії тінізації економіки та щодо посилення відповідальності за ведення господарської діяльності в тіньовому секторі, а також щодо протидії корупційним ризикам та легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;

2) податковий, який охоплює заходи щодо зниження податкового навантаження на суб'єкти господарської діяльності, надання можливості використання спрощеної системи оподаткування, а також формування сприятливого середовища та умов ведення господарської діяльності в офіційному секторі економіки;

3) антикорупційний, що спрямований на попередження проявів тінізації економічних процесів шляхом зниження корупційних ризиків в правоохоронних органах та в системі державної влади та посилення відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних із корупцією або таких, що містять ознаки корупції;

4) організаційно-адміністративний, який спрямований на досягнення паритету у мінімізації готівкових розрахунків та забезпечення максимального застосування електронних платежів, зокрема, з використанням віртуального середовища.

В межах зазначених напрямів державної політики детінізації економіки в країнах світу формуються спеціальні механізми системної детінізації економіки, можливості адаптації основних із яких вважаємо за доцільне висвітлити на рис. 1.13.

Водночас, зазначимо, що основні механізми системної детінізації національної економіки, відповідно, поділяються на: (1) фінансово-економічний; (2) законодавчий; (3) інституційно-організаційний; (4) інформаційний; (5) соціальний та (6) міжнародний, кожен із яких характеризується власною специфікою та особливостями реалізації.

Таким чином, проведені дослідження теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо інституційних засад детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави дають підстави стверджувати, що тіньова економіка являється однією із найбільших загроз фінансовій безпеці держави, а проблема її детінізації потребує негайного розгляду та вирішення.

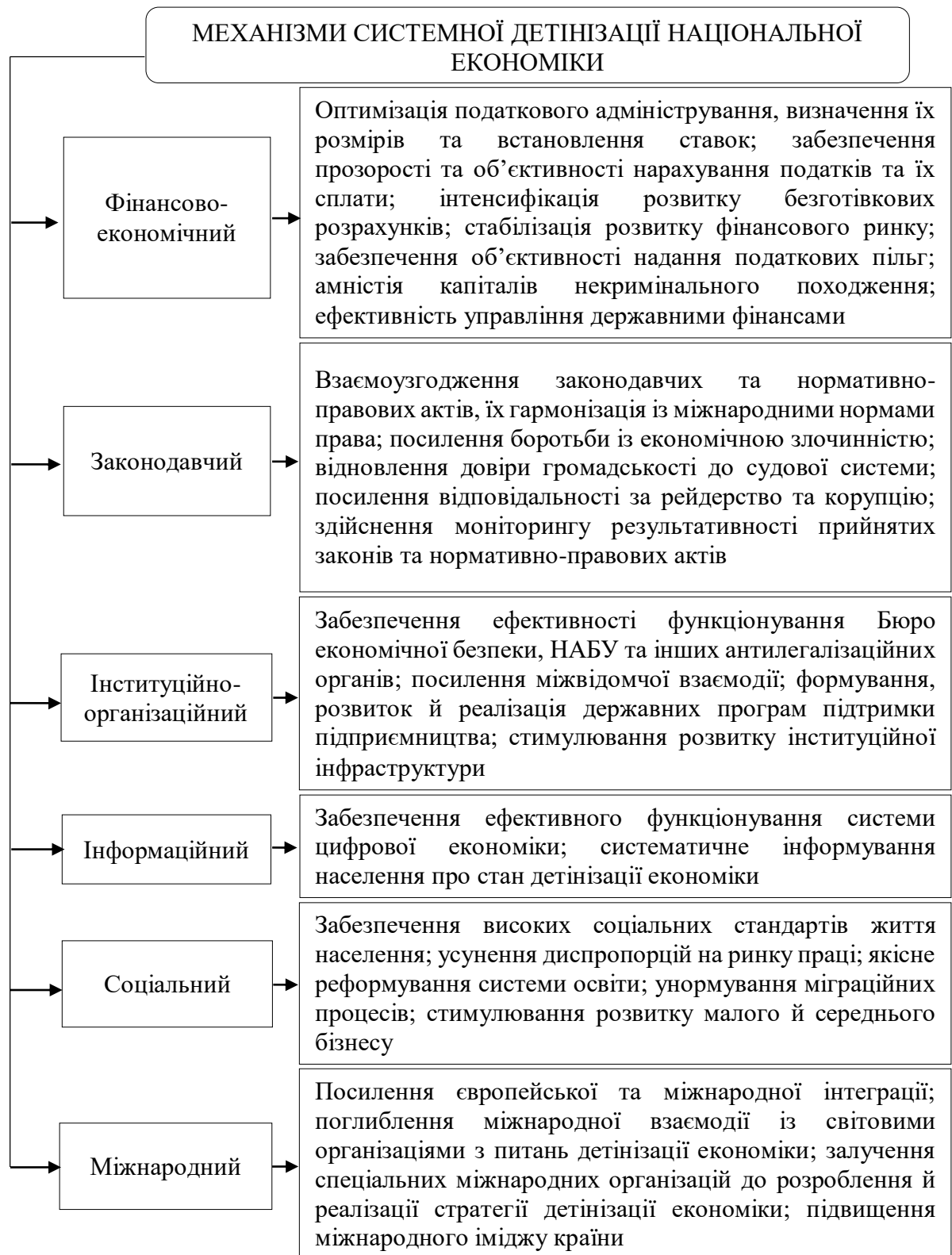

Рис. 1.13. Основні механізми системної детінізації національної економіки та їх характеристика

Джерело: складено автором за даними: [8, с. 6–9]

Результати проведених досліджень свідчать про те, що концепція детінізації економіки України ґрунтується на застосуванні державних спеціальних стимулюючих заходів, які б дозволили ефективно протистояти глобальним дисбалансам та забезпечили б сталий розвиток економіки, створення надійного інституційного середовища, за яких тіньова економічна діяльність не приносила б позитивного ефекту, була би не вигідною та неефективною.

Встановлено, що стратегічні пріоритети детінізації економіки України в системі забезпечення фінансової безпеки держави повинні передбачати комплекс заходів щодо управління тіньовою економічною діяльністю та здійснення постійних контрольних заходів, що можна досягнути завдяки удосконаленню чинного національного законодавства та завдяки формуванню комплексу заходів системної детінізації економіки країни. Перспективами подальших наукових досліджень може стати визначення можливостей міжнародної співпраці щодо запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері та адаптація позитивного світового досвіду протидії тіньовій економічній діяльності й детінізації національної економіки.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

За результатами проведеного дослідження теоретико-методичних аспектів тінізації економіки в системі фінансової безпеки та аналізу наукових джерел можна сформулювати наступні висновки:

1. Зростання рівня тіньової економіки інтенсифікувалося під впливом загострення впливу дестабілізуючих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Встановлено, що в сучасних умовах нестабільності та невизначеності процеси глобалізації, геополітизації та регіоналізації чинять вагомий деструктивний вплив на міжнародну економіку та на економіки країн світу, внаслідок чого істотно дестабілізується стан функціонування їх фінансово-економічних систем та активізується зростання економічної

злочинності й поширення економічної діяльності в тіньовому секторі економіки.

2. Дослідження основних наукових підходів до виявлення причин і наслідків тінізації економіки, дають підстави стверджувати, що тіньова економіка – це складне деструктивне соціально-економічне явище, що трактуємо як вчинення різних видів економічної діяльності, пов'язаної із протиправними діями та злочинними посяганнями у фінансовій сфері з метою одержання прибутку, результати якої невраховані офіційною статистикою. Виявлено, що зростаючі темпи тінізації соціально-економічних відносин спостерігаються в період загострення соціально-економічних та суспільно-політичних криз. З'ясовано особливо критичне зростання рівня тіньової економіки в умовах війни та дестабілізуючого впливу чинників і небезпек воєнного характеру, що обумовлює необхідність поглибленого вивчення масштабів поширення тіньової економіки та чинників, які зумовлюють зростання її рівня.

3. Встановлено, що оцінювання рівня тіньової економіки в Україні проводиться на підставі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки, які законодавчо закріплені та передбачають оцінювання рівня тіньової економіки в країні на підставі чотирьох методів: «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги»; електричного; збитковості підприємств; монетарного, а також шляхом розрахунку інтегрального показника рівня тіньової економіки. виявлено, що національна Методика розрахунку рівня тіньової економіки не передбачає інструментарію для розрахунку рівня тінізації економічних процесів і явищ на регіональному рівні, що обґрунтовує необхідність її перегляду та удосконалення.

4. Доведено тісний взаємозв'язок тінізації економіки із безпекою фінансової сфери та встановлено, що процеси тінізації економіки становлять значну загрозу фінансовій безпеці держави. З'ясовано, що фінансова безпека держави – це стан захищеності національних інтересів країни у фінансовій сфері, за якого одержується можливість вчасного виявлення ризиків і загроз зовнішнього й внутрішнього середовища, та ефективної протидії

дестабілізуючим чинникам, викликам і небезпекам, а також забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Виявлено необхідність забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави із урахуванням заходів детінізації національної економіки.

5. Проаналізовано основні методичні підходи до формування інституційних засад детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави та встановлено необхідність налагодження багатоматного співробітництва на глобальному наднаціональному рівні та забезпечення спільної боротьби із проявами тінізації національних економік. Доведено потребу у формуванні комплексного підходу до визначення особливостей детінізації економіки в нестійких умовах сучасності та невизначеності, а також нестабільності та воєнного протистояння збройній агресії російської федерації по відношенню до України. Сформовано та обґрунтовано основні напрями детінізації економіки, які полягають у застосуванні державних спеціальних стимулюючих заходів, що дозволяють ефективно протистояти глобальним дисбалансам та забезпечують сталий розвиток економіки, створення надійного інституційного середовища, за яких тіньова економічна діяльність не приносить позитивний економічний ефект, є не вигідною та неефективною.

Отже, на сучасному етапі проблематика дослідження тенденцій тінізації національної економіки та пошуку методів її детінізації є надзвичайно актуальною, про що свідчать відповідні теоретично-наукові й практичні напрацювання щодо визначення сутності тіньової економіки, формування методики оцінювання обсягів тіньового сектора економіки та забезпечення фінансової безпеки держави крізь призму заходів детінізації. Проведений аналіз наукових джерел доводить, що питанням детінізації національної економіки в системі зміцнення фінансової безпеки держави надається значна увага. Проте, поза увагою науковців залишається низка дискусійних питань, на яких акцентується в даному розділі роботи та сформульовано у вступі у вигляді наукових завдань.

Основні наукові результати опубліковані в працях: [28; 39; 112; 115; 117–141]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

2.1. Динаміка тіньового сектора та його вплив на соціально-економічні перетворення

Обрання Україною курсу на євроінтеграцію та набуття нею статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу на фоні посилення процесів глобалізації й геополітизації створюють сприятливі умови для міжнародної взаємодії країни із зарубіжними країнами та провідними світовими організаціями. Однак, поряд із позитивними сторонами інтеграції України у світовий фінансово-економічний та правовий простір загострюються проблеми посилення зловживань економічних агентів при здійсненні господарської діяльності й налагодженні економічних відносин. Вчинення протиправних діянь у різних сферах, своєю чергою, інтенсифікує розвиток тіньового сектора національної економіки та знижує рівень її безпеки в контексті постійних динамічних соціально-економічних перетворень. Зазначені негативні тенденції обумовлюють значні деструктивні зміни та диспропорції параметрів розвитку економіки й суспільства, призводять до появи кризових соціально-економічних явищ і процесів, одним із найбільш вагомих серед яких є зростання тіньового сектора економіки та поширення тіньової економічної діяльності.

Очевидно, що зростання рівня тіньової економіки в Україні поступово перетворюється в одну із найбільш вагомих проблем забезпечення сталого її соціально-економічного розвитку, тому, проблематиці детінізації національної економіки, запобіганню та протидії дестабілізуючим чинникам надається значна увага як на рівні науковців, так і в практичній діяльності. Проте, досі подолати дане деструктивне явище не вдалося, натомість, постійно інтенсифікується поява нових методів ведення економічної діяльності поза

офіційним сектором економіки, а результати такої діяльності суб'єкти господарювання прагнуть легалізувати та залучити в офіційний обіг.

Зростаючі тенденції щодо поширення тіньової економіки та оцінювання її масштабів в Україні дозволяють виявити вагомі диспропорції розвитку держави й суспільства, що нею зумовлені, а також свідчать про появу кризових явищ і процесів в економіці, політиці та соціумі як наслідок виникнення й застосування нових тінізаційних схем. Стає очевидним, що саме тінізаційні процеси найбільш вагомо впливають на інтенсифікацію розвитку дестабілізуючих чинників, протидіяти яким з кожним днем стає все важче, а поява нових методів тінізаційних відносин та набуття ними транснаціонального характеру ще більше поглиблює існуючі кризові стани.

Проведення емпіричних досліджень щодо виявлення обсягів тіньового сектора в Україні, як уже зазначалося, здійснюється на підставі законодавчо визначених та затверджених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки [26], відповідно до яких визначення рівня тінізації національної економіки в Україні відбувається на підставі розрахунку інтегрального показника рівня тіньової економіки, із урахуванням чотирьох методів визначення рівня тіньової економіки, а саме: (1) методу збитковості підприємств; (2) електричного методу; (3) монетарного методу та (4) методу «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги», кожен із яких на підставі власних методичних аспектів шляхом здійснення відповідних розрахунків дозволяє визначити рівень тіньової економіки в країні.

Виявляється цілком обґрунтованою необхідність проведення поглиблених досліджень стану та динаміки зміни рівня тіньової економіки України за період 2010–2022 рр. та визначення основних тенденцій щодо її поширення, інтенсифікації розвитку та масштабів зростання. На рис. 2.1 відобразимо результативні показники стану та динаміки зміни інтегрального показника рівня тіньової економіки та зміни обсягу реального ВВП в Україні впродовж 2010–2022 рр.

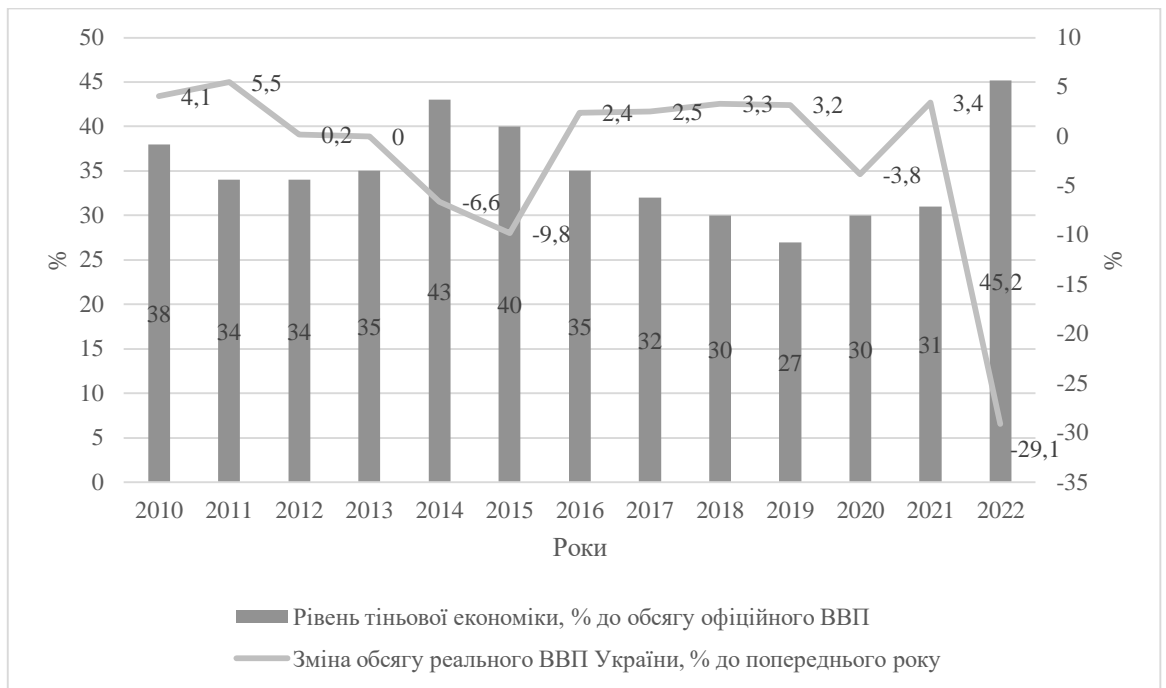

Рис. 2.1. Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки та зміни обсягу реального ВВП в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2; 51]

На підставі результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що в країні не спостерігається стабільно позитивного або стабільно негативного тренду щодо поширення тіньової економічної діяльності. При цьому, чітко прослідковується циклічний характер даного деструктивного явища, про що свідчать зростаючі та спадні значення інтегрального показника рівня тіньової економіки України.

Деталізація проведеного дослідження дозволяє констатувати, що в аналізованому періоді виокремлюється декілька періодів різкого зростання обсягів тіньового сектора національної економіки, які припадають на періоди посилення фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи. Зокрема, впродовж 2010–2022 рр. в Україні рівень тіньової економіки мав спадний тренд і поступово знижувався із 38 % офіційного ВВП у 2010 р. до 34 % офіційного ВВП у 2011–2012 рр. Незначне зростання обсягів тіньової економічної діяльності зафіксовано у 2013 р. на 1 % до 35 % офіційного ВВП, що обумовлено посиленням політичної нестабільності та спротивом

суспільства у відповідь на призупинення діючою політичною владою процесів європейської інтеграції. Як наслідок наприкінці 2013 р. розгорнувся Євромайдан та відбулася Революція Гідності. У 2014 р. політична криза набула вражаючих масштабів, а суспільно-політична нестабільність ще більше поглибилася початком гібридної війни російської федерації проти України та анексією країною-агресором Автономної республіки Крим та значних територій Донецької й Луганської областей. Відповідно, у період 2014 р. рівень тінізації офіційного сектора національної економіки досягнув найбільш критичного за весь аналізований період значення у 43 % офіційного ВВП, а рівень зміни обсягу реального ВВП України опустився до $-6,6\%$. Ще більше поглибилася фінансово-економічна й суспільно-політична нестабільність у 2015 р., внаслідок чого на фоні незначного зниження рівня тінізації економіки на 3 % спостерігалось ще більше падіння ВВП, показник зміни обсягів якого знизився до $-9,8\%$.

Очевидно, що зазначена ситуація вимагає кардинальних рішень та пошуку ефективних методів детінізації економіки, що компетентними органами було частково здійснено. Незначна стабілізація суспільно-політичної кризи та зниження рівня соціальної нестабільності дозволили досягнути певних позитивних результатів щодо протидії тіншовій економічній діяльності, внаслідок чого обсяги тіншового сектору економіки поступово знижувалися із 40 % офіційного ВВП у 2015 р. до 27 % у 2019 р.

Такі позитивні тенденції, безумовно, свідчать про достатній рівень ефективності реалізації заходів з детінізації національної економіки в Україні в зазначеному періоді та про виваженість підходів до зниження обсягів тінізації офіційного сектору економіки й рівня тіншової економічної діяльності. З іншої сторони, надання суб'єктам господарювання державних пільг у сфері оподаткування також засвідчили позитивний ефект щодо підвищення ефективності заходів з детінізації економіки, про що свідчать позитивні тренди щодо відображення ними реальних обсягів результатів фінансово-господарської діяльності. Стає очевидним, що актуалізується

доцільність реформування податкової системи та формування заходів щодо зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання й бізнесові структури в контексті визначення напрямів детінізації економіки України й розроблення заходів протидії даному деструктивному явищу.

Однак, вже у 2020 р. під впливом поширення пандемії COVID-19 рівень тінізації національної економіки почав зростати та закріпився на позначці у 30 % в 2020 р. та на 31 % у 2021 р. Зазначені критичні стани засвідчують посилення негативних тенденцій в економіці, політиці й суспільстві, та зростання значення інтегрального показника із 27 % офіційного ВВП у 2019 р. до 31 % офіційного ВВП у 2021 р. Зазначене обумовлює думку, що коронавірусна криза створила надійне та сприятливе підґрунтя для інтенсифікації різних видів тіньової економічної діяльності. Більше того, непрогнозовані умови діяльності в офіційному секторі економіки України та карантинні обмеження стали стимулятором розвитку такого небезпечного явища як онлайн-розрахунки, інтенсифікація розвитку яких набула надто вагомих масштабів, а онлайн-платформи перетворилися на плацдарм для здійснення злочинних економічних діянь.

Варто зазначити, що неможливість ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання в період коронавірусної кризи спонукала їх трансформуватися у онлайн-середовище та брати активну участь у формуванні віртуальних інтернет-магазинів й неорганізованих інтернет-майданчиків, за допомогою яких одержалися можливості ведення господарської діяльності в режимі онлайн. Очевидно, що сформовані внаслідок такої діяльності капітали через відсутність регламентованих механізмів їх оприбуткування, перетворилися в нелегальні доходи, обсяги яких оцінити офіційною статистикою, фактично, не можливо.

Ще більше ситуація щодо зростання тіньового сектора економіки поглибилася у 2022 р. під впливом повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та розгортання нею жорстких й активних бойових дій. В період війни створилися вкрай сприятливі умови для

активізації тіньової економічної діяльності, а поява нових схем тінізаційних процесів й неконтрольованість їх застосування перетворилися на плацдарм здійснення протиправних діянь в офіційному секторі національної економіки. Більше того, інтенсифікувалися корупційні прояви, значна частка прибутків від яких спрямовується на розвиток тіньової економічної діяльності, внаслідок чого загострюється соціально-економічне становище країни та поглиблюються існуючі диспропорції розвитку економіки й суспільства.

Очевидно, що в результаті зазначених деструктивних змін у 2022 р. зафіксовано критичні показники падіння економіки, про що свідчить скорочення обсягів реального ВВП до $-29,1$ %. Основною причиною таких змін безумовно є війна Росії проти України та її наслідки для держави й суспільства, зокрема, окупація територій, масштабні руйнування критичної, військової та цивільної інфраструктури й різних виробничих потужностей, а також, що не менш важливо, блокування чорноморських портів, припинення їх діяльності та порушення логістичних ланцюгів. Крім того, в Україні за таких обставин спостерігається зростання міграційних процесів та різке скорочення споживчого попиту на фоні критично низьких обсягів залучення інвестиційних ресурсів та здійснення експортної діяльності.

Відповідно, суб'єкти господарювання стикнулися із вагомими проблемами здійснення економічної діяльності, а їх неспроможність та слабкість протистояти викликам, небезпекам й проблемам сучасності призвела до ведення господарської діяльності поза офіційним сектором економіки, внаслідок чого рівень тінізації економіки досягнув критичного значення у $45,2$ % офіційного ВВП. При цьому, варто зазначити, що дане значення не можна вважати остаточним та кінцевим, оскільки інформаційна база, на підставі якої проводилися розрахунки, не враховує показників тимчасово окупованих та непідконтрольних Україні територій. Однак, варто відмітити, що навіть на підставі наявних даних рівень тінізації офіційного сектора економіки у 2022 р. є надто вагомим.

Для більш детального аналізу рівня тінізації економіки України впродовж 2010–2022 рр. вважаємо за доцільне прослідкувати тенденції зміни рівня тіньової економіки за кожним із запропонованих Методикою оцінювання рівня тіньової економіки, методом.

Зокрема, аналізуючи обсяги тіньового сектора України у 2010–2022 рр., які визначені на основі методу збитковості підприємств (рис. 2.2), що передбачає оцінювання обсягів прибутків і збитків підприємств–суб’єктів господарювання, можна стверджувати, що найвищі значення рівня тіньової економіки зафіксовано в Україні у 2010 р. (34 % офіційного ВВП), у 2014 р. (35 % офіційного ВВП) та у 2022 р. (34 % офіційного ВВП). Водночас, відмічається аналогічний циклічний характер зміни значення аналізованого показника в різні періоди аналізу, проте, також фіксується зростання рівня тіньової економіки в періоди загострення суспільно-політичної та фінансово-економічної криз.

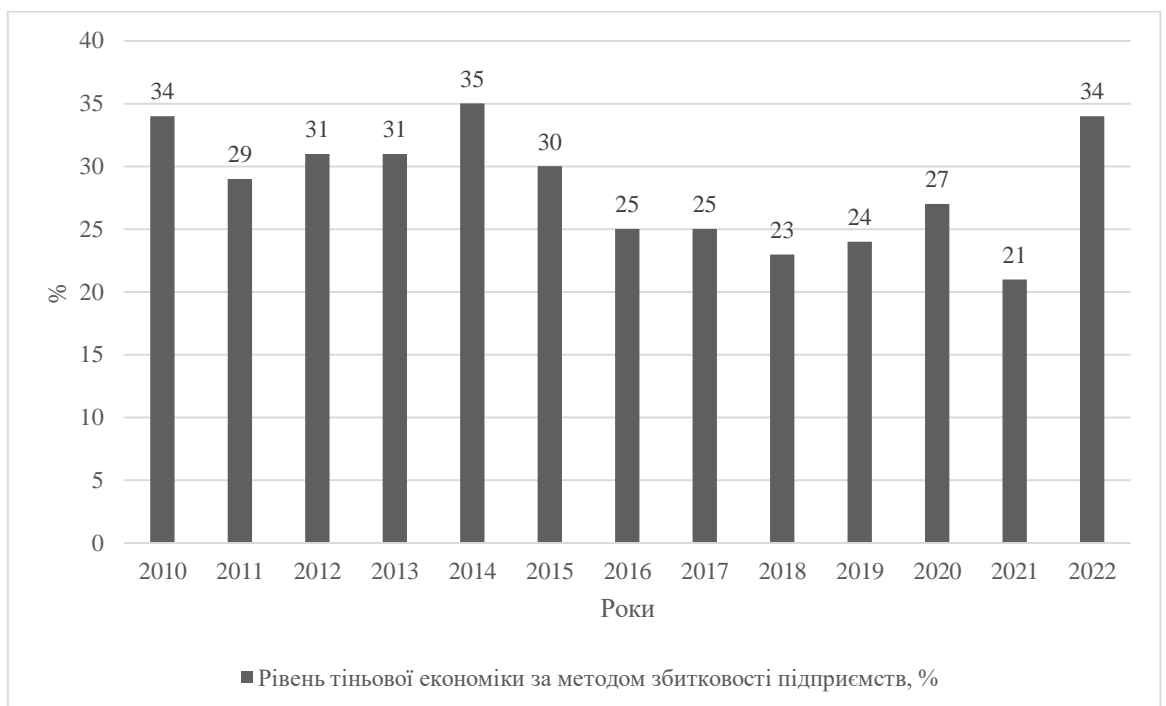

Рис. 2.2. Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Крім того, необхідно відзначити, що параметри тіньової економіки, визначені за допомогою методу збитковості підприємств, залежать від результатів фінансової діяльності суб'єктів господарювання, що доводиться тенденціями зміни рівня тіньової економіки, зокрема, у 2020 р., коли під впливом поширення пандемії COVID-19 результативні показники діяльності підприємств в Україні суттєво погіршилися, а рівень тіньової економіки зріс до 27 % офіційного ВВП. Аналогічні тенденції зафіксовані й у 2022 р., коли рівень тіньової економіки досягнув 34 % офіційного ВВП, однак, в даному періоді кризова ситуація пов'язана із військовими діями на території України та поглиблена масштабними руйнування інфраструктури й вимушеною релокалізацією значної кількості суб'єктів господарювання.

Окремо, варто зауважити, що позитивні зрушення у сфері детінізації економіки України спостерігалися у 2021 р., про що свідчить істотне зниження рівня тіньової економіки із 27 % офіційного ВВП у 2020 р. до 21 % офіційного ВВП у 2021 р. (темп зміни становить 6 %). Очевидно, що така позитивна ситуація обумовлена запровадженням пільг та податкових преференцій суб'єктам господарювання, внаслідок чого результати їх діяльності висвітлювалися із вищим рівнем прозорості та відкритості.

Проведені оцінювання стану та динаміки зміни рівня тіньової економіки за електричним методом в Україні у 2010–2022 рр. (рис. 2.3) також не показують однозначно позитивної або ж однозначно негативної тенденції та, водночас, позиціонують достатньо вагомі показники тінізації національної економіки. Значне підвищення рівня тіньової економіки, визначене на основі розрахунків за електричним методом, зафіксовано у 2010 р. (36 % офіційного ВВП), у 2014 р. (38 % офіційного ВВП) та у 2022 р. (41 % офіційного ВВП).

Відповідно до методичних засад розрахунку рівня тіньової економіки за електричним методом, зростання значення даного показника відбувається в період зростання попиту на енергоресурси за умови нарощення економічної активності й збільшення інвестиційної активності, що доводить активізацію

економічної діяльності в тіньовому секторі в зазначених аналізованих періодах.

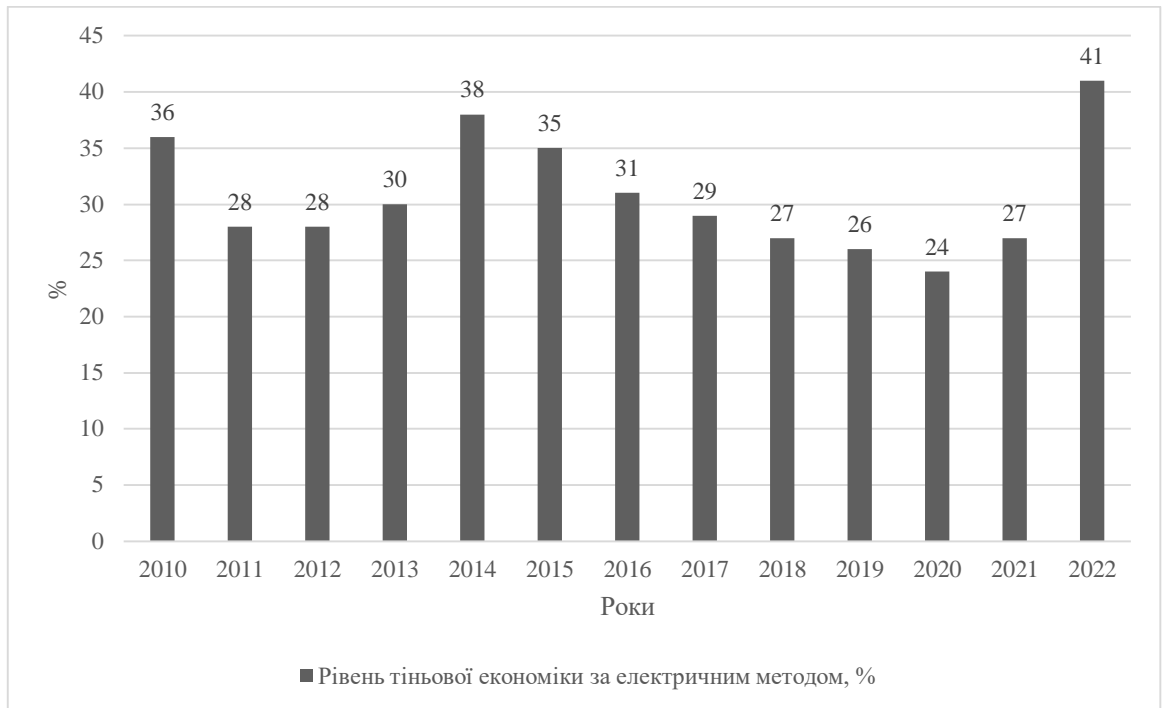

Рис. 2.3. Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки за електричним методом в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Що стосується дослідження рівня тіньової економіки за монетарним методом (рис. 2.4), то впродовж 2010–2022 рр. тут прослідковуються достатньо істотні значення аналізованого показника, які є вищими, ніж значення, розраховані за методом збитковості підприємств та за електричним методом. Впродовж усього періоду, що обраний для проведення аналізу, рівень тіньової економіки знаходиться у межах 29–38 % офіційного ВВП та суттєво підвищився у 2022 р. до 46 % офіційного ВВП. Очевидно, що така ситуація обумовлена низкою чинників, що впливають на стан грошово-кредитної сфери країни. Зокрема, варто відмітити зростання рівня тінізації економіки за рахунок активізації банківського кредитування, особливо в національній валюті, а також через підтримку Національним Банком України урядової програми «Доступні кредити».

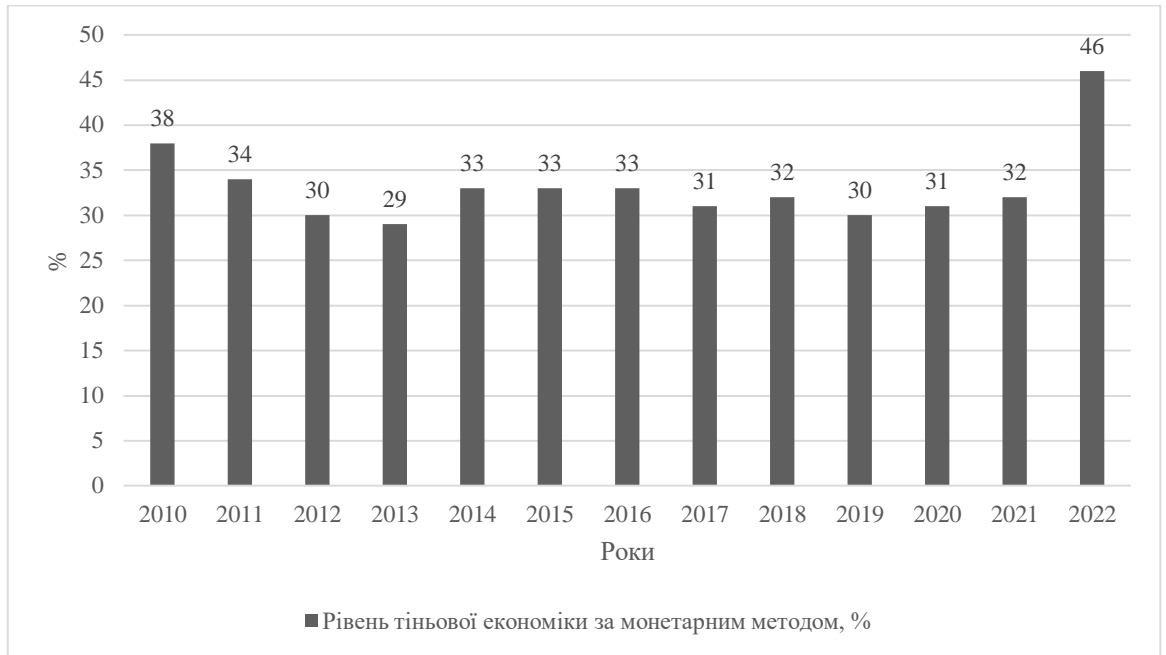

Рис. 2.4. Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки за монетарним методом в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Іншими чинниками, що мають значний дестабілізуючий вплив, можна назвати підвищення облікової ставки НБУ, зростання грошової маси в обігу та зростання вартості фінансування суб'єктів господарювання й населення.

Безумовним фактом стимулювання процесів інтенсифікації зростання тіньового сектора національної економіки в Україні є активізація безготівкових розрахунків, розвиток яких в умовах сучасності призвів до створення нових нетипових й нетрадиційних методів тінізації економічних відносин й економічної діяльності, внаслідок чого використання безготівкових каналів застосовується для виведення капіталів з офіційного сектора.

Оскільки, методика оцінювання рівня тіньової економіки за допомогою монетарного методу враховує процеси й параметри тінізації безготівкових розрахунків, то й значення рівня тіньової економіки на основі даного методу є значно вищим від попередніх.

Ще одним методом визначення рівня тіньової економіки в Україні, який регламентований на законодавчому рівні та являється найновішим із усіх

інших, є метод «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги». Даний метод передбачає розрахунок рівня тіньової економічної діяльності на основі оцінювання обсягів витрат, що спрямовуються населенням на придбання товарів і послуг в аналізованому періоді. Проведені дослідження динаміки зміни рівня тіньової економіки за методом «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги» за період з 2010 р. по 2022 р. (рис. 2.5) дозволяють стверджувати, що до 2017 р. рівень тіньової економіки, визначений за даним методом, є найвищим та засвідчує значну загрозу економічним процесам. Зокрема, у 2011 р. значення аналізованого показника знаходилося на рівні 43 %, у 2012 р. – 36 %, у 2013 р. – 35 %, у 2014 р. піднялося до 38 % та у 2015 р. – до 39 % офіційного ВВП. Період 2016–2017 рр. позиціонує незначне зниження обсягів тіньового сектора до 33 % офіційного ВВП. В подальшому, період 2018–2021 рр. фіксує стабільно спадний тренд щодо рівня тіньової економіки та його зниження із 28 % у 2018 р. до 21 % офіційного ВВП у 2021 рр.

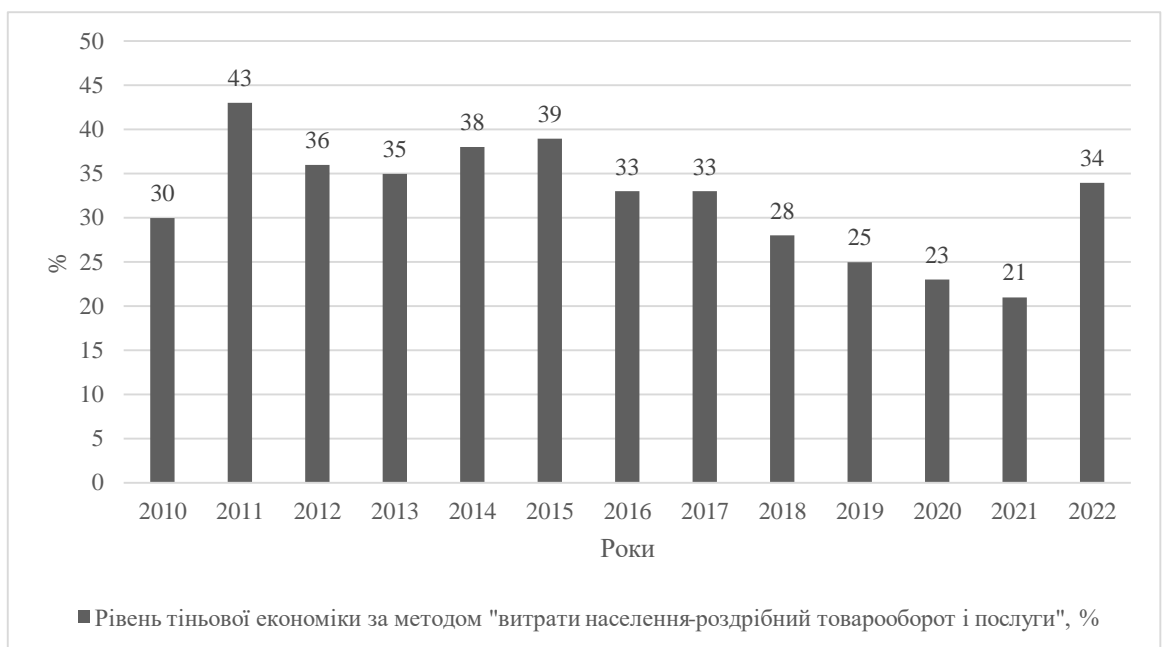

Рис. 2.5. Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки за методом «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги» в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Першочерговою та найбільш вагомою причиною такого зниження є обмеження можливостей придбання товарів і послуг, що реалізуються на неформальних та неорганізованих ринках, а також утримання населення від купівлі зайвих товарів і послуг й обмеження ним непередбачуваних витрат.

Не менш важливим в даному керунку можна відмітити достатню ефективність запровадження спеціальних заходів стимулювання споживчого попиту серед населення та поступове зростання соціальних стандартів й посилення соціальної захищеності населення, внаслідок чого позитивні зміни спостерігаються у сфері зайнятості у неформальному секторі та, відповідно, щодо виплати тіньових й комбінованих заробітних плат (зарплат «в конвертах»).

Комплексне дослідження рівня тіньової економіки України із урахуванням результатів проведених розрахунків усіма запропонованими методами (рис. 2.6) дає підстави стверджувати, що впродовж 2010–2022 рр. рівень тіньової економіки України є достатньо значним та високим.

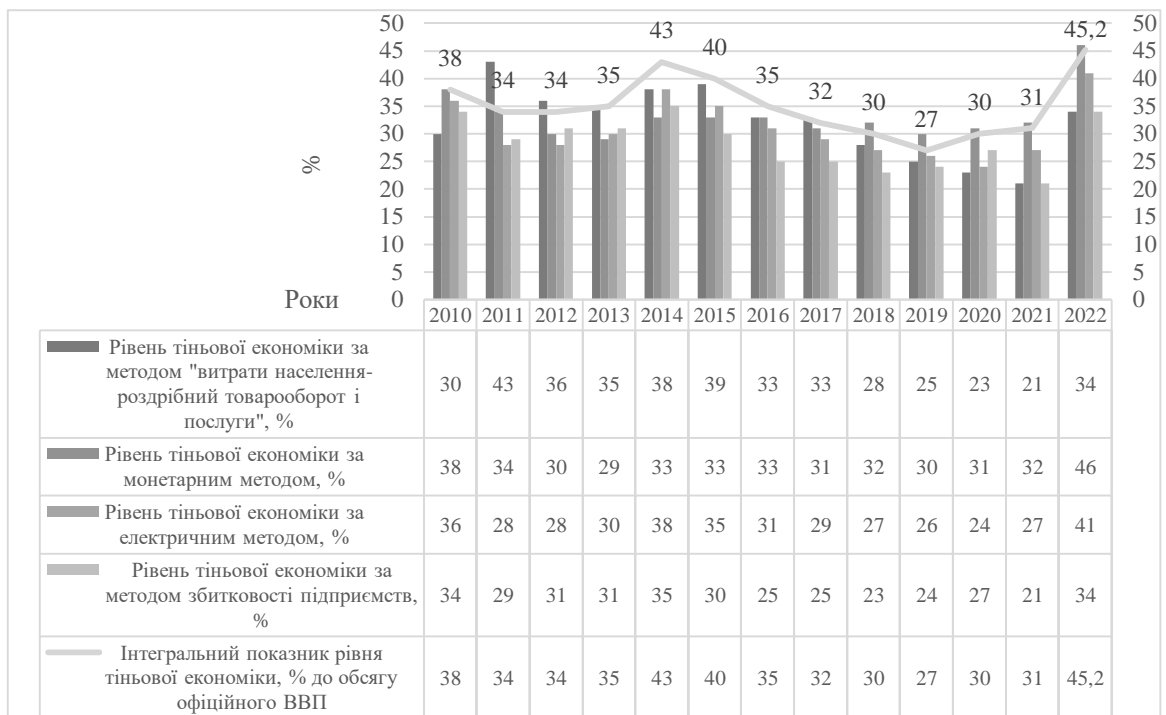

Рис. 2.6. Комплексна оцінка рівня тіньової економіки України на основі чотирьох методів її розрахунку, 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Висунута нами гіпотеза щодо зростання рівня тіньової економіки в Україні в період загострення фінансово-економічних та суспільно-політичних криз доводиться одержаними результатами проведених досліджень та зростанням значення рівня тіньової економіки у 2014–2015 рр. (40–43 % обсягу офіційного ВВП) – період суспільно-політичної кризи, спричиненої Революцією гідності, та зростаючим трендом у період 2019–2021 рр. (27–31 % обсягу офіційного ВВП) – період коронавірусної кризи та поширення пандемії COVID-19, а також періодом 2022 р. – війною російської федерації проти України.

Поглибити дослідження в напрямку виявлення найбільш вагомих компонент впливу на формування інтегрального показника рівня тіньової економіки України пропонуємо шляхом виявлення взаємозв'язку та взаємовпливу між значенням інтегрального показника рівня тіньової економіки та показниками-факторами. Необхідні розрахунки вважаємо за доцільне провести з використанням технології кореляційно-регресійного аналізу (ПП Statistica, 8,0). В подальшому виявляється потреба в побудові відповідної моделі, в якій результативним показником (Y) вважатимемо інтегральний показник рівня тіньової економіки України, а показниками факторами x_1 – рівень тіньової економіки за методом "витрати населення-роздрібний товарооборот і послуги", x_2 – рівень тіньової економіки за монетарним методом, x_3 – рівень тіньової економіки за електричним методом, x_4 – рівень тіньової економіки за методом збитковості підприємств.

Одержані результати кореляційно-регресійного аналізу (Додаток В) дозволяють виявити міцний зв'язок між аналізованими показниками, що засвідчує значення коефіцієнта кореляції $R=0,973$, а також статистична значущість моделі значення F-критерію Фішера $F(4,8)=35,214$ (рівняння 2.1).

$$Y=0,823+0,139x_1+0,040x_2+0,746x_3+0,151x_4 \quad (2.1)$$

$$R=0,973; R^2=0,946; p<0,00004.$$

де: Y – інтегральний показник рівня тіньової економіки України; x_1 – рівень тіньової економіки за методом "витрати населення-роздрібний

товарооборот і послуги", x_2 – рівень тіньової економіки за монетарним методом, x_3 – рівень тіньової економіки за електричним методом, x_4 – рівень тіньової економіки за методом збитковості підприємств.

При цьому встановлено, що кожен із показників-факторів має різний ступінь впливу на результативний показник Y , який проявляється в прямо пропорційній залежності: при зростанні рівня тіньової економіки, оціненого за різними методами, спостерігається зростання значення інтегрального показника рівня тіньової економіки України. Виявлено, що найбільш вагомо на значення інтегрального показника рівня тіньової економіки України впливає значення рівня тіньової економіки, розраховане за електричним методом (показник регресії $r=0,746$), а найменший вплив чинить значення рівня тіньової економіки, розраховане за монетарним методом (показник регресії $r=0,040$). Що стосується впливу значень, розрахованих за методом "витрати населення-роздрібний товарооборот і послуги" та методом збитковості підприємств, то тут відмічається посередній вплив (відповідні коефіцієнти регресії $r=0,139$ та $r=0,151$).

Очевидно, що значні диспропорції соціально-економічного розвитку та зниження рівня життя в суспільстві на фоні зростання вартості життя в країні інтенсифікують процеси появи похідних дестабілізуючих явищ і процесів, які спричиняють поширення тіньової зайнятості, ухилення від оподаткування й сплати податків, зборів і платежів, фінансове шахрайство, корупцію та рейдерські захоплення. Зазначені проблеми під впливом російсько-української війни ще більше поглибилися та становлять істотну загрозу національним інтересам країни не лише у фінансовій сфері, а й в суспільстві, політиці й державі, а також знижують рівень фінансової безпеки України.

Водночас, поглиблення досліджень рівня тіньової економіки в Україні в секторальному вимірі (рис. 2.7) за період 2020–2022 рр. дозволяє стверджувати, що найвищий її рівень спостерігається у транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності (44–60 %) та у сфері здійснення операцій з нерухомим майном (30–51 %).

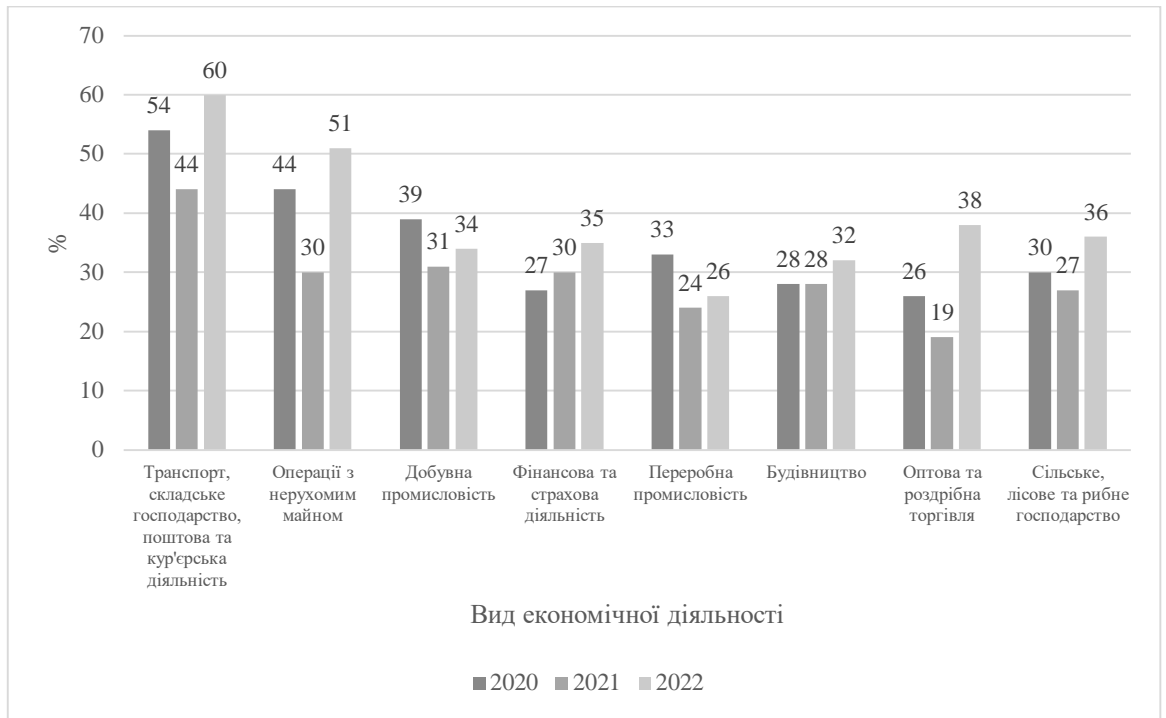

Рис. 2.7. Динаміка рівня тіньової економіки України в розрізі видів економічної діяльності у 2020–2022 рр.

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2]

Таким чином, проведені дослідження сучасного стану та динаміки тіньового сектора економіки України в системі безпеки соціально-економічних перетворень дають підстави констатувати, що рівень тіньової економіки України набув критичного значення та загрожує державі й суспільству поглибленням макроекономічних й соціальних диспропорцій та посиленням суспільно-політичної й фінансово-економічної криз. Доведено вагомий вплив на значення інтегрального показника рівня тіньової економіки України дестабілізуючих чинників та небезпек воєнного характеру, оскільки встановлено, що в 2022 р. рівень тінізації економіки України досягнув небаченого раніше значення у 45,2 % офіційного ВВП. Зазначені тенденції потребують відповідного реагування та формування ефективних заходів детінізації економіки України й зміцнення її фінансової безпеки.

2.2. Чинники детінізації економіки України в системі фінансової безпеки

Сучасний стан функціонування економіки України не можна охарактеризувати як стабільний та сприятливий для здійснення фінансово-господарської діяльності суб'єктами господарювання. очевидно, що повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України істотно дестабілізувало процеси і явища не лише в економіці, а й в політиці й соціальній сфері, внаслідок чого значно поглибилася фінансово-економічна й суспільно-політична кризи, розбалансувалися усталені механізми й інструменти управління соціально-економічними процесами, знизився рівень якості життя населення, а також послабилася захищеність фінансово-економічної сфери країни й рівень фінансової безпеки держави, що, своєю чергою, обумовило інтенсифікацію економічної злочинності, поширення корупції та ведення господарської діяльності економічними агентами поза офіційним сектором економіки. Зазначені проблеми свідчать, що в таких умовах надзвичайно важливого значення набуває необхідність забезпечення ефективної протидії дестабілізуючим чинникам та формування комплексу дієвих заходів детінізації економіки й зміцнення фінансової безпеки держави.

Досягнення бажаного неможливе без поглибленого дослідження впливу кожного із дестабілізуючих чинників на процеси тінізації економіки та на рівень фінансової безпеки України. Варто зазначити, що процеси детінізації економіки країни тісно корелюють із параметрами фінансової безпеки держави, адже зниження рівня тіньової економіки призводить до зростання рівня фінансової безпеки держави. Тому, проведення подальших досліджень пропонуємо спрямувати в контексті взаємодії чинників детінізації економіки України та забезпечення її фінансової безпеки.

У попередньому розділі на підставі ґрунтовних емпіричних розрахунків й аналізу рівня тінізації економіки України встановлено, що обсяги тіньового сектору національної економіки являються надзвичайно вагомими та

становлять значну загрозу соціально-економічному й суспільно-політичному розвитку країни. Водночас, необхідно зазначити, що одним із найбільш істотних чинників, який активізує процеси тінізації економіки України та інтенсифікує тіньову економічну діяльність в країні, є корупція, тенденції поширення якої набувають значних масштабів та актуалізуються під впливом систематичного виникнення гучних корупційних скандалів в країні, особливо в період російсько-української війни, що також доводять у своїх дослідженнях Н. Шевченко, М. Копитко та І. Мігус [52, с. 22], які переконують, що саме корупція найбільш тісно пов'язана із тіньовою економічною діяльністю в країні, а ефективність подолання даних деструктивних та небезпечних явищ вбачають у виваженій політиці держави щодо детінізації економіки та протидії корупції.

Безумовним фактом виявляється те, що протидія корупції являється одним із напрямів детінізації економіки та чинником посилення фінансової безпеки України. Проведені дослідження стану й динаміки зміни рівня корупції в Україні впродовж 2010–2022 рр. (рис. 2.8) дозволяють стверджувати, що в країні спостерігається позитивна тенденція до зниження рівня корупції, оскільки фіксується поступове незначне, однак, стабільне зростання індексу сприйняття корупції із 24 у 2010 р. до 33 у 2022 р. (темп зміни за аналізований період становить +9 пп). Проте, стан корумпованості економіки, політики й суспільства в Україні виявляється надзвичайно вагомим та критичним, що потребує відповідного реагування на всіх рівнях публічного управління в країні.

Прогнозні оцінки подальшої зміни значення індексу сприйняття корупції, зроблені на період 2023–2024 рр., засвідчують, що в найближчій короткостроковій перспективі прогнозується подальше зростання значення індексу сприйняття корупції до 34 у 2023 р. та до 35 у 2024 р., що свідчить про посилення ефективності заходів протидії даному деструктивному явищу та про наявність потенційних можливостей для детінізації економіки України. Такі позитивні тенденції говорять про оптимістичні настрої, які в умовах 2022

р. підтверджуються кардинальними рішенням органів державної влади щодо протидії корупції, особливо ті, що сьогодні спостерігаються в оборонно-промисловому комплексі та в апараті державного управління.

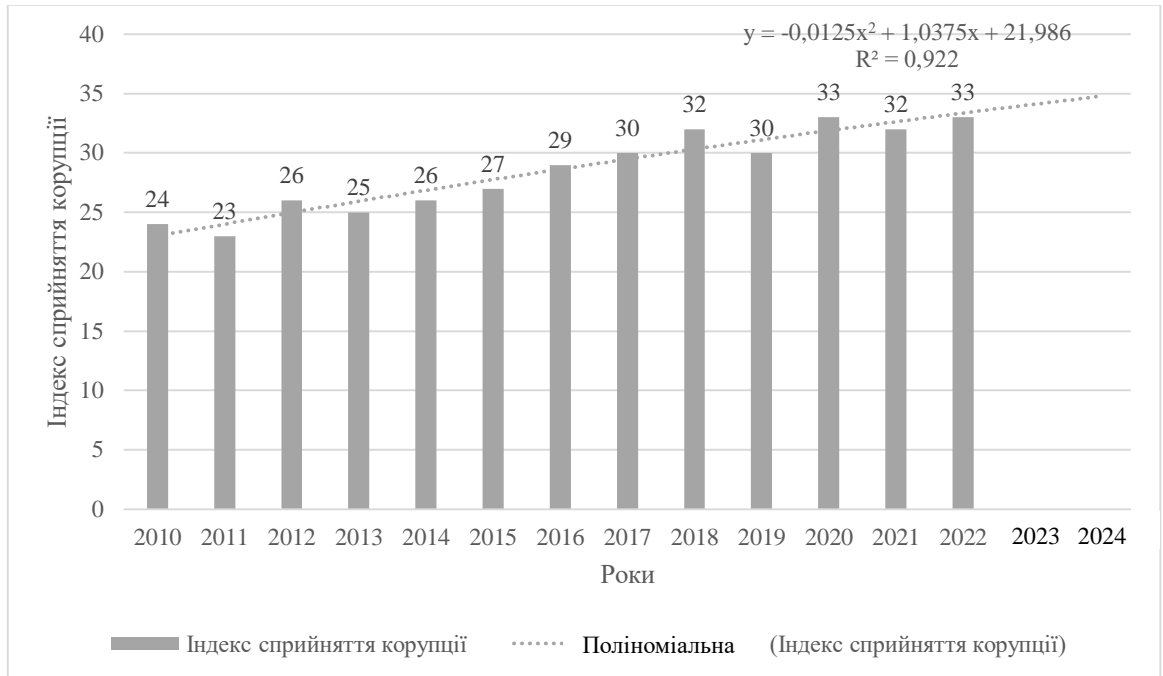

Рис. 2.8. Динаміка стану та тенденції зміни індексу сприйняття корупції в Україні у 2010–2024 рр. (2023–2024 рр. – прогнозні оцінки)

Джерело: розраховано автором за даними: [53–65]

Крім того, необхідно відмітити, що загроза поширення корупції в Україні залишається достатньо гострою та актуальною через її тісний взаємозв'язок із процесами тінізації економіки та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Підтвердженням зазначеного можна вважати існування обернено пропорційної залежності, що прослідковується між значенням індексу сприйняття корупції та інтегральним показником рівня тінізації економіки в Україні, яка доводиться відповідними розрахунками, здійсненими за допомогою нелінійного програмування з використанням ПП CurveExpert 1,3 (рівняння 2.2, рис. 2.9), відповідно до яких виявлено, що зростання значення індексу сприйняття корупції, яке свідчить про фактичне зниження її рівня в країні, обумовлює зниження рівня тіншової економіки.

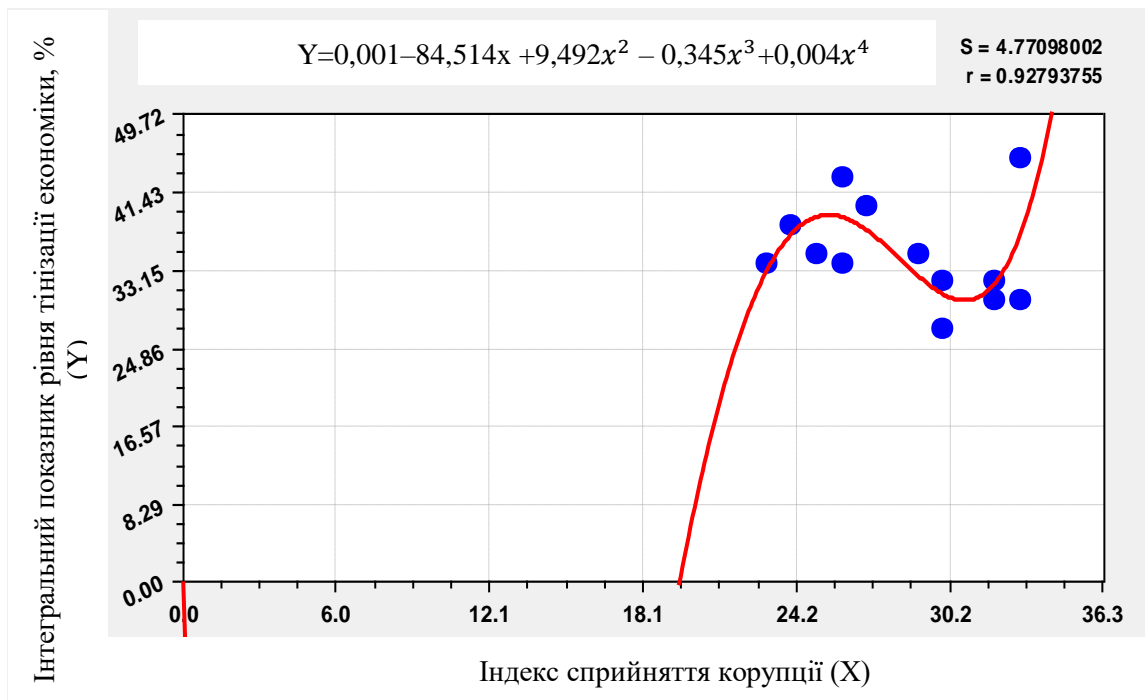

Рис. 2.9. Нелінійне моделювання (модель Хоерла) впливу індексу сприйняття корупції на Інтегральний показник рівня тінізації економіки України у 2010–2022 рр.

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2; 53–65]

$$Y = 0,001 - 84,514x + 9,492x^2 - 0,345x^3 + 0,004x^4 \quad (2.2)$$

де: Y – Інтегральний показник рівня тінізації економіки України; x – індекс сприйняття корупції; r – коефіцієнт регресії.

Результати проведеного дослідження доводять, що в періоди соціально-економічної й суспільно-політичної кризи не лише зростає рівень тінізації економіки, а й показники корупції. Більше того, можна констатувати, що тінізація економіки та корупція перебувають у тісній взаємозалежності та обумовлюють один одного. Очевидно, що заходи детінізації повинні враховувати основні тенденції щодо протидії корупції та попередження корупційних проявів, тому, при формуванні програм антикорупційної діяльності та програм детінізації економіки України основний акцент необхідно ставити на комплексну протидію даним деструктивним явищам. При цьому, процеси протидії корупції доцільно вважати чинниками детінізації національної економіки України.

Іншим не менш вагомим чинником, що істотно розбалансовує фінансову систему країни, чинить вагомий вплив на показники розвитку економіки й стимулює процеси тінізації офіційного її сектора, є обсяги дефіциту державного бюджету, тенденції зміни яких систематизуємо на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Динаміка стану та тенденції зміни дефіциту Державного бюджету України у 2010–2022 рр., млрд. грн.

Джерело: розраховано автором за даними: [66, с. 24; 67, с. 24; 68]

Водночас зазначимо, що значення аналізованого показника впродовж 2010–2022 рр. періодично підвищувалося та знижувалося, а профіциту Державного бюджету не було в жодному році. Найбільш критичною ситуація склалася у 2020–2022 рр., коли зафіксовано безпрецедентне зростання дефіциту Державного бюджету до 224,50 млрд. грн. у 2020 р., незначне його зниження до 186,91 млрд. грн. у 2021 р. та різке зростання у 2022 р. до 348,90 млрд. грн. Окреслені тенденції говорять про критичний стан функціонування фінансової сфери України та про наявність значних проблем соціально-економічного розвитку країни, за яких унеможлиблюється спроможність бюджетно-податкової системи ефективно протидіяти наявним в економіці й суспільстві ризикам, загрозам, викликам і небезпекам.

Більше того, кризові стани істотно поглиблюються запровадженням в країні спеціального правового режиму воєнного стану, що послаблює існуючі заходи боротьби з дестабілізуючими чинниками та посилює хронічну нестачу необхідних ресурсів, значна частка яких спрямовується на потреби військово-промислового комплексу. Як наслідок, посилення нестабільності негативно впливає на результати діяльності суб'єктів господарювання та створює передумови для поступового їх переміщення в тіньовий сектор економіки, що, своєю чергою, дестабілізує фінансову сферу держави та зумовлює зниження рівня безпеки у ній.

Якщо проаналізувати рівень фінансової безпеки України в розрізі основних її складових (табл. 2.1) за період з 2010 р. до 2022 р., то можна помітити, що її рівень істотно знижується в період нестабільності та посилення дестабілізуючого впливу негативних чинників та деструктивних факторів. Аналогічні тенденції спостерігаються й щодо рівня бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної, банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору.

Очевидно, що рівень фінансової безпеки за основними її складовими має тенденцію до зниження у 2014–2015 рр. із 50 % у 2013 р. до 36 % у 2015 р. та у 2021–2022 рр. із 42 % до 29,6 %. Особливо критичною ситуація щодо забезпечення фінансової безпеки України склалася у 2022 р., коли під впливом війни росії проти України, істотно послабився рівень фінансової безпеки держави, а посилення ризиків і загроз зовнішнього й внутрішнього середовища зумовило кризові стани у бюджетній, борговій, грошово-кредитній, валютній, банківській сфері та в небанківському фінансовому секторі, свідченням чого виявляються значні диспропорції значень і параметрів індикаторів фінансової безпеки за її компонентами.

Стан та тенденції зміни рівня фінансової безпеки України у розрізі її складових у 2010–2022 рр.

№ за/п	Індикатор	Роки													Ваговий коефіцієнт
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Бюджетна безпека															
1.	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету, %	-5,94	-0,79	-3,79	-4,45	-4,98	-2,28	-2,94	-1,60	-1,66	-2,12	-5,34	-3,42	-16,27	0,2671
2.	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів, % до ВВП	-0,71	-0,86	-0,53	0,05	-0,23	-2,69	0,13	0,03	-0,21	-0,03	1,5	0,96	-0,06	0,2482
3.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	29,1	31,6	31,7	30,4	29,11	32,94	32,84	34,09	33,28	32,40	32,80	24,3	23,5	0,2203
4.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	17,5	21,9	36,1	39,2	47,27	57,07	33,62	59,74	37,84	46,50	47,0	53,9	50,8	0,2644
<i>Рівень бюджетної безпеки, %</i>		47,02	60,47	53,73	55,3	53,63	45,54	44,9	62,3	63,24	64,75	65,73	47,3	35,6	0,2023
Боргова безпека															
1.	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	39,9	36,3	36,6	40,2	69,37	70,06	80,90	71,78	60,90	50,30	60,8	48,90	78,4	0,2195
2.	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131	121,7	103,9	87,8	78,5	80,9	64,60	89,00	0,2214
3.	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	10,4	9,2	12,4	13,0	13,4	13,1	9,2	10,5	17,8	15,2	10,2	10,16	17,80	0,1830
4.	Індекс ЕМВІ + Україна	436	869	765	681	2226	2375	860	574	571	568	1011,9	1082,1	2246	0,1778
5.	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	29,5	25,2	18,2	14,4	5,96	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78	23,30	19,34	4,36	0,1983
<i>Рівень боргової безпеки, %</i>		36,71	33,42	26,53	24,26	3,57	2,42	15,23	19,67	16,99	63	41	38,76	29,25	0,1746
Грошово-кредитна безпека															
1.	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	30,60	28,10	26,29	28,10	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46	26,73	26,9	28,04	30,11	0,1615
2.	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному	5,2	7,0	4,2	4,9	4,55	5,93	5,46	6,28	6,32	5,62	5,52	7,9	7,7	0,1697

	періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), в.п.															
3.	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, в.п.	5,5	9,7	15,7	13,9	5,52	-26,87	4,64	1,96	8,23	7,46	6,55	3,9	1,6	0,1725	
4.	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам	28,59	25,10	23,02	21,25	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13	17,87	18,34	20,51	21,14	0,1523	
5.	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	29,26	25,37	21,64	19,10	21,29	21,81	25,88	26,44	22,76	19,63	18,20	20,51	21,56	0,1697	
6.	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. дол. США	16,48	15,04	11,98	10,50	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87	13,52	9,96	15,26	19,99	0,1743	
<i>Рівень грошово-кредитної безпеки, %</i>		39,30	27,57	27,89	23,77	24,16	46	69	65	59	56	61	36,30	28,02	0,1753	
Валютна безпека																
1.	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	101,85	100,40	100,29	100,03	148,71	183,77	116,97	104,09	102,27	95,02	104,31	110,00	134,1	0,1775	
2.	Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, грн.	-28,67	-25,12	-25,07	-24,70	-454,18	-2,73	9,09	-8,78	-2,17	-1,85	-1,26	-1,85	-1,57	0,1505	
3.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	5,67	3,85	2,81	2,4	1,8	3,0	3,0	3,7	3,5	4,0	5,6	4,4	4,0	0,1801	
4.	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	44,67	39,16	31,64	23,65	46,31	55,81	49,43	43,87	42,78	36,85	21,10	20,24	56,00	0,1496	
5.	Сальдо купівлі-продажі населенням іноземної валюти, млрд. дол. США	-9,7	-13,5	-10,2	-2,9	2,41	-1,54	-2,48	-2,14	-1,48	-4,93	-1,18	-1,24	-1,42	0,1657	
6.	Рівень доларизації грошової маси, %	29,2	30,3	32,1	23,74	34,02	34,04	34,51	34,94	31,81	29,49	27,46	23,51	11,7	0,1767	
<i>Рівень валютної безпеки, %</i>		55	52	52	44	26	36	38	40	42	50	48	45,03	35,8	0,1686	

Банківська безпека															
1.	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	15,27	14,73	16,54	12,89	18,98	12,41	13,61	22,21	25,89	26,03	41,00	30,02	30,01	0,1510
2.	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	190,20	152,95	118,84	124,09	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04	83,50	68,4	61,9	48,60	0,1425
3.	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	43,3	48,84	49,61	28,2	26,9	27,3	23,48	33,4	0,1371
4.	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів і депозитів, разів	3,75	3,10	2,37	1,76	2,83	3,89	4,23	3,28	3,76	3,76	3,3	3,5	3,6	0,1487
5.	Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-12,60	-1,93	1,69	4,35	2,93	3,81	0,29	0,1496
6.	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	91,19	94,73	90,28	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52	94,06	86,00	89,00	87,00	0,1359
7.	Частка активів 5 найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	34,16	34,91	38,63	39,99	37,6	53,62	55,63	56,21	59,97	57,62	53,9	59,4	53,2	0,1351
<i>Рівень банківської безпеки, %</i>		40	45	47	53	29	19	23	35	48,3	43,2	43,8	39,7	42,2	0,1723
Безпека небанківського фінансового сектору															
1.	Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	3,4	4,1	1,44	1,48	1,68	1,49	1,48	1,45	1,39	1,33	1,10	1,40	1,40	0,3496
2.	Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	15,9	13,7	19,7	21,43	29,21	3,21	0,82	0,41	0,28	0,29	0,27	0,28	0,36	0,3295
3.	Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи, кількість критичних відхилень (-10 %)	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,1278
4.	Частка надходжень страхових премій 3 найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	13,6	13,7	9,9	13,5	15,60	14,70	18,90	21,30	14,90	15,23	13,9	17,9	16,43	0,1931
<i>Рівень безпеки небанківського фінансового сектору, %</i>		42	34	46	49	46	34	32	30	31	32	30	28,50	27,89	0,1068
<i>Рівень фінансової безпеки, %</i>		44	47	46	50	38	36	40	42	46	42	40	42	29,6	1

Джерело: розраховано автором за даними: [36; 44; 69, с. 38–39; 70, с. 51; 71, с. 333; 72, с. 184; 73, с. 280–284; 74, с. 194, 196; 75, с. 32;

76, с. 35; 77, с. 749–750; 78, с. 70–71; 79–82; 83, с. 42]

Доводиться висунута нами гіпотеза про те, що фінансово-економічна й суспільно-політична нестабільність деструктивно впливають на процеси і явища, що відбуваються в економіці та фінансовій сфері, зокрема, інтенсифікуючи при цьому зростання тіньового сектора та активізуючи прагнення економічних агентів здійснювати фінансово-господарську діяльність поза офіційним сектором економіки.

Безумовно, такі тенденції не сприяють сталому соціально-економічному розвитку України та обумовлюють необхідність пошуку ефективних методів детінізації економіки та зміцнення фінансової безпеки держави, що можна досягнути шляхом мінімізації впливу ризиків і загроз, що виникають у фінансово-економічній сфері.

Водночас, варто констатувати, що дослідження динаміки рівня фінансової безпеки України у 2010–2022 рр. (рис. 2.11) доводять, що саме чинники воєнного характеру та послаблення державної безпеки України становлять значну перешкоду для успішної детінізації економіки України, адже, встановлено, що впродовж 2014–2022 рр. рівень фінансової безпеки держави значно нижчий значення довоєнного періоду (у 2013 р. – 50 %).

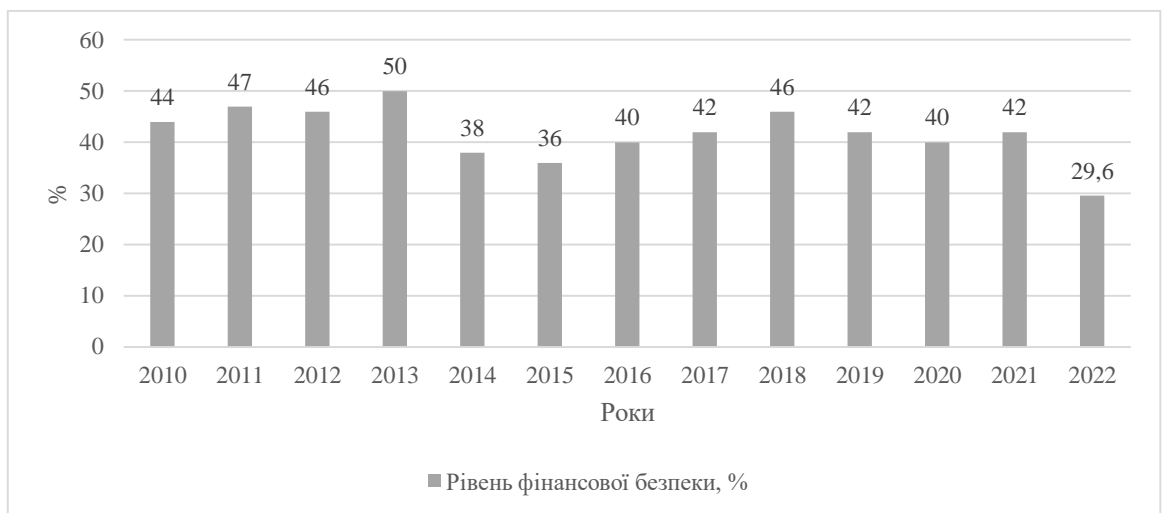

Рис. 2.11. Динаміка стану та тенденції зміни рівня фінансової безпеки України у 2010–2022 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [36; 44; 69, с. 38–39; 70, с. 51; 71, с. 333; 72, с. 184; 73, с. 280–284; 74, с. 194, 196; 75, с. 32; 76, с. 35; 77, с. 749–750; 78, с. 70–71; 79–82; 83, с. 42]

Більше того, поширення пандемії COVID-19 та коронавірусна криза 2019–2020 рр. також негативно вплинули на рівень фінансової безпеки України та послабили його значення на 4 % у 2019 р. та на 6 % у 2020 р.

Водночас, проведені дослідження щодо виявлення взаємозв'язку та взаємовпливу рівня фінансової безпеки та рівня тіньової економіки, які проведені за допомогою нелінійного програмування з використанням ПП CurveExpert 1,3 (рівняння 2.3, рис. 2.12), дають підстави констатувати, що рівень тіньової економіки України зростає в період зниження рівня фінансової безпеки держави.

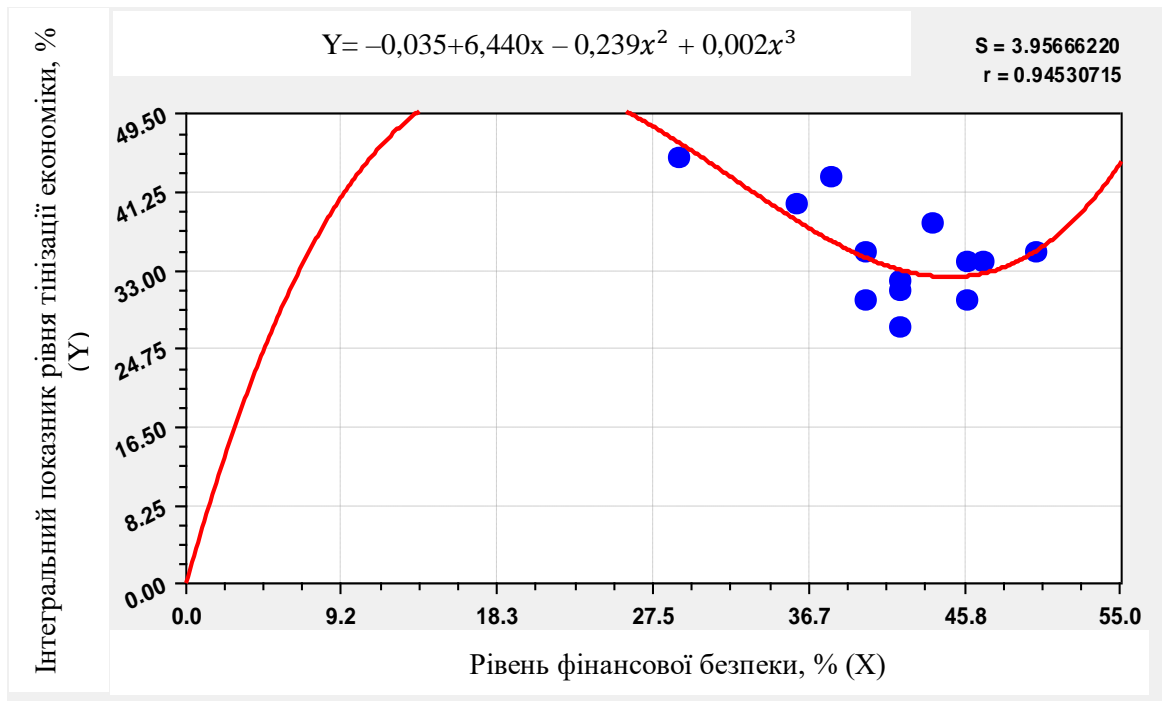

Рис. 2.12. Нелінійне моделювання (модель Хоерла) впливу рівня фінансової безпеки держави на інтегральний показник рівня тінізації економіки України у 2010–2022 рр.

Джерело: розраховано автором за даними: [48, с. 4; 49, с. 2; 50, с. 2; 53–65]

$$Y = -0,035 + 6,440x - 0,239x^2 + 0,002x^3 \quad (2.3)$$

де: Y – інтегральний показник рівня тінізації економіки України; x – рівень фінансової безпеки України; r – коефіцієнт регресії.

Таким чином, одержані результати доводять обернено пропорційну залежність між аналізованими показниками, а тісний взаємозв'язок між ними доводить коефіцієнт регресії $r=0,945$. Із зазначеного випливає, що підвищення рівня фінансової безпеки держави являється чинником детінізації економіки та зміцнення параметрів рівня якості життя населення в суспільстві, емпіричні дослідження якого говорять про наявність в Україні соціальної нерівності, різкої диференціації доходів населення та соціальної напруженості в суспільстві.

Проведені дослідження значення індексу якості життя в Україні та рівня бідності впродовж 2010–2023 рр. (рис. 2.13) свідчать, що на фоні зростання частки бідного населення знижується рівень якості життя населення. Особливо негативні тенденції фіксуються у 2022 р., в якому рівень бідності досягнув 70 %.

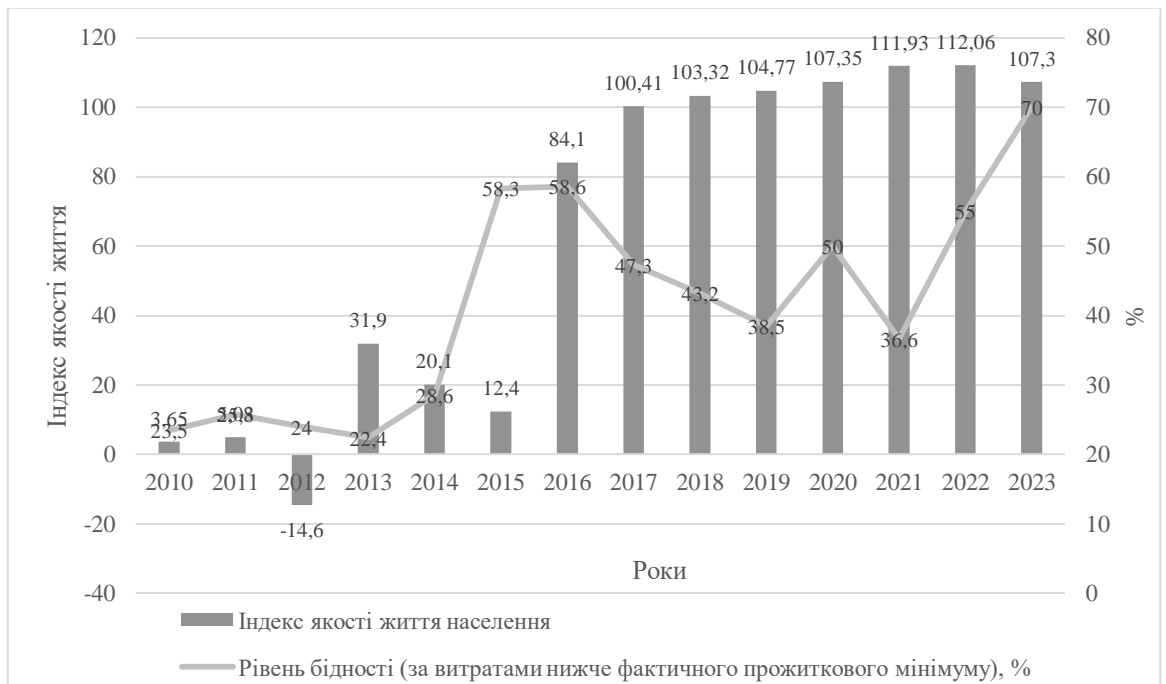

Рис. 2.13. Динаміка стану та тенденції зміни індексу якості життя населення та рівня бідності в Україні у 2010–2023 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними: [84; 85, с. 20]

Водночас, негативні тренди щодо поглиблення бідності в країні спостерігаються у 2015 р., рівень якої піднявся із 28,6 % до 58,3 %, у 2016 р., коли процеси поширення бідності ще більше поглибилися, а рівень бідності досягнув 58,6 %. Впродовж 2017–2019 рр. в Україні фіксувалося зниження значення аналізованого показника на фоні підвищення рівня якості життя населення, а рівень бідності опустився до 38,5 %. Проте, вже у 2020 р. під впливом викликів коронавірусної кризи, запровадження карантинних заходів та обмеження господарської діяльності рівень бідності піднявся до 50 %. У 2021 р. знову ж таки позитивні тенденції були присутні, а рівень бідності вдалося стримати на рівні 36,6 %.

Найбільш критичною ситуація щодо бідності населення й забезпечення якості його життя склалася у 2022 р. та спостерігається у 2023 р. під впливом російсько-української війни та внаслідок негативного впливу викликів, небезпек і чинників, що зумовлені військовими діями на значних територіях України. Як наслідок в даному періоді рівень бідності досягнув 55 % у 2022 р. та 70 % за підсумками першого півріччя 2023 р. Очевидно, що зазначені тенденції свідчать про кризовий стан функціонування економіки країни, про наявність значних проблем і диспропорцій розвитку фінансової системи, а також про зростання соціальної нерівності, що, в сукупності, потребує формування комплексу ефективних заходів попередження й протидії існуючим ризикам, небезпекам і загрозам.

Поглибити дослідження з метою виявлення найбільш вагомого впливу дестабілізуючих чинників на рівень якості життя населення в Україні пропонуємо в напрямку здійснення кореляційно-регресійного аналізу впливу рівня тіньової економіки, рівня фінансової безпеки, рівня корупції, дефіциту Державного бюджету та рівня бідності на параметри якості життя населення в Україні. Необхідні розрахунки здійснимо з використанням технології кореляційно-регресійного аналізу (ПП Statistica, 8,0) та побудуємо відповідну модель, в якій результативним показником (Y) вважатимемо індекс якості життя населення, а показниками факторами x_1 – інтегральний показник рівня

тіньової економіки України, x_2 – рівень фінансової безпеки, x_3 – рівень корупції, x_4 – дефіцит Державного бюджету, x_5 – рівень бідності населення.

Одержані результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу (Додаток Г) дають підстави стверджувати, що між аналізованими показниками існує тісний взаємний зв'язок, що засвідчує значення коефіцієнта кореляції $R=0,930$, а також статистична значущість моделі значення F-критерію Фішера $F(5,7)=8,970$ (рівняння 2.4).

$$Y = -232,181 + 0,179x_1 - 0,054x_2 - 0,761x_3 + 0,099x_4 + 0,101x_5 \quad (2.4)$$

$$R=0,930; R^2=0,865; p<0,0005.$$

де: Y – індекс якості життя; x_1 – інтегральний показник рівня тіньової економіки України; x_2 – рівень фінансової безпеки, x_3 – рівень корупції, x_4 – дефіцит Державного бюджету, x_5 – рівень бідності населення.

Водночас, варто зазначити, що кожен із показників-факторів чинить не однаковий вплив на результативний показник Y – індекс якості життя населення, який проявляється як в прямо пропорційній залежності, так і в обернено пропорційній залежності. Зокрема, зниження рівня якості життя населення фіксується при зростанні рівня тіньової економіки (коефіцієнт регресії $r=0,179$), а також при поглибленні дефіциту Державного бюджету та при зростанні рівня бідності (відповідні коефіцієнти регресії $r=0,099$ та $r=0,101$). При цьому, більш вагомий вплив на якість життя населення спостерігається зі сторони фактора тінізації економіки. Натомість, стимуляторами покращення параметрів якості життя населення є зростання рівня фінансової безпеки (коефіцієнт регресії $r=-0,054$), та зростання індексу сприйняття корупції, що засвідчує зниження її рівня (коефіцієнт регресії $r=-0,761$). Водночас, варто відмітити, що вплив зі сторони зростання значення індексу сприйняття корупції є більш вагомим, ніж зі сторони рівня фінансової безпеки.

Стає очевидним, що в цілому оцінюючи вплив факторів на індекс якості життя населення можна констатувати, що найбільш вагомо та деструктивно на нього впливають процеси тінізації економіки та поширення корупції, які,

вважаються найбільшими дестабілізуючими чинниками розвитку економіки та суспільства. Тому, основні заходи детінізації економіки України та зміцнення її фінансової безпеки першочергово необхідно спрямовувати на зниження рівня тіньової економічної діяльності та на протидію корупції.

Таким чином, підсумовуючи проведені дослідження найбільш вагомих чинників детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави, можна стверджувати, що в країні існує тісний взаємозв'язок між рівнем тінізації та безпекою фінансової сфери, який проявляється в тому, що система загроз фінансовій системі України реально й потенційно ускладнює або й унеможлиблює захист національних інтересів та формує небезпеки для національної економіки. На підставі проведених емпіричних розрахунків доведено, що чинники зміцнення фінансової безпеки держави водночас являються чинниками детінізації економіки. Виявлено найбільш вагомий вплив тіньової економічної діяльності та корупції на рівень якості життя населення та встановлено нагальну необхідність формування комплексу ефективних заходів детінізації економіки України.

2.3. Міжнародний досвід запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері та застосування його в детінізації економіки України

Загрозливі тенденції поширення тіньової економічної діяльності вимагають посиленої уваги до пошуку ефективних механізмів протидії даному небезпечному явищу та формування дієвих заходів детінізації економіки. Однак, процеси тінізації не обмежуються лише кордонами України, а набули транснаціонального значення й поступово трансформуються у світову господарську систему, особливо, коли виникає необхідність узаконення одержаних тіньових капіталів та їх залучення в офіційний обіг. Зазначене свідчить, що тінізація економіки України являється структурною компонентою глобальної системи тінізації економічних відносин та потребує

залучення міжнародної спільноти до боротьби з тіньовою економічною діяльністю.

Очевидно, що процеси тінізації економіки притаманні усім країнам світу та в більшій чи меншій мірі проявляються її причини, небезпеки та наслідки для соціально-економічного розвитку. Відповідно, й обсяги тіньового сектора є доволі різними та залежать від особливостей національного законодавства, що регулює процеси фінансово-господарської діяльності економічних агентів. Тому, вважаємо, що запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері потребує консолідації зусиль усієї міжнародної спільноти та налагодження співпраці між країнами. Свідченням зазначеного виступають результати проведених досліджень обсягів тіньового сектора економіки в різних країнах світу впродовж 2010–2022 рр., систематизацію яких пропонуємо здійснити у табл. 2.2 та 2.3.

Окремо виділимо країни Європейського Союзу та проаналізуємо стан тіньового сектора економіки у них, а також оцінимо тенденції зміни рівня тінізації економіки. Як засвідчують одержані дані, серед країн Європейського Союзу немає схожості щодо поширення тіньової економічної діяльності. Навпаки, існують чіткі розмежування значень даного економічного показника та кожна країна характеризується власними особливостями тінізації економіки. При цьому, прослідковується, що таким високо розвинутим країнам як Австрія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Люксембург, а також Нідерланди вдається стримувати поширення тіньової економіки в допустимих нормативних межах, а рівень тінізації економіки даних країн не перевищує позначки у 10 % ВВП. Завдяки виваженій політиці детінізації економіки країн даної групи не лише акцентують увагу на усуненні чинників, що спонукають до ведення економічної діяльності поза офіційним сектором економіки, а й вагоме значення надають формуванню санкційної політики протидії тінізації економіки й стимулюванню суб'єктів господарювання здійснювати економічну діяльність в легальному секторі та без порушень законодавства й правил ведення фінансово-господарської діяльності.

Таблиця 2.2

Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки в країнах Європейського Союзу у 2010–2022 рр.

№ за/	Країна	Роки												
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Австрія	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	8,2	7,8	7,1	6,7	6,1	7,2	6,9	7,1
2.	Бельгія	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1	16,2	16,1	15,6	15,4	15,1	16,2	16,0	16,0
3.	Болгарія	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0	30,6	30,2	29,6	30,8	30,1	32,9	32,4	33,1
4.	Хорватія	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0	27,7	27,1	26,5	27,4	26,4	29,6	29,0	29,7
5.	Чехія	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3	15,1	14,9	14,1	13,6	13,1	14,2	13,9	13,5
6.	Данія	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8	12,0	11,6	10,9	9,3	8,9	9,8	9,6	9,7
7.	Естонія	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1	26,2	25,4	24,6	23,2	22,1	23,6	23,1	22,7
8.	Фінляндія	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9	12,4	12,0	11,5	11,0	10,6	11,4	10,9	10,8
9.	Франція	11,3	11,0	10,8	9,0	10,8	12,3	12,6	12,8	12,5	12,4	13,6	13,1	14,2
10.	Німеччина	13,5	12,7	12,5	12,1	11,6	11,2	10,8	10,4	9,7	8,5	10,4	10,0	8,8
11.	Греція	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3	22,4	22,0	21,5	20,8	19,2	20,9	20,3	20,9
12.	Угорщина	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6	21,9	22,2	22,4	22,7	23,2	26,0	25,0	25,4
13.	Ірландія	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	11,3	10,8	10,4	9,7	8,9	9,9	9,4	10,1
14.	Італія	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	20,6	20,2	19,8	19,5	18,7	20,4	20,2	20,3
15.	Латвія	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	23,6	22,9	21,3	20,2	19,8	20,9	20,2	19,9
16.	Литва	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	25,8	24,9	23,8	23,0	21,9	23,1	22,9	22,4
17.	Люксембург	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	8,3	8,4	8,2	7,9	7,4	8,6	8,4	8,3
18.	Мальта	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	24,3	24,0	26,3	23,2	22,0	23,5	23,1	23,4
19.	Нідерланди	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	9,0	8,8	8,4	7,5	7,0	8,1	7,8	8,2
20.	Польща	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3	23,0	22,2	21,7	20,7	22,5	22,0	21,9
21.	Португалія	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	17,6	17,2	16,6	16,1	15,4	17,0	16,5	15,7
22.	Румунія	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	28,0	27,6	26,3	26,7	26,9	29,3	28,9	29,0
23.	Словенія	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	23,3	23,1	22,4	22,2	21,5	23,1	22,5	22,1
24.	Кіпр	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	24,8	24,2	23,6	23,2	22,1	24,3	23,7	23,9
25.	Іспанія	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	18,2	17,9	17,2	16,6	15,4	17,4	16,9	15,8
26.	Словаччина	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6	14,1	13,7	13,0	12,8	12,2	14,0	13,7	13,1
27.	Швеція	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	13,2	12,6	12,1	11,6	10,7	11,7	11,0	10,8

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

Натомість, кардинально протилежною ситуація спостерігається в таких країнах як Болгарія, Хорватія, Угорщина та Румунія, в яких фіксуються найвищі серед країн Європейського Союзу обсяги тінізації економіки. Основні методи детінізації економіки цих країн спрямовуються на проведення максимально можливої амністії тіньових капіталів (за виключенням корупційного походження таких капіталів), на створення пільгових податкових умов інвестування за участю амністованого капіталу, запровадження податку на виведений капітал та встановлення додаткових преференцій при поверненні в країну легалізованого раніше тіньового капіталу.

Стає очевидним, що в країнах Європейського Союзу обсяги тіньового сектора економіки мають значну градацію за масштабами поширення нелегальної економічної діяльності. Більше того, спостерігається така закономірність, що тенденції поширення тіньової економіки корелюють із зростанням економічної злочинності у податковій сфері. Тобто, можна констатувати, що протидія ухиленню від оподаткування та сплати податків, зборів і платежів являється невід'ємним чинником детінізації національної економіки.

Аналізуючи причини поширення тіньової економічної діяльності в країнах Європейського Союзу та напрями детінізації економіки цих країн, відмічається певна особливість, яка проявляється в тому, що в країнах, де зафіксовано надмірний податковий тягар та вищі показники недовіри до владних інститутів, спостерігається вищий рівень тінізації економіки. Першочергово мова йде про країни колишнього радянського простору, що нещодавно завершили процеси трансформаційної перебудови, зокрема, Болгарію, Хорватію, Угорщину та Румунію.

Крім того, підвищення рівня тіньової економіки в окремих країнах Європи відбувається як відповідь на несприйняття населенням політики державної влади та недовірою до органів державної влади в частині перерозподілу податкових платежів та щодо їх справедливого та обґрунтованого спрямування та суспільні цілі. Зокрема, в Греції надмірні антикризові заходи спричинили збільшення

тіньової економіки та небажання населення висвітлювати дійсну податкову базу та сплачувати усі податки.

В окремих країнах із високим рівнем тінзації економіки фіксуються постійні зростання ставок податків, посилюється адміністративний тиск та зустрічаються випадки «непрозорості» функціонування податкової сфери, що, попри встановлення низки податкових пільг, запроваджених внаслідок карантинних обмежень, не сприяло зниженню обсягів тіньового сектора.

Схожі тенденції щодо тінзації національної економіки спостерігаються й в інших країнах світу, зокрема в Великобританії, Норвегії, Швейцарії, Туреччині, Австралії, Канаді, Японії, Новій Зеландії та США (табл. 2.3).

При цьому, також відмічається, що в тих країнах, де більш розвинуте законодавство щодо протидії тіньовій економічній діяльності, фіксуються нижчі обсяги тіньового сектора економіки.

Очевидно, що процеси тінзації економіки безупинно активізуються в світовому масштабі, а поширення тіньової економічної діяльності й виникнення нових її видів інтенсифікується з кожним днем. Тому, варто констатувати необхідність налагодження багатоформатного співробітництва на міжнародному рівні щодо боротьби з даним деструктивним явищем, оскільки протидіяти йому на рівні однієї країни є надто проблематичним та подекуди й неможливим через транснаціональний характер тінзаційних процесів та складність виявлення реальних обсягів тіньового сектора національних економік.

Більше того, результатами проведених емпіричних досліджень виявлено неоднорідність та неоднозначність поширення тіньової економіки, а також певні закономірності її розвитку у різних країнах Європи й світу в межах регіональних об'єднань. Відповідно, й заходи детінзації економіки будуть відрізнятися між собою та спрямовуватися на особливості й закономірності поширення тіньової економічної діяльності в конкретній країні.

Таблиця 2.3

Стан та динаміка зміни рівня тіньової економіки у інших країнах світу у 2010–2022 рр.

№ за/	Країна	Роки												
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Великобританія	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	9,4	9,0	9,4	9,8	9,6	10,7	10,2	10,9
2.	Норвегія	15,1	14,8	14,2	13,6	13,1	13,0	12,6	12,2	11,8	10,8	11,6	11,1	10,4
3.	Швейцарія	8,1	7,8	7,6	7,1	6,9	6,5	6,2	6,0	5,8	5,5	6,1	5,8	5,6
4.	Туреччина	28,3	27,7	27,2	26,5	27,2	27,0	26,8	27,2	28,3	29,4	32,5	32,0	32,9
5.	Австралія	10,3	10,1	9,8	9,4	10,2	10,3	9,8	9,4	9,2	8,9	9,7	9,5	9,3
6.	Канада	12,2	11,9	11,5	10,8	10,4	10,3	10,0	9,8	9,6	9,4	10,3	9,7	9,9
7.	Японія	9,2	9,0	8,8	8,1	8,2	8,4	8,5	8,6	8,5	8,2	9,1	8,8	8,6
8.	Нова Зеландія	9,6	9,3	8,8	8,0	7,8	8,0	7,8	7,4	6,9	6,8	7,9	7,3	7,6
9.	США	7,2	7,0	7,0	6,6	6,3	5,9	5,6	5,4	5,1	4,8	6,1	6,6	6,1

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

Тому, встановлено доцільність поглиблення досліджень в даному напрямку та обґрунтованість проведення групування обраних для аналізу країн світу за показником рівня тіньової економіки у них, для чого застосуємо технологію кластерного аналізу з використанням методу k–середніх, а усі необхідні розрахунки проведемо в ПП Statistica, 8,0. Одержані результати проведеного групування систематизуємо у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Групування країн світу за показником рівня тіньової економіки
у 2010–2022 рр.

№ за/п	Країна	Евклідова відстань	Номер кластера
1.	Австрія	0,795130	1
2.	Люксембург	0,411803	
3.	Нідерланди	0,687129	
4.	Великобританія	1,931522	
5.	Швейцарія	1,645094	
6.	Австралія	1,588234	
7.	Японія	0,635564	
8.	Нова Зеландія	0,393550	
9.	США	2,020813	
10.	Чехія	2,566923	
11.	Данія	1,101684	
12.	Фінляндія	0,202712	
13.	Франція	2,214988	
14.	Німеччина	1,367485	
15.	Ірландія	1,283331	
16.	Словаччина	1,964692	
17.	Швеція	0,658448	
18.	Норвегія	0,627461	
19.	Канада	1,816849	3
20.	Бельгія	1,852532	
21.	Італія	2,521437	
22.	Португалія	0,653357	
23.	Іспанія	0,429613	4
24.	Болгарія	6,077953	
25.	Хорватія	2,979194	
26.	Естонія	1,527376	
27.	Греція	3,359898	
28.	Угорщина	2,900680	
29.	Латвія	3,037883	
30.	Литва	1,776267	
31.	Мальта	1,531226	
32.	Польща	2,451984	
33.	Румунія	2,910739	

34.	Словенія	2,504323	4
35.	Кіпр	1,011929	
36.	Туреччина	4,182866	

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

Результати проведеної кластеризації засвідчують, що серед країн Європейського Союзу та інших країн світу, обраних для розрахунків, виділяється чотири групи, які мають спільні та відмінні ознаки, характеристики та особливості тінізації національної економіки, а також різні системи заходів протидії даному небезпечному явищу. Зокрема, до першої групи країн увійшли Австрія, Люксембург, Нідерланди, Великобританія, Швейцарія, Австралія, Японія, Нова Зеландія та США, які позиціонують найнижчі показники тінізації економіки, значення рівня тінізації економіки яких знаходяться в допустимих межах та істотно не загрожує соціально-економічному розвитку даних країн.

Водночас, варто відмітити, що в країнах даної групи системи заходів детінізації економіки та запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері включають багатогранні підходи до боротьби з даним явищем. Зокрема, у США встановлені жорсткі види покарання за ведення протиправної діяльності та за вчинення злочинів у фінансово-економічній сфері. У США допускається та законодавчо регламентується можливість припинення діяльності суб'єктів господарювання, що створені з метою ведення протиправної діяльності або ж з метою її поєднання, а також тих підприємств, що створені на кошти, що мають кримінальне походження. Більше того, законодавство США передбачає поряд із припиненням діяльності таких підприємств й конфіскацію їх майна на користь держави.

Варто визнати, що з метою детінізації національної економіки у США доволі давно запроваджено механізм податкової амністії, законодавчо закріплено норми доведення та встановлення легітимності джерел походження зареєстрованого та інвестиційного капіталу, а також жорсткі

правила трансфертного ціноутворення. Безумовно, державний контроль за тіньовою економікою в даній країні є вагомим та своєчасним завдяки посиленню ролі спеціальних державних органів у сфері детінізації економіки й боротьби з економічною злочинністю.

У Великобританії система заходів протидії економічній злочинності у фінансовій сфері та формування комплексу заходів детінізації національної економіки передбачають встановлення заборони на проведення розрахунків на великі суми з використанням готівки, а також застосування принципу оподаткування одним податком кожної податкової бази. Не менш важливим заходом детінізації економіки Великобританії є надання інвестиційного податкового кредиту. При цьому, в країні чинним кримінальним законодавством регламентовано вважати одним із найбільш важких кримінальних злочинів діяння, що містять ознаки або ж визнані легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та внаслідок кримінальної протиправної діяльності.

В інших країнах системи заходів детінізації економіки та запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері також орієнтуються на встановлення жорсткої відповідальності за ведення діяльності поза офіційним сектором економіки та характеризуються власними властивостями й особливостями, притаманним різному рівню їх соціально-економічного розвитку.

До другого кластера мають приналежність такі країни як Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Словаччина, Швеція, Норвегія та Канада, у яких достатньо розвинуте вітчизняне законодавство у сфері протидії тінізації економіки, однак її рівень перетнув допустимі межі, а існуюча політика детінізації економіки має певні незначні неточності та потребує удосконалення й адаптації до умов функціонування країни.

Варто звернути увагу на досвід Данії та Швеції щодо протидії тінізації економіки, який полягає у запровадженні широкого використання електронних інструментів й баз даних про обстеження. В даних країнах

налагоджено дієвий механізм функціонування ринку праці, внаслідок чого гнучкі системи найму працівників й виплати заробітних плат дозволяють унеможливити факти їх трансформації в тіньовий сектор. Водночас, позитивним аспектом виявляється створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності, а процедури реєстрації суб'єктів господарювання мають спрощений характер та не характеризуються складними бюрократичними процедурами.

Цікавим є підхід до детінізації економіки у Франції, де обмежується діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання в іноземних країнах, що мають приналежність до офшорних зон та визнані офшорними юрисдикціями, а також встановлено жорсткі обмеження на здійснення експортно-імпортних операцій з підприємствами, які розміщені на території офшорних зон. Однак, певні елементи лояльності прослідковуються в частині надання можливостей та дозволів економічним агентам до певної дати задекларувати нелегальні тіньові капітали й сплатити з них податки за зниженими ставками, що певною мірою стимулює суб'єктів господарювання вивести нелегальні капітали «із тіні» та узаконити їх.

Високим рівнем оптимізації податкової системи характеризується система заходів детінізації економіки Німеччини, яка передбачає запровадження спрощеного механізму розрахунку й встановлення ставок податків. Серед найбільш вагомих заходів детінізації економіки Німеччини, окрім зазначеного, також виявляється істотне зниження податкового навантаження на заробітні плати та чітке дотримання податкового законодавства, зокрема, встановлення жорсткої відповідальності за діяльність щодо забезпечення неформальної зайнятості. Поряд із цим німецька система протидії тінізації національної економіки зорієнтована на запровадження обов'язкового декларування розрахунків із нерезидентами.

Що стосується країн, які увійшли до третього кластера, то їх кількість є достатньо незначною та обмежується такими країнами як Бельгія, Італія, Португалія та Іспанія. Дані країни позиціонуються як країни із достатньо

високим рівнем соціально-економічного розвитку, однак, значні проблеми протидії тіньовій економічній діяльності у них присутні та вагомі, а рівень тінізації економіки у них перевищує допустимі значення.

Найбільш критичною щодо тінізації офіційного сектора економіки ситуація спостерігається у групі країн, що мають приналежність до четвертого кластера, а саме в Болгарії, Хорватії, Естонії, Греції, Угорщині, Латвії, Литві, Мальті, Польщі, Румунії, Словенії, Кіпрі та Туреччині, більшість із яких нещодавно завершили процеси трансформаційної перебудови та трансформувалися до міжнародного ринкового середовища. В даній групі країн впродовж 2010–2022 рр. фіксуються найвищі значення показника тінізації економіки, а заходи детінізації не дозволяють в повній мірі протистояти даному деструктивному явищу.

Очевидно, що тінізація економіки більшості із зазначених країн має свою специфіку і залежить від рівня розвитку фінансово-економічної системи країни та від чинного законодавства, що регулює процеси детінізації. Як встановлено в результаті проведених досліджень, впродовж тривалого періоду часу дані країни приділяли достатньо опосередковану увагу проблемі поширення тіньової економічної діяльності, внаслідок чого види відповідальності за її ведення являються достатньо лояльними та стимулюють суб'єктів господарювання до протиправних діянь. Однак, успішна інтеграція окремих із зазначених країн до Європейського Союзу дозволила частково уніфікувати їх вітчизняне законодавство у сфері детінізації економіки та сформувати потужний законодавчий базис боротьби з причинами й наслідками тіньової економічної діяльності. Підтвердженням зазначеного виявляється формування дієвої системи заходів щодо детінізації економіки таких країн як Польща, Литва, Мальта, де введено заборону на ведення фінансово-господарської діяльності тими суб'єктами, які попередньо були притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини у сфері оподаткування, що вчинені у великих обсягах. Більше того, дані країни значну

увагу приділяють проблемам захисту авторського права, а за його порушення встановлюють кримінальну відповідальність.

Окремо варто відмітити дієвість заходів щодо забезпечення високого ступеня захисту інвесторів, що дозволяє частково унеможливити прояви протиправної діяльності та використання тіньових капіталів в злочинних цілях.

Водночас, позитивним виявляється посилення електронного урядування в таких країнах як Литва й Мальта, досвід запровадження якого варто перейняти значній кількості країн, які обрані для досліджень, оскільки завдяки виваженій системі електронного подання податкових документів й сплати податків одержується можливість підвищення прозорості нарахування податкової бази та спрощення процедур сплати податків.

Більш лояльним та демократичним вважається підхід щодо детінізації національної економіки який застосовується в Канаді та Туреччині, де усталена практика самостійного нарахування податків й здійснено інституалізацію такої процедури, що дозволяє суб'єктам господарювання одержати певний ступінь автономії в питаннях податкового адміністрування, що, своєю чергою, підвищує рівень їх довіри до органів державної влади різних рівнів.

Результати проведених досліджень доводять, що в тих країнах, де фіксується вищий рівень інформування громадськості про стан детінізації економіки, спостерігаються вищі показники ефективності протидії тіньовій економічній діяльності. При цьому, можна виокремити декілька чітко сформованих напрямів детінізації економіки, що найбільш часто використовуються зарубіжними країнами, зокрема:

- 1) нормативно-правовий – передбачає гармонізацію вітчизняної законодавчої бази з міжнародними нормами й стандартами у сфері здійснення фінансово-господарської діяльності й оподаткування її результатів, а також посилення різних видів відповідальності за ведення економічної діяльності поза офіційним сектором економіки;

2) податковий – забезпечення ефективного функціонування механізму зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання з одночасним створенням безпечних й сприятливих умов для ведення фінансово-господарської діяльності в офіційному секторі, а також надання широких можливостей застосування спрощеної системи оподаткування;

3) організаційно-адміністративний – мінімізація готівкових розрахунків та створення умов для максимального використання електронних платежів;

4) антикорупційний – спрямування значних зусиль на зниження корупційних ризиків та запобігання фактам вчинення корупційних правопорушень в системі державної влади й в правоохоронних органах.

Стає очевидним, що кожен із зазначених напрямів детінізації економіки є вагомим та доповнює один одного. Відповідно, говорити про важливість окремо кожного із них буде не правильно, тому, вважаємо цілком обґрунтованим зробити припущення в необхідності застосування комплексного підходу до формування заходів детінізації економіки, що здійснюється більшістю із проаналізованих країн Європи і світу.

Отже, підсумовуючи дослідження особливостей міжнародного досвіду запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері та застосування його в детінізації економіки України, можна зробити висновок, що країни світу формують індивідуальні системи заходів детінізації економіки, які включають особливості їх соціально-економічного розвитку та специфіку функціонування в динамічних умовах сучасності. Встановлено, що країни із вищим рівнем розвитку більш ефективно протидіють тінізації економіки, ніж країни транзитивного типу, а види відповідальності за ведення економічної діяльності поза офіційним сектором економіки є більш жорсткими.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

Результати проведеного аналізу впливу тінізації економіки України на фінансову безпеку держави дають підстави констатувати тісний взаємозв'язок та взаємозалежність рівня тіньової економіки та параметрів фінансової безпеки держави, внаслідок чого можна зробити наступні висновки:

1. Дослідження динаміки тіньового сектора та його впливу на соціально-економічні перетворення дозволяють виявити загрозливе зростання його обсягів в умовах сучасності. На підставі проведених емпіричних розрахунків встановлено, що зростання рівня тіньової економіки України відбувається на фоні загострення фінансово-економічних та суспільно-політичних криз. З'ясовано значний дестабілізуючий вплив на розвиток економіки коронавірусної кризи, спричиненої поширенням пандемії COVID-19, та війни росії проти України, внаслідок чого активізувалася діяльність суб'єктів господарювання в режимі онлайн з використанням віртуальних інтернет-магазинів й неорганізованих інтернет-майданчиків, що інтенсифікувало розвиток онлайн-розрахунків та накопичення значних нелегальних капіталів, оприбуткування яких обмежене відсутністю відповідних законодавчо визначених механізмів, що, своєю чергою, істотно стимулює розвиток тіньової економіки та сприяє зростанню обсягів тіньового сектора.

2. Встановлено, що значення інтегрального показника рівня тіньової економіки України впродовж аналізованого періоду перебуває в межах 27–45,2 %, що є критичним для забезпечення ефективності функціонування національної економіки та істотно знижує рівень безпеки фінансової сфери. Виявлено системний характер посилення процесів тінізації економіки України в період загострення суспільно-політичної кризи 2014–2015 рр. до 40–43 % та в період повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. до 45,2 %, що потребує формування дієвих заходів системної протидії даному явищу.

3. Доведено істотний позитивний вплив на зниження рівня тіньової економіки в Україні таких заходів детінізації як зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання й бізнесові структури та надання суб'єктам господарювання державних пільг у сфері оподаткування, що сприяє відображенню ними реальних обсягів результатів фінансово-господарської діяльності, не вдаючись до приховування реальної бази оподаткування, та стимулює їх сплачувати податки в повному обсязі, чим унеможливується зростання тіньового сектора економіки та формування нелегальних капіталів.

4. Проведені оцінювання основних чинників детінізації економіки України в системі фінансової безпеки засвідчують найбільш вагомий вплив на зростаючі тренди щодо поширення тіньової економіки та зниження рівня фінансової безпеки України зростання рівня корупції, дефіциту Державного бюджету, зростання рівня бідності та зниження рівня якості життя населення. На підставі кореляційно-регресійного аналізу доведено, що процеси детінізації економіки країни тісно корелюють із параметрами фінансової безпеки держави, адже виявлено тенденції, за яких зниження рівня тіньової економіки призводить до зростання рівня фінансової безпеки держави. При цьому, встановлено, що тінізація економіки та корупція перебувають у тісній взаємозалежності та обумовлюють один одного. Встановлено, що заходи детінізації економіки України повинні враховувати особливості системи протидії корупції та попередження корупційних проявів, а основні заходи зміцнення фінансової безпеки охоплювати заходи системної детінізації національної економіки.

5. Дослідження проблемних аспектів забезпечення міжнародної співпраці щодо запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері дають підстави стверджувати, що процеси тінізації економіки спостерігаються в усіх країнах світу та характеризуються індивідуальними особливостями та властивостями впливу на розвиток держави та суспільства. Виявлено значну залежність обсягів тіньового сектора економіки та системи заходів детінізації економіки країн Європи та світу від рівня їх соціально-економічного розвитку

та встановлено, що країни із вищим рівнем розвитку позиціонують вищі показники ефективності детінізації економіки, ніж країни транзитивного типу. Доведено доцільність адаптації міжнародного досвіду запобігання протиправній діяльності у фінансовій сфері та застосування його в детінізації економіки України.

Основні наукові результати опубліковані в працях: [28; 39; 112; 115; 117–141]

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення методики оцінювання рівня тіньового сектора

Зростаючі тенденції поширення тіньової економічної діяльності в Україні та в інших країнах світу свідчать про набуття даним небезпечним явищем транснаціональних масштабів та про необхідність пошуку ефективних шляхів детінізації їх національних економік. Водночас, констатується той факт, що оцінювання рівня тіньової економіки в зарубіжних країнах та в Україні здійснюється на підставі власних притаманних їм методик, які не уніфіковані на міжнародному рівні та не мають чітко визначеного методичного інструментарію, внаслідок чого розрахунки рівня тінізації економіки країн мають значний рівень похибки, істотно різняться між собою та не можуть бути визнані остаточними й достовірними для світової спільноти. Крім того, значні проблеми оцінювання рівня тіньової економіки криються в прихованому характері здійснення нелегальної економічної діяльності, внаслідок чого неможливо врахувати реальні її обсяги.

Для того, щоб деталізувати й конкретизувати розрахунки щодо оцінювання рівня тіньової економіки в Україні необхідно виважено підходити до існуючого інструментарію проведення таких оцінок. Позитивним варто відмітити вітчизняний досвід розрахунку рівня тіньової економічної діяльності та визначення обсягів тіньового сектора, що здійснюються на підставі законодавчо регламентованих Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки [26]. Однак, якщо провести порівняння існуючих показників рівня тінізації економіки України, визначених на підставі вітчизняної методики, та показників, розрахованих міжнародними організаціями, то визначається вагома відмінність, яка полягає в тому, що міжнародні розрахунки позиціонують значно вищий рівень тінізації економіки

України. Зважаючи на окреслене, актуалізується потреба в перегляді Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки та в необхідності удосконалення даного нормативно-методичного документа в частині формування методики розрахунку рівня тіньової економіки України.

Часткове вирішення проблеми, що актуалізувалася, ми вбачаємо у доцільності та обґрунтованості надання пропозиції проведення оцінювання рівня тіньової економіки України в розрізі регіонів країни, на чому акцентує увагу значна чисельність провідних науковців, внаслідок чого одержаться можливості формування заходів детінізації із урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку кожного із регіонів й проблем їх функціонування в динамічних умовах нестабільності й невизначеності. В даному контексті, необхідним виявляється перегляд та удосконалення діючих Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки [26] (Додаток А). При цьому, вважаємо за необхідне проводити оцінювання рівня тіньової економіки регіонів України на підставі тих же чотирьох основних методів та також здійснювати розрахунок інтегрального показника рівня тіньової економіки регіону. Для досягнення визначеної мети удосконалення потребує методичний інструментарій розрахунку рівня тіньової економіки за кожним методом й коригування кожної формули, необхідної для розрахунків. Зокрема, оцінювання рівня тіньової економіки за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» пропонується здійснювати за формулою (формула 3.1):

$$TC_{ВН_РГ\ i\ П_тr_n} = \frac{TC_{ВН_РГ_тr_n} + TC_{ВН_П_тr_n}}{ВВП_тr_n} \times 100, \quad (3.1)$$

де: $TC_{ВН_РГ_тr_n}$ – обсяг товарів, придбаних населенням у тіньовому секторі за період, що аналізується (млн. грн.) у конкретному регіоні; $TC_{ВН_П_тr_n}$ – обсяг послуг, придбаних населенням у тіньовому секторі за період, що аналізується (млн. грн.) у конкретному регіоні; $ВВП_т$ – обсяг офіційного ВВП у конкретному регіоні за період, що аналізується (млн. грн.).

Розрахунок рівня тіньової економіки за електричним методом відбуватиметься відповідно до формули (3.2):

$$T_{E_{t(t_0)r_n}} = \frac{I_{E_{t(t_0)r_n}} - I_{ВВП_{t(t_0)r_n}}}{I_{ВВП_{t(t_0)r_n}}} \times 100, \quad (3.2)$$

де: $T_{E_{t(t_0)r_n}}$ – рівень тіньової економіки конкретного регіону, %; $I_{E_{t(t_0)r_n}}$ – індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії за період, що аналізується у відповідності до базового періоду у певному регіоні; $I_{ВВП_{t(t_0)r_n}}$ – індекс зміни обсягу офіційного ВВП за період, що аналізується у відповідності до базового періоду у певному регіоні; t – період, що аналізується; t_0 – базовий період (базовим вважається 1990 рік), у якому індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії та індекс зміни обсягу офіційного ВВП дорівнюють 1.

Визначення рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств також потребує включення регіонального складника й пропонується проводити на підставі формули (3.3):

$$M_{ПЗ y tr_n} = R_{П tr_n} \times M_{ВЗ оф tr_n} = \frac{M_{ПП оф tr_n}}{M_{ВП оф tr_n}} \times M_{ВЗ оф tr_n} = M_{ПП оф tr_n} \times \frac{M_{ВЗ оф tr_n}}{M_{ВП оф tr_n}}, \quad (3.3)$$

де: $M_{ВЗ оф tr_n}$ – витрати збиткових підприємств в певному регіоні за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{ВП оф t}$ – витрати прибуткових підприємств певного регіону за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{ПП оф t}$ – прибуток прибуткових підприємств певного регіону за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.

як встановлено у попередніх дослідженнях, метод збитковості підприємств потребує коригування, яке необхідно проводити й при здійсненні оцінювання рівня тіньової економіки регіону. Для цього використовується формула 3.4:

$$T_{ЗбП_{k(t)r_n}} = T_{ЗбП_t r_n} \times \left(1 - \frac{\vartheta}{100}\right), \quad (3.4)$$

де: $T_{ЗбП_{k(t)r_n}}$ – рівень тіньової економіки певного регіону, %; ϑ – обсяг економіки, що безпосередньо не спостерігається в секторі нефінансових

корпорацій певного регіону, що розраховано державною статистикою у році, що передує звітному, %.

Для проведення розрахунків рівня тіньової економіки регіону за монетарним методом необхідно відкоригувати формулу наступним чином (формула 3.5):

$$T_{\text{МГ } 1} = \frac{0,95 \cdot f_t}{f_{t-1}}, \quad (3.5)$$

де: $M_{\text{ВЗ оф } tr_n}$ – витрати збиткових підприємств регіону за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.; $M_{\text{ВП оф } tr_n}$ – витрати прибуткових підприємств регіону за період, що аналізується (за даними статистики), млн. грн.

Відповідно, на підставі результатів оцінювання рівня тіньової економіки регіону за різними методами, здійснюється розрахунок інтегрального показника рівня тіньової економіки регіону, для чого використовується формула 3.6:

$$T_{\text{int } tr_n} = \sum_{k=1}^4 T_{k t_m} a_{k t_m} \quad (3.6)$$

де: $T_{\text{int } tr_n}$ – інтегральний показник рівня тіньової економіки регіону, %; $T_{k tr_n}$ – рівень тіньової економіки регіону за одним із методів за період, що аналізується; k – один із методів оцінки рівня тіньової економіки регіону.

Таким чином, одержується можливість розрахунку обсягів тіньового сектора економіки певного регіону, а також створюються передумови для виявлення основних причин його зростання в межах конкретної адміністративної одиниці.

Очевидно, що певні напрацювання в науковому та практичному просторі уже здійснені на світовому рівні, а методики оцінювання рівня тіньового сектора розроблені й затверджені на законодавчому рівні в більшості країн світу. Більше того, окремі вчені, зокрема Ф. Шнайдер, пропонують власні методики оцінювання рівня тіньової економіки в країнах світу, які включають багатогранні інструменти різностороннього дослідження даного соціально-економічного явища із урахуванням причинно-наслідкових

зв'язків впливу факторів і чинників. Проведені у попередніх розділах дослідження доводять обґрунтованість й доцільність використання таких методик та, водночас, обумовлюють необхідність їх уніфікації та систематизації.

Встановлено, що обсяги тіньового сектора економіки піддаються кількісному оцінюванню, тому, використання сучасних статистичних засобів обробки даних дозволяє забезпечити достатньо високий рівень достовірності результативних показників. Очевидно, що усі розрахунки побудовані на максимальному охопленні ретроспективних даних та з урахуванням взаємозв'язків й взаємовпливу показників-факторів.

Зважаючи на те, що тіньовий сектор економіки не функціонує як відокремлена підсистема національної економіки, а являється її структурною компонентою, рівень тіньової економіки істотно залежить від рівня державного регулювання фінансово-економічних процесів і явищ в державі та, водночас, чинить вагомий вплив на фінансову систему країни, дестабілізуючи її та створюючи значні диспропорції розвитку. Тому, при оцінюванні обсягів тіньового сектору економіки варто зважати на те, що широкого застосування набувають монетарні методи оцінювання, запропоновані Е. Фейгом [86, с. 138], які основані на законі грошового обігу Фішера ($M \times V = P \times Q$), сутність розрахунку рівня тінізації за якими полягає в збереженні сталої кореляційної залежності (k) грошової маси $M \times V$ від розміру економіки, що спостерігається (Y_0) та тої, що не спостерігається (Y_n) (формула 3.7). Відповідно, різниця між $M \times V$ та $k \times Y_0$ являється обсягом тіньової економіки.

$$P \times Q = k(Y_0 + Y_n) = M \times V \quad (3.7)$$

Крім того, досліджуючи методика розрахунку рівня тіньової економіки в Україні, варто зауважити її застосування в регіональному вимірі, адже встановлено, що рівень тінізації національної економіки визначається в цілому по країні за видами тіньової економічної діяльності, за її поширенням на сектори економіки та в контексті застосування декількох визначених методів. Однак, вважаємо, що врахування регіонального фактора сприятиме більш

точному розрахунку рівня тіньової економіки, оскільки одержиться можливість її оцінювання в залежності від різного рівня розвитку регіонів. Зокрема, існування депресивних та високо розвинутих регіонів потенційно сприймається як наявність різного ступеня ризиків і загроз виникнення й поширення тіньової економічної діяльності, а також констатується неоднозначність у формуванні заходів протидії даному явищу на регіональному рівні.

Якщо систематизувати основні наукові підходи до оцінювання рівня тінізації економіки в Україні та в зарубіжних країнах, то варто виокремити декілька найбільш вагомих, кожен із яких передбачає власну методологію й особливості оцінювання рівня тіньової економіки. Зазначимо, що найбільш часто використовуваними на сучасному етапі є наступні методи розрахунку рівня тіньової економіки:

1) метод Дулі, сутність якого полягає у співставленні обсягів зовнішніх запозичень, чистих прямих іноземних інвестицій, дефіциту платіжного балансу, обсягів валютних резервів країни, втрат через помилки й упущення, різниці у зовнішніх запозиченнях, процентного доходу та ставки за депозитами в іноземній валюті (формула 3.8):

$$SE=FB+FI-CA-R-EO-WBIMF-INTEAR/rus, \quad (3.8)$$

де: SE – рівень тіньової економіки, FB – обсяги зовнішніх запозичень, FI – обсяг чистих прямих іноземних інвестицій, CA – обсяг дефіциту платіжного балансу, R – обсяги валютних резервів країни, EO – обсяг втрат через помилки й упущення, WBIMF – різниця у зовнішніх запозиченнях відповідно до звітів МВФ та Світового Банку (WBIMF), INTEAR – процентний дохід, INTEAR/rus – ставка за депозитами в іноземній валюті в дол. США.

2) методологія Світового банку, яка обмежується оцінюванням зміни обсягів зовнішнього боргу, чистих прямих іноземних інвестицій, дефіциту платіжного балансу та накопичених валютних резервів (формула 3.9):

$$SE=CDET+NFI-CAD-CRES, \quad (3.9)$$

де: SE – рівень тіньової економіки, $CDET$ – зміна обсягу зовнішнього боргу, NFI – зміна обсягу чистих прямих іноземних інвестицій, CAD – дефіцит платіжного балансу, $CRES$ – зміна накопичених валютних резервів.

3) метод спекулятивного капіталу, розрахунок рівня тіньової економіки за яким передбачає визначення суми загального короткострокового капіталу та обсягів втрат через помилки й упущення (формула 3.10):

$$SE=SK+EO, \quad (3.10)$$

де: SE – рівень тіньової економіки, SK – загальний короткостроковий капітал, EO – обсяг втрат через помилки й упущення.

4) метод залишків, що побудований на визначені суми зміни обсягу зовнішнього боргу та обсягу чистих прямих іноземних інвестицій за мінусом обсягу дефіциту платіжного балансу й обсягу валютних резервів (формула 3.11):

$$SE=\Delta D+FI-CA-\Delta R, \quad (3.11)$$

де: SE – рівень тіньової економіки, ΔD – зміна обсягу зовнішнього боргу, FI – обсяг чистих прямих іноземних інвестицій, CA – обсяг дефіциту платіжного балансу, ΔR – обсяг валютних резервів;

5) метод помилки зовнішньої торгівлі, що передбачає розрахунок суми різниці витрат імпорту відповідно до звітів країн й добутку вартості експорту країни й вартості страхування й фрахту та різниці вартості імпорту й добутку вартості експорту й вартості страхування та фрахту (формула 3.12):

$$SE=PX-(X \times CIF)+IM-(PM \times CIF), \quad (3.12)$$

де: SE – рівень тіньової економіки, PX – витрати імпорту відповідно до звітів країн, X – вартість експорту країни, CIF – вартість страхування та фрахту, IM – вартість імпорту, PM – вартість експорту;

б) підхід до попиту на валюту, який орієнтується на визначення рівня тіньової економіки на підставі дослідження співвідношення між співвідношенням готівки та депозитів в банках в різні часові лаги (формула 3.13):

$$SE^t = W^t [f_{(t_0)}^t - 1] = W^t \left[\frac{C^t D^{t_0}}{C^{t_0} D^t} - 1 \right] = W^t \left[\frac{C^t D^{t_0} - C^{t_0} D^t}{C^{t_0} D^t} \right], \quad (3.13)$$

де: SE^t – рівень тіньової економіки, W^t – офіційний ВВП у t -році, $f_{(t_0)}^t$ – зміна співвідношення готівки до депозитів у розрахунковому періоді відносно базового, C^t, C^{t_0} – готівка у t -му та базовому t_0 -му періодах, D^t, D^{t_0} – депозити в банках у t -му та базовому t_0 -му періодах;

7) транзакційний підхід, що передбачає оцінювання обсягів грошового обороту в тіньовому секторі порівняно із офіційним сектором (формула 3.14):

$$SE^t = W^t \left[\frac{\varpi^t C^t D^{t_0} - C^{t_0} D^t}{C^{t_0} D^t} \right], \quad (3.14)$$

де: SE^t – рівень тіньової економіки, W^t – офіційний ВВП у t -році, ϖ^t – коефіцієнт збільшення грошового обороту в тіньовому секторі за t -рік порівняно з офіційним сектором, C^t, C^{t_0} – готівка у t -му та базовому t_0 -му періодах, D^t, D^{t_0} – депозити в банках у t -му та базовому t_0 -му періодах;

8) МІМІС-модель, що базується на дослідженні причинно-наслідкового зв'язку між результативним показником та показниками-факторами (формула 3.15):

$$\begin{aligned} Y_1 &= \lambda_1 \eta + u_1, \\ Y_2 &= \lambda_2 \eta + u_2, \dots, \\ Y_q &= \lambda_q + u_q, \\ \eta &= y_1 x_1 + y_2 x_2 + y_3 x_3 + \dots + y_p x_p + v, \end{aligned} \quad (3.15)$$

де: $Y_q, q = \overline{1, n}$ – спостережувані пояснювальні показники тіньової економіки, η – латентна зміна, u_q – латентна зміна, λ_q – оцінка структурних параметрів моделі, $x_p, p = \overline{1, m}$ – спостережувані фактори, y_p – структурні параметри моделі, v – термін відхилення.

Заслуговує на особливу увагу модель оцінювання рівня тіньової економіки, що базується на методиці МІМІС-моделі, яка модифікована методикою прихованої змінної Б. Фрея та Х. Век-Ханнамена та удосконалена Ф. Шнайдером шляхом розроблення методу визначення «багатьох причин та

багатьох наслідків» появи й поширення тіньової економічної діяльності. Серед основних показників, що використовуються для визначення обсягів тіньового сектору економіки австрійським вченим визначено наступні:

1) розрахунок залежності від розмірів державного сектору у ВВП, рівня законності й правопорядку в країні, безробіття, обсягів ВВП на одну особу, а також свободи ведення торгівлі й здійснення підприємницької діяльності;

2) розрахунок впливу на грошову масу, обсяги робочої сили, показники зростання обсягів ВВП на одну особу.

Такий підхід є цілком обґрунтованим та доцільним у застосуванні на рівні країн світу, оскільки він дозволяє не лише визначити рівень тінізації економіки, а й виявити фактори, що впливають на її зростання. Вважаємо за необхідне сформулювати пропозицію унормування й законодавчої регламентації можливостей використання методу оцінювання рівня тінізації економіки, запропонованого Ф. Шнайдером, в умовах функціонування України, що становитиме альтернативу уже існуючій методиці та дозволить поглибити дослідження не лише кількісних показників рівня тіньової економіки країни, а й дослідити причинно-наслідкові зв'язки виникнення й поширення даного деструктивного явища. Своєю чергою, такі розрахунки сприятимуть формуванню комплексу заходів ефективної детінізації економіки країни, оскільки можна буде їх згрупувати на підставі чітко визначених ознак й властивостей. Водночас, при формуванні заходів детінізації економіки України результати факторного аналізу сприятимуть чіткому визначенню й окресленню напрямів протидії тіньовій економіці та визначенню пріоритетних сфер її детінізації, адже дозволяють виявити найбільш вагомий та деструктивний вплив тих чи інших процесів і явищ.

Таким чином, проведені дослідження проблемних аспектів удосконалення методики оцінювання рівня тіньового сектора дають підстави стверджувати, що тінізація офіційного сектора економіки та розвиток нелегальної й кримінальної економічної діяльності спостерігається в різних

країнах світу та чинить значний вплив на їх соціально-економічний розвиток, створюючи при цьому значні диспропорції та інтенсифікуючи розвиток дестабілізуючих процесів і явищ. На підставі проведених досліджень встановлено, що на міжнародному рівні існує низка методів та методик оцінювання рівня тінізації економіки країни, які досі не уніфіковані та обираються країнами із урахуванням особливостей розвитку у них тіньової економіки.

Доведено доцільність удосконалення вітчизняної методики оцінювання рівня тіньової економіки, оскільки результативні показники, одержані внаслідок її застосування є значно нижчими, ніж одержані при розрахунках за світовими методиками. Для вирішення поставлених проблем запропоновано удосконалення Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки України та подано пропозицію оцінювання рівня тінізації економіки в розрізі регіонів, що дозволить максимально враховувати особливості появи й поширення тіньової економічної діяльності, а також формувати заходи детінізації на підставі першочерговості вирішення проблем протидії тіньовій економіці.

Обґрунтовано практичну цінність застосування методу розрахунку рівня тіньової економіки, розробленого й запропонованого Ф. Шнайдером, який передбачає врахування впливу факторів на стан та динаміку зміни показників тінізації економіки, що, у поєднанні із розрахунками рівня тіньової економіки в регіональному вимірі, дозволить виявляти причинно-наслідкові зв'язки між показниками-факторами, що стимулюють й інтенсифікують процеси тінізації економіки, та зростанням її рівня в країні, а також групувати основні заходи протидії.

3.2. Трансформація інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки

Формування ефективної системи детінізації економіки України та захист її національних інтересів в умовах невизначеності та нестабільності, що підкріплені деструктивним впливом чинників воєнного характеру, потребують забезпечення дієвої протидії ризикам, загрозам, викликам і небезпекам, що виникають у фінансовій сфері та поширюються на інші сектори економіки. Стає очевидним, що за таких умов проблеми зміцнення фінансової компоненти національної економічної безпеки трансформуються на передній план та потребують посиленої уваги.

В умовах посилення процесів глобалізації та інтенсифікації розвитку дестабілізуючих чинників фінансової стабільності забезпечення фінансової безпеки держави перетворюється на вкрай складне завдання, а значні упущення та неможливість вчасно й ефективно протидіяти ризикам загрозам, викликам й небезпекам перетворюються у фактори активізації процесів тінізації економіки. Тому, пошук методів зміцнення фінансової безпеки на сучасному етапі являється вкрай необхідним та потребує формування спеціального інструментарію державної політики протидії ризикам і загрозам фінансової сфери й зміцнення фінансової безпеки, чільне місце у якому належить інституціональному забезпеченню, яке відіграє ключову роль у реалізації державної політики зміцнення фінансової безпеки держави.

Варто зазначити, що в умовах сучасності в Україні спостерігаються тенденції зростання обсягів тіньового сектора економіки на фоні істотного зниження рівня її фінансової безпеки. Така ситуація свідчить, що існуюче вітчизняне законодавство не спроможне в повній мірі забезпечити захист економічних агентів в межах правового поля, а норми й положення чинних законів й нормативно-правових актів не сприяють досягненню бажаних результатів. Стає очевидним, що існуючий інституціональний базис зміцнення фінансової безпеки держави потребує удосконалення та перегляду.

Трансформація інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки передбачає організацію процесу зміни структури або функціонування інститутів: законодавчих, фінансових та економічних з метою зміцнення рівня фінансової безпеки. У часи сучасних воєнних, політичних, економічних та соціальних викликів трансформація передбачає розробку та впровадження заходів чи стратегій, які спрямовані на покращення управління фінансами, зниження рівня ризиків та забезпечення стійкості фінансової системи на різних рівнях, зокрема: державного апарату управління, фінансових установ, підприємств та домогосподарств.

Сьогодні фінансова безпека є ключовою складовою яка забезпечує стабільність економіки, держави та громадян, проте досягнення її високого рівня вимагає системних змін, де однією із важливих складових є саме трансформація інституціонального базису [87; 88]. Така трансформація передбачає реформування законодавства та фінансових інститутів, створення нових механізмів щодо управління фінансами, забезпечення прозорості управління доходами, сплати податків та здійснення розрахунків.

На нашу думку, важливим кроком удосконалення інституціональної бази, як стратегічної мети підвищення фінансової безпеки, є наступні (рис.

досконалення нормативно-правових актів, законів, постанов;

захист прав споживачів та інвесторів;

боротьба зі злочинами у сфері фінансів;

забезпечення прозорості та регулярної звітності;

забезпечення розробки та запровадження законодавства у сфері віртуальних ринків;

визначення напрямів міжнародної співпраці для боротьби у сфері легалізації доходів;

забезпечення удосконалення податкової системи;

розвиток програми фінансової грамотності серед населення та.

Рис. 3.1. Основні вектори удосконалення інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки держави

Джерело: власна авторська розробка

Трансформація інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки, це не лише процес системних змін у структурі, діяльності і функціях фінансових інститутів, а й забезпечення належних змін у державних, фінансових, міжнародних рівнях, що включає реформу законодавства,

механізмів нагляду і контролю, створення нових інструментів та стратегій запобігання фінансовим кризам і загрозам.

Сучасні військові, політичні, економічні загрози, які значною мірою впливають на структуру і форми здійснення руху грошових коштів, як в країні так і за її межами вимагають удосконалення законодавчо-правової бази в основу якої покладено корупцію, рівень тіньової економіки, рейдерство, приховування доходів та їх відмивання, розкрадання бюджетних коштів, розкрадання частини прибутку, ухилення від податків, як факторів фінансової безпеки держави. Саме тому, з метою забезпечення ефективної протидії дестабілізуючим чинникам, що інтенсифікують розвиток тіньової економіки та перешкоджають реалізації заходів ефективної детінізації, необхідно вносити зміни та доповнення до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [89], що стосуються сьогоdnішніх реалій військового стану, отримання значних обсягів фінансової (військової) допомоги, утворення значної кількості благодійних організацій, зокрема:

одо звітування обсягів отриманих та витрачених коштів (у національній та іноземній валюті) благодійних фондів та організацій з метою запобігання привласнення коштів;

озробка ризик-орієнтованого підходу до нових установ, які займаються віртуальними фінансовими ринками, цифровими грошима тощо;

становлення чіткої інформаційної звітності установ, що працюють на віртуальних ринках та з міжнародними організаціями у сфері допомоги, міжнародних закупівель тощо.

Потребує доповнення Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [90] щодо надання інформації та розкриття інформації про діяльність фінансових агентів ринку, враховуючи постанови, розпорядження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Національного банку України, як головних регуляторів діяльності фінансових

посередників в Україні. Такі доповнення дозволять більш ґрунтовно оцінювати ефективність діяльності фінансових агентів, більш прозоро здійснювати фінансові операції та надавати послуги, ґрунтовніше формувати статистичну звітність та підвищувати довіру зі сторони населення до фінансових установ, що в сукупності, дозволить знизити рівень тінізації економіки та унеможливити ведення економічної діяльності поза офіційним сектором економіки.

В умовах війни потребує доповнення законодавча база, що стосується розкрадання коштів, які направлені на допомогу військовим та особам, що постраждали від війни. Зокрема, необхідно посилити норми покарання, збільшити обсяги штрафів, визначити окремі форми стягнення залежно від суми та наслідків, які спричинили привласнення, приховання чи розкрадання коштів.

Руйнування та пошкодження значної кількості великих підприємств вимагає оновлення та доповнення Закон України «Про захист економічної конкуренції» [91] та Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [92] з метою запобігання незаконного збагачення, підняття необґрунтованих цін тими підприємствами, що не постраждали при обстрілах, воєнних злочинах зі сторони країни агресора.

Боротьба зі злочинами у сфері фінансів вимагає розробки комплексного підходу та розробки чіткої стратегії, яка повинна ґрунтуватися на:

- удосконаленні законодавства для більш чіткого визначення фінансових злочинів та введення покарань за їх вчинення. Такі закони повинні мати визначену деталізацію та орієнтуватися на різні види фінансових злочинів, таких як шахрайство, корупція, рейдерство тощо;
- удосконаленні системи фінансового моніторингу за підозрілими фінансовими транзакціями, які можуть вказувати на фінансові злочини;
- розвитку співпраці органів фінансового моніторингу з фінансовими установами у сфері виявлення та викриття незаконних фінансових операцій;

- здійсненні розробки та оновлення правил, норм і стандартів для регулювання ринку криптовалют і блокчейн-технологій, що часто використовуються для приховування фінансових злочинів та відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом в тіньовому секторі економіки;

- використанні штучного інтелекту, інноваційних програм та підходів для виявлення підозрілих фінансових операцій, розрахунків, проведення транзакцій тощо;

- забезпеченні швидкого та ефективного судового розгляду справ, які стосуються фінансових злочинів.

В умовах розвитку фінансового ринку та напрямів удосконалення інвестиційних процесів важливим напрямом є захист прав інвесторів, які забезпечують залучення фінансових ресурсів у ті сфери, які потребують подальшого розвитку та удосконалення. При цьому залучення інвестиційних ресурсів на розвиток економіки, окремих суб'єктів чи регіонів забезпечує збільшення рівня його фінансової безпеки, тому важливими напрямками є:

несення доповнень до законодавчих актів, що забезпечать доступ інвесторів до вчасної і достовірної інформації щодо діяльності суб'єктів господарювання, їх фінансової звітності, фінансових інструментів, керівників та напрямів подальшої діяльності (стратегічних планів розвитку);

опередження та розробка напрямів захисту інвесторів від маніпуляцій та шахрайства, застосування шахрайських схем, що пов'язані з інвестованими коштами;

арантування прав інвесторів на власність, корпоративні права та права отримання дисконтних виплат, дивідендів;

онтроль за створенням інвестиційно привабливого клімату для залучення інвестицій не лише національними, а й іноземними інвесторами;

творення відомчих відділів при регуляторах фондових ринків, які будуть здійснювати запобігання конфлікту інтересів, розробляти інформаційні програми, що пов'язані з інвестуванням, розробляти методи зниження фінансових ризиків;

абезпечувати розвиток міжнародних стандартів функціонування вітчизняного фондового ринку.

Важливим також є введення в дію Закону України «Про віртуальні активи» [93], який забезпечить більш прозорий обіг готівки, фінансових ресурсів та капіталів на національних та міжнародних віртуальних ринках, зменшить ризики незаконного виведення готівки за межі країни та дозволить розвинути інфраструктуру не лише фондового ринку, а й фінансових агентів, збільшити обсяги податкових надходжень від діяльності на фондових ринках.

За даними Kiel Institute for the world economy [94] допомога Україні від 41 країн світу від лютого 2022 року до середини 2023 року склала більше 70 млрд. дол. США, з них близько 10 % здійснювалася через віртуальні ринки, ринки криптовалюти за допомогою донатів, переказів, допомоги у вигляді криптовалюти, токенів тощо. Така ситуація вимагає чіткої законодавчої підтримки для зменшення тінізації та легалізації доходів.

Окрім того, розробка законодавчого підґрунтя функціонування віртуальних ринків дозволить: (1) залучити нових інвесторів, (2) розробити інноваційні продукти (і не лише фінансові), (3) створювати нові робочі місця,

Ще одним методом зміцнення фінансової безпеки на державному рівні є перехід Антикорупційної прокуратури та Національного антикорупційного бюро на постійне використання міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування eCase MS. Дана система пов'язана з внесенням кримінальних проваджень, що дасть можливість:

визначати корупційні ризики, що пов'язані з конкретними суб'єктами та об'єктами проваджень;

видко обмінюватися інформацією між різними установами та країнами щодо фінансових правопорушень;

ітко систематизувати необхідну інформацію, пов'язану з шахрайством, фінансовими правопорушеннями чи фінансовими злочинами.

Окрім системи eCase MS міжнародне співробітництво у сфері запобігання фінансових злочинів доцільно розвивати з дотриманням міжнародних стандартів фінансової безпеки, таких як FATF. Це важлива складова боротьби з фінансовими злочинами і забезпечення чітких стандартів міжнародної фінансової стабільності, боротьби з відмиванням грошей, фінансування тероризму. Така співпраця дозволить Україні:

- запровадити та встановити міжнародні стандарти, програми, рекомендації, процедури щодо запобігання відмиванню грошей, фінансування тероризму, незаконному привласненню коштів;
- здійснювати більш чіткий контроль за дотриманням законодавства серед фінансових установ та суб'єктів господарювання;
- оскільки оцінка вітчизняних суб'єктів буде проводитися за міжнародними стандартами, це дозволить виявити слабкі місця у національній системі тінізації економічних відносин й відмивання злочинних грошей, фінансування тероризму, приховування доходів тощо;
- отримувати рекомендації провідних держав світу щодо покращення рівня фінансової безпеки, включаючи напрями ідентифікації порушників, опрацювання фінансової звітності, обмін інформацією, впровадження контролю якості та достовірності;
- розробка пакету штрафів або санкцій щодо порушення законодавства в системі відмивання коштів та приховування доходів, одержаних в тіньовому секторі;
- проведення спільних навчань, конференцій, семінарів для обміну досвідом та набуття нових навиків працівників державних органів у сфері антикорупційного законодавства.

Зменшення рівня регуляторного та податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання є не менш важливим аспектом у зміцненні рівня фінансової безпеки держави. Оптимальний рівень податкового навантаження служить рушійним стимулом для оптимізації, розвитку та удосконалення підприємницької, виробничої, інноваційної та інвестиційної

діяльності. Значна кількість мікробізнесу здійснюється без реєстрації як платників податків, що призводить до зростання рівня тіньової економіки.

Державному податковому органу доцільно розробити пільгові періоди, для прикладу 3-5 місяців, для підприємств, які мають фінансові труднощі, планують реорганізації або реструктуризацію, розширення або скорочення обсягів діяльності, введення інновацій чи виробничих змін. Це дасть можливість підвищити довіру підприємницького сектору до державних органів, забезпечити прозору співпрацю, вивести підприємства (всіх форм власності та розмірів діяльності) з тіньового сектору [95].

Також, до трансформаційних змін слід віднести:

творення прозорої, справедливої та ефективної судової та досудової системи; остійне оновлення законодавчих актів у сфері подолання корупції, запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою зміцнення фінансової безпеки;

алагодження системи взаємодії органів із запобігання корупції, відмивання і приховування доходів з органами державної влади, фінансовими установами, державними організаціями, фізичними особами, організаціями;

дійснення контролю за діяльністю благодійних установ, організацій, фондів, особливо під час війни;

икористання прозорої та уніфікованої системи оцінки корупційних ризиків у різних сферах економіки;

осилення напрямів кримінального та адміністративного покарання за розкрадання, привласнення, приховування та відмивання грошових коштів, отримання неправомірної вигоди, вивезення коштів з країни, фінансування тероризму та інші незаконні дії;

остійне удосконалення антикорупційної програми в Україні;

озвиток системи інноваційного оновлення підприємств на благодійній або грантовій основі, що мотивує здійснювати більш прозору діяльність;

абезпечення співпраці з міжнародними організаціями у сфері подолання

корупції, запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, незаконного привласнення коштів, рейдерства;

новлення законодавства у сфері банкрутства та реструктуризації підприємств, з метою покращення інвестиційного та підприємницького клімату;

більшення рівня резервування банків та фінансових установ з метою мінімізації фінансових ризиків під час економічних криз;

апровадження державних програм з фінансової грамотності населення та суб'єктів малого і мікро бізнесу;

озроблення системи державної підтримки малого бізнесу, які орієнтовані на вітчизняного виробника, популяризацію національних продуктів, товарів та послуг, компаній що використовують українську сировину;

апровадження системи «зеленого оподаткування» для підтримки екологічних практик у виробництві;

озробка дієвої системи виявлення кіберзлочинів та злочинів, що пов'язані із комп'ютерними системами та автоматизованими базами даних, а також рухом віртуальних грошових коштів;

озробка системи більшої прозорості та відкритості процедури проведення тендерів, державних закупівель, торгів конфіскованого майна тощо;

остійний митний контроль за фактами контрабанди товарів, переведення безготівкових коштів у готівку та навпаки, торгівлі людьми, зброєю тощо.

Запропоновані заходи удосконалення інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки дозволять уніфікувати існуючу законодавчу та нормативно-правову базу зміцнення фінансової безпеки держави таким чином, щоб забезпечити надійне підґрунтя для проведення комплексу заходів ефективної детінізації економіки.

Підсумовуючи результати проведених досліджень проблемних аспектів трансформації інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки, варто констатувати, що вона передбачає реформування законодавства та фінансових

інститутів, створення нових механізмів щодо управління фінансами, забезпечення прозорості управління доходами, сплати податків та здійснення розрахунків з метою забезпечення позитивного соціально-економічного ефекту боротьби з протиправною тіньовою економічною діяльністю у фінансовій сфері та захисту державних інтересів від негативного впливу дестабілізуючих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

3.3. Напрями та способи детінізації економіки в системі фінансової безпеки України

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України спостерігаються значні структурні зміни, спричинені незавершеністю формування й недосконалістю глобальної фінансово-економічної системи, існування й дестабілізуючий вплив яких доведено результатами проведених емпіричних досліджень. Диспропорції розвитку національної економіки й економічної безпеки України призвели до інтенсифікації ведення фінансово-господарської діяльності поза офіційним сектором, що зумовило актуалізацію проблеми тінізації економіки, які, підкріплені глобалізаційними чинниками, сповільнили темпи державотворення України, побудови громадянського суспільства та інтеграції до світового економічного співтовариства, а в умовах військового протистояння збройній агресії Російської Федерації ще більше поглибилися.

Встановлено, що процеси нестабільності активізували темпи розвитку економічної злочинності та формування тіньового сектора економіки, що призвело до виникнення значних диспропорцій та структурних змін в національній економіці. Руйнівні загрози тінізації національній економіці й національній економічній безпеці країни деструктивно впливають на макроекономічну стабільність, знижують економічну динаміку, стабільність національної валюти, а також впливають на ефективне виконання функцій фінансовою системою держави, що в сукупності призводить до зниження

рівня її фінансової безпеки. За таких умов актуалізується необхідність розроблення та реалізації комплексу спеціальних заходів щодо протидії тіншовій економічній діяльності та проведення детінізації економіки України.

Стає очевидним, що існуючі проблеми неефективності державної політики протидії тінзації економіки та відсутність бажаного ефекту проведених реформ обумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів детінізації економіки, адже, виявлено тенденції швидкої інтеграції економіки України в систему тіншових економічних відносин не лише на національному рівні, а й на міжнародному, внаслідок чого структурна перебудова економіки країни зазнає істотного негативного впливу зі сторони дестабілізуючих чинників внутрішнього й зовнішнього середовища, що, своєю чергою, сповільнює темпи соціально-економічного розвитку країни, рівень безпеки й захисту її національних інтересів, а також негативно впливає на формування ресурсного потенціалу й забезпечення розширеного відтворення.

Зазначені обставини доводять безумовний та беззаперечний істотний загрозовий вплив зростання обсягів тіншового сектора національної економіки на процеси і явища, що відбуваються в державі й суспільстві, та свідчать про те, що формування основних заходів детінізації економіки необхідно розмежовувати в залежності від сфер поширення тіншової економічної діяльності, на чому акцентують значну увагу С. Матюх, Є. Рудніченко та Н. Гавловська [96], що доводить доцільність та обґрунтованість наших тверджень. Зокрема, вважаємо, найбільш доцільним та прийнятним систематизувати такі заходи детінізації економіки в розрізі наступних елементів:

- 1) детінізація ринку праці;
- 2) детінізація роздрібного товарообороту;
- 3) протидія легалізації доходів, одержаних в тіншовому секторі економіки;
- 4) детінізація ринку сільськогосподарської продукції;
- 5) забезпечення ефективної протидії корупції.

Однак, говорити однозначно лише про детінізацію економіки країни без урахування законодавчого й нормативно-правового регулювання процесів, що зумовлюють поширення тіньової економічної діяльності й методику її оцінювання, недостатньо, оскільки інституційне забезпечення також являється вкрай важливим. Виходячи із зазначеного, пропонуємо основні заходи системної детінізації економіки України визначати в декількох напрямках, які відображені на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Перелік найбільш вагомих напрямів системної детінізації економіки України

Джерело: власна авторська розробка

Очевидно, що зазначені напрями системної детінізації економіки України передбачають різносторонній підхід до формування ефективних заходів протидії тіннізації економіки країни та акцентують увагу на необхідності:

1) створення безпечних та сприятливих умов для ведення господарської діяльності в офіційному секторі економіки та виведення бізнесу із «тіні», що дозволить спростити процедури одержання дозвільних й погоджувальних документів при створення суб'єктів господарювання й

веденні ними фінансово-господарської діяльності, а також стимулювати суб'єктів господарювання відображати податкову базу в повному обсязі й сплачувати усі податки;

2) створення стабільної податкової системи, забезпечення прозорого й чесного податкового адміністрування, підвищення віддачі фіскального ресурсу й усунення причин нерівномірності розподілу податкового навантаження, завдяки чому одержиться можливість зниження податкового навантаження на економічних агентів та стимулюватиметься розвиток людського капіталу, а запровадження системи додаткових податкових стимулів, пільг та преференцій сприятиме підвищенню фіскальної дисципліни платників податків;

3) забезпечення ефективної протидії корупції, що сприятиме зниженню корупційних ризиків та формуванню сприятливого антикорупційного середовища, в якому на засадах прозорості й відкритості застосовуватимуться інструменти взаємодії між усіма учасниками суспільно-економічних відносин, що дозволить знизити тиск на антикорупційні інституції та запровадити механізм електронного урядування;

4) створення та забезпечення функціонування ефективної правоохоронної системи, що дозволить знизити ризики поширення корупції в правоохоронних органах та максимізувати показники ефективності їх діяльності в інтересах суспільства й громадськості, а також підвищить рівень довіри до даних державних структур;

5) законодавче забезпечення та регламентація гарантій індивідуальної форми власності, що чітко розмежує права й обов'язки економічних агентів, а також посилить рівень їх автономій й незалежності на ринку;

6) створення та забезпечення функціонування ефективної системи фінансового контролю, завдяки якій унеможливлються факти приховування від оподаткування результатів діяльності суб'єктів господарювання та

створяться умови для вчасного виявлення протиправної й кримінальної діяльності.

Окрему увагу варто приділити саме системі фінансового контролю над тіньовою економікою та за її обсягами, оскільки системний контроль за протиправною економічною діяльністю дозволить вчасно виявляти проблеми й причини її поширення та оцінити тенденції зміни в нестійких динамічних умовах сучасних викликів і небезпек. Основні види контролю за тіньовою економікою в Україні пропонуємо систематизувати на рис. 3.3.

Водночас, зазначимо, що перелік видів контролю за тіньовою економікою в Україні передбачає здійснення фінансового, податкового, соціально-економічного, кримінально-правового, валютного, банківського контролю, а також активізацію попереджувальної діяльності Національної поліції України та Служби безпеки України.

При цьому, реалізація контрольних заходів у сфері детінізації економіки потребує взаємозв'язку із методичним інструментарієм оцінювання її рівня в країні. Однак, як з'ясувалося, існуюча методика оцінювання рівня тіньової економіки України потребує перегляду, оскільки значення показника тінізації економіки впродовж 2010–2022 рр., розраховані відповідно до її інструментарію, є значно нижчими, ніж показники, розраховані на основі міжнародних методик та методики Ф. Шнайдера.

Стає очевидним, що окремим напрямом детінізації економіки України варто вважати необхідність удосконалення вітчизняної методики оцінювання рівня тіньової економіки, що пропонується здійснити шляхом надання пропозиції розрахунку рівня тінізації економіки в розрізі регіонів та з урахуванням специфіки й особливостей їх соціально-економічного розвитку.

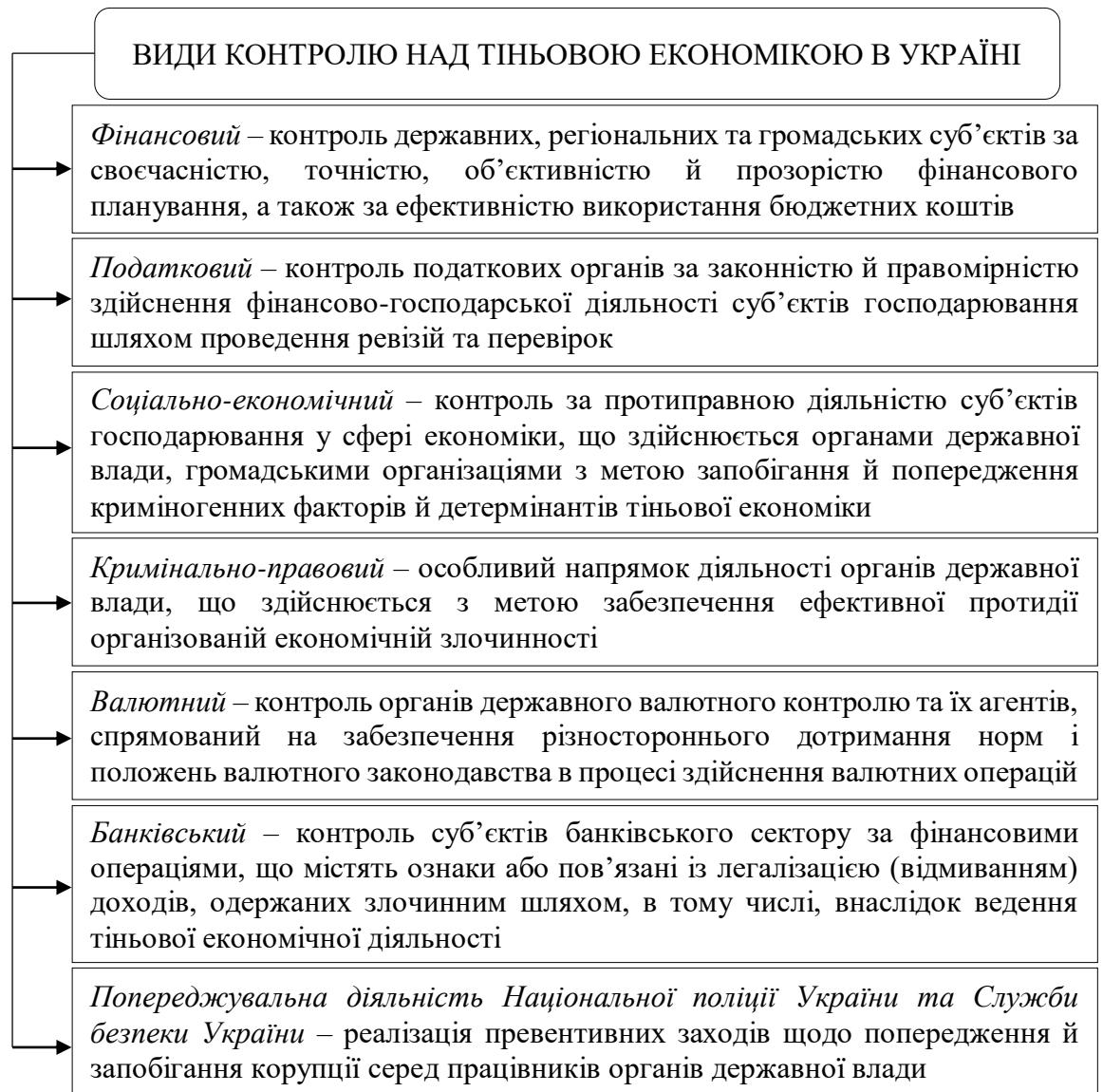

Рис. 3.3. Зміст основних видів контролю над тіньовою економікою в Україні в процесі реалізації заходів з детінізації національної економіки

Джерело: власна авторська розробка

Крім того, якісно новим виявиться доповнення методичного інструментарію елементами оцінювання структури тіньового сектору економіки та стану його функціонування на територіях, що тимчасово окуповані російською федерацією, рівень соціально-економічного розвитку яких є надзвичайно низьким.

Варто зазначити, що зниження рівня соціально-економічного розвитку тісно корелює із показниками зростання рівня тіньової економіки, тому, в

контексті пошуку ефективних шляхів детінізації економіки України доцільним виявляється дослідження причинно-наслідкового зв'язку між основними орієнтирами детінізації економіки. В даному контексті, пропонуємо застосування такого напрямку детінізації як проблемно-цільове програмування детінізації економіки України в системі забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку, що передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між виникненням тіньової економіки, її наслідками та способами детінізації в розрізі таких причин активізації зростання тіньового сектора, як:

- 1) диспропорції розвитку податкової системи (Додаток Д, Е);
- 2) диспропорції розвитку бюджетної системи;
- 3) недосконалість макроекономічного регулювання;
- 4) деформація грошово-кредитної сфери;
- 5) структурні деформації економіки;
- 6) вплив кримінальної економіки на економічне зростання й соціально-економічний розвиток;
- 7) деформація інвестиційного процесу;
- 8) деформація структури попиту й пропозиції;
- 9) диспропорції розвитку ринку праці;
- 10) диспропорції розвитку політичної системи;
- 11) деформація ефективності роботи органів державної влади.

Основні орієнтири забезпечення успішного проблемно-цільового програмування детінізації економіки України в системі забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку вважаємо за доцільне систематизувати у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Проблемно-цільові орієнтири детінізації економіки України

№ за/п	Причини виникнення тіньової економіки	Наслідки тіньової економіки	Способи детінізації економіки
1.	диспропорції розвитку податкової системи	Поява значних деструктивних змін при формуванні й розподілі податкового навантаження, внаслідок чого істотно зменшуються бюджетні видатки й деформується їх структура	Перегляд та удосконалення бюджетно-податкового законодавства, забезпечення реалізації заходів щодо зниження податкового тиску на малий та середній бізнес
2.	диспропорції розвитку бюджетної системи	Зменшення видатків з державного бюджету, зміни його структури, порушення законності й принципів формування, планування, розподілу й використання бюджетних коштів	Запровадження аналітичних інструментів моніторингу руху бюджетних коштів (E-data, Open budget, Spending), що забезпечують високий рівень прозорості й публічності їх розподілу й використання
3.	недосконалість макроекономічного регулювання	Неможливість забезпечення макроекономічної стабільності та здійснення оцінок масштабів тіньової економіки	Удосконалення діяльності органів державної статистики, попередження й унеможливлення застосування механізмів заангажованості інформації, що характеризує макроекономічні показники
4.	деформація грошово-кредитної сфери	Розбалансованість структури платіжного обороту, посилення інвестиційних ризиків, стимулювання інфляційних чинників та деструктивні зміни кредитних відносин	Посилення ефективності монетарної політики та управлінської позиції НБУ в частині здійснення регулювання грошово-кредитного ринку, зниження рівня залежності внутрішнього грошового обігу від дестабілізуючого впливу й шоків зовнішнього ринку
5.	структурні деформації економіки	Поява кримінальної економічної діяльності та інтенсифікація її розвитку	Пошук шляхів стимулювання економічного розвитку в стратегічній перспективі, зниження рівня доларизації економіки, послаблення залежності від зовнішніх ринків, підвищення інноваційної активності економіки
6	деформація інвестиційного процесу	Зниження рівня довіри до країни потенційних міжнародних інвестиційних організацій через високий рівень тінізації економіки	Створення сприятливих умов для залучення капіталу із зовнішніх джерел, його оптимальної структуризації для якісного відновлення виробництва й забезпечення інвестиційного розвитку

Продовження табл. 3.1

7.	вплив кримінальної економіки на економічне зростання й соціально-економічний розвиток	Деструктивний характер впливу тіньового сектора економіки на легальний з точки зору конкуренції, нерівність умов господарювання підприємницьких структур, що ведуть діяльність в тішовому й офіційному секторах	Перегляд й удосконалення вітчизняного законодавства в частині посилення відповідальності за ведення протиправної й кримінальної діяльності в тішовому секторі економіки
8.	деформація структури попиту й пропозиції	Зростання обсягів тішового товарообороту та розширення нелегального ринку товарів і послуг	Посилення видів відповідальності за здійснення реалізації нелегальних товарів і послуг, забезпечення процесів регулювання пропорційності виробництва та обміну між сферами економіки й в регіональному розрізі
9.	диспропорції розвитку ринку праці	Посилення соціальної незахищеності працівників та зростання диспропорцій формування робочої сили	Стимулювання суб'єктів господарювання на засадах прозорості й відкритості, унеможливлення тішової та комбінованої зайнятості, легалізація та декриміналізація ринку праці
10.	диспропорції розвитку політичної системи	Поширення політичної корупції, лобіювання інтересів суб'єктів господарювання, що здійснюють фінансово-господарську діяльність в тішовому секторі економіки, в органах державної влади різних рівнів	Формування організаційно-правового механізму та розроблення основних положень, на основі яких стане можливим затвердження Концепції правового регулювання діяльності, пов'язаної із лобіюванням інтересів
11.	деформація ефективності роботи органів державної влади	Посилення корумпованості усіх гілок влади, проникнення корупції в правоохоронні органи, зниження ефективності боротьби з корупцією	Посилення антикорупційного законодавства, запровадження податку за купівлю предметів «розкошу», формування механізмів запобігання та зниження корупційних ризиків, ототожнення корупції із важкими злочинами проти держави

Джерело: власна авторська розробка

Водночас, зазначимо, що досягнути позитивного ефекту від запровадження комплексу заходів системної детінізації економіки України на засадах проблемно-цільового програмування стане можливим у випадку реалізації усіх заходів, спрямованих на виявлення й попередження причин виникнення тіньової економіки, запобігання й протидії її наслідкам. Очевидно, що запропоновані способи детінізації економіки в контексті здійсненого їх розмежування в залежності від причин виникнення й наслідків для держави й суспільства, не є остаточними, а їх перелік не є вичерпним. Однак, на сучасному етапі їх уніфікація свідчить про вагомість наукових розробок щодо пошуку шляхів вирішення проблем детінізації економіки.

Безумовним фактом виявляється те, що забезпечення комплексної детінізації економіки України являється одним із пріоритетних завдань державної політики, тому, висуваємо припущення, що існуючий механізм детінізації національної економіки є неієвим, неспроможним досягнути бажаних соціально-економічних результатів та потребує удосконалення. Зважаючи на зазначене обумовлюється необхідність надання пропозицій щодо удосконалення механізму детінізації економіки України.

Проте, аналізуючи результати проведених досліджень, нами з'ясовано, що розвиток тіньового сектора економіки України має свою специфіку та оперує низкою складних й нестандартних методів і способів ведення економічної діяльності суб'єктами господарювання поза офіційним сектором економіки, а також цілий спектр інструментів приховування результатів такої діяльності. Тому, зазначені тенденції спонукають до думки, що оновлений механізм детінізації економіки України повинен враховувати сучасні виклики й небезпеки та включати у структуру своїх елементів інноваційні засоби цифровізації.

Опрацювавши необхідні матеріали, вважаємо за доцільна на рис. 3.4 відобразити модель механізму детінізації економіки України із визначенням у ньому місця сучасних засобів електронного урядування.

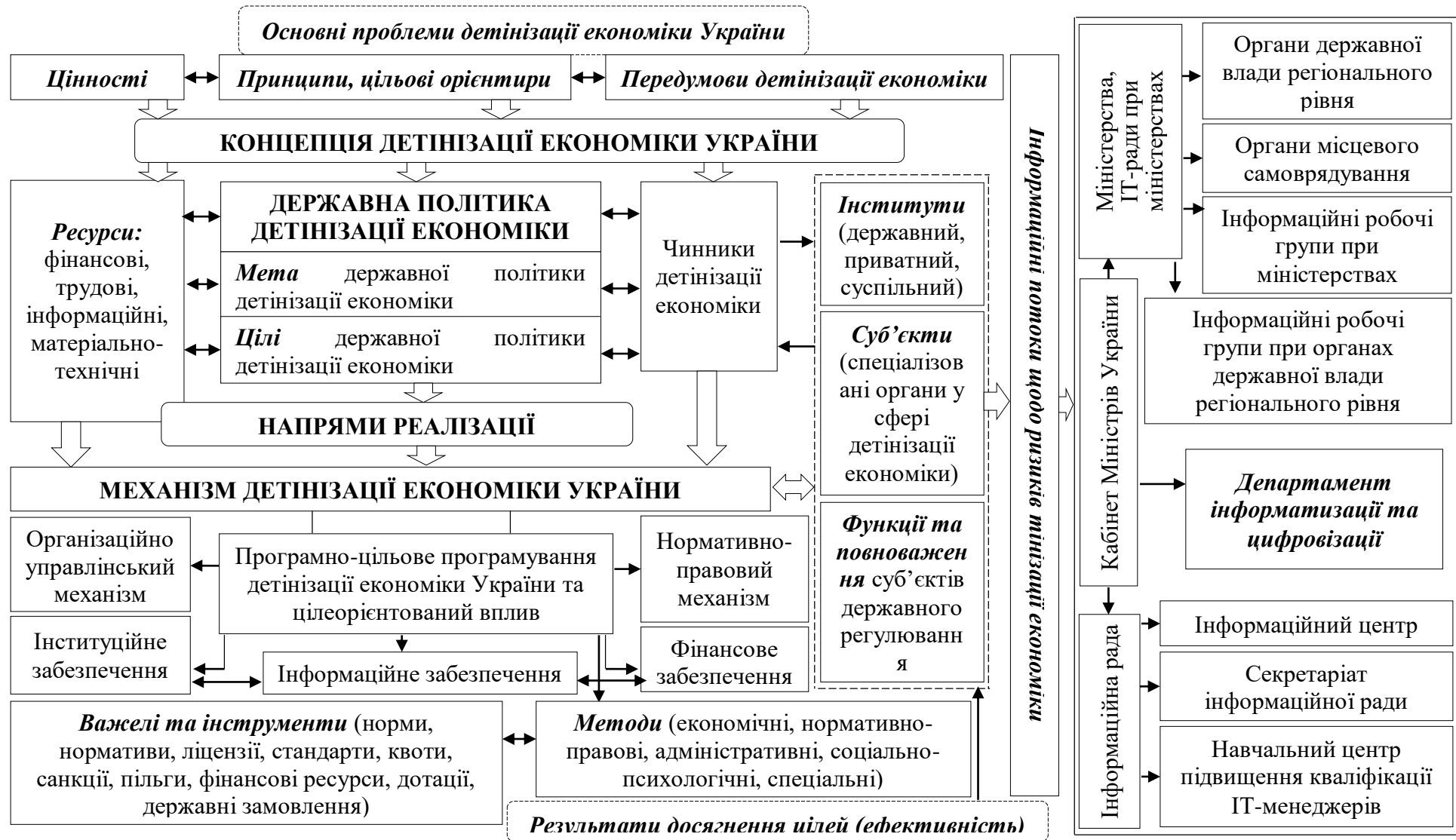

Рис. 3.4. Модель механізму детінізації економіки України

Джерело: власна авторська розробка

Очевидно, що саме засоби електронного урядування дозволять посилити прозорість діяльності економічних агентів й органів державної влади різних рівнів, а також сформулюють передумови для посилення участі громадськості у прийнятті рішень фінансово-економічного характеру.

Окремо варто відмітити, що механізм детінізації економіки України є надзвичайно складним та охоплює значну кількість структурних елементів, що входять до його складу. Однак, його удосконалення ми вбачаємо у необхідності адаптації до умов сьогодення й передбачення можливостей широкого застосування інноваційного інструментарію детінізації економіки. Зокрема, пропонується перелік його суб'єктів, до складу яких входять спеціалізовані органи у сфері детінізації економіки, розширити створенням Департаменту інформатизації та цифровізації, до компетенції якого віднести повноваження щодо координаційної діяльності структурних одиниць інформаційної ради та ІТ-рад на різних рівнях державного управління у сфері протидії тінізації економіки. Таке нововведення дозволить запровадити електронне урядування та максимально ефективно організувати діяльність щодо електронного документообігу й формування електронних баз даних в усіх сферах діяльності держави й суспільства.

Отже, підсумовуючи результати дослідження особливостей детінізації економіки в системі фінансової безпеки України, можна констатувати, що в сучасних умовах функціонування країни істотними виявляються проблеми забезпечення ефективності боротьби з тіньовою економікою. Виявлено неефективність існуючої державної політики детінізації економіки та встановлено, що механізм детінізації економіки України потребує удосконалення та покращення з урахуванням сучасних вимог інноваційного розвитку та тенденцій цифровізації. На підставі одержаних даних, запропоновано удосконалений комплексний механізм детінізації економіки України, чільне місце у якому відведено Департаменту інформатизації та цифровізації, діяльність якого пропонується здійснювати у складі спеціалізованих органів, покликаних проводити детінізацію економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами проведених досліджень стратегічних пріоритетів детінізації економіки в системі фінансової безпеки України можна констатувати, що зростання обсягів тіньового сектора національної економіки України та активізація тіньової економічної діяльності спричинюють необхідність формування комплексу заходів детінізації, спроможного забезпечити зміцнення фінансової безпеки країни. Виконані дослідження дають підстави стверджувати про наступне:

1. В результаті систематизації існуючих науково-прикладних досліджень виявлено, що існуючі Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки України не враховують методичного інструментарію оцінювання її рівня в розрізі регіонів України та потребують перегляду й удосконалення, а результати розрахунку інтегрального показника рівня тінізації економіки відповідно до вітчизняної методики оцінювання рівня тіньової економіки істотно відрізняються від показників, що визначені на основі альтернативних міжнародних методик, та є значно нижчими. Обґрунтовано доцільність використання в умовах функціонування України для оцінювання рівня тіньової економіки методу оцінювання рівня тінізації економіки, запропонованого Ф. Шнайдером, що дозволить поглибити дослідження не лише кількісних показників рівня тіньової економіки країни, а й встановити причинно-наслідкові зв'язки між чинниками її виникнення й поширення та наслідками для соціально-економічного розвитку.

2. Запропоновано здійснити удосконалення Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки України шляхом подання пропозиції оцінювання рівня тінізації економіки на регіональному рівні, що дозволить максимально враховувати особливості появи й поширення тіньової економічної діяльності в конкретному регіоні, а також сформулювати заходи детінізації на підставі першочерговості вирішення проблем протидії тіньовій економіці на регіональному рівні.

3. Доведено, що чинне вітчизняне законодавство не спроможне в повній мірі забезпечити захист інтересів суб'єктів господарювання, а норми й положення чинних законів й нормативно-правових актів не сприяють досягненню бажаних результатів у сфері детінізації економіки й зміцнення фінансової безпеки. Встановлено необхідність перегляду та удосконалення існуючого інституціонального базису зміцнення фінансової безпеки держави, що пропонується здійснювати шляхом проведення системних змін у структурі, діяльності й функціях фінансових інститутів, а також в напрямку забезпечення належних змін щодо реформування законодавства, механізмів нагляду і контролю, створення нових інструментів та стратегій запобігання фінансовим кризам і загрозам.

4. Сформовано цілісне бачення щодо визначення пріоритетних напрямів детінізації економіки України, до яких віднесено: (1) створення безпечних та сприятливих умов для ведення господарської діяльності в офіційному секторі економіки та виведення бізнесу із «тіні»; (2) формування стабільної податкової системи, забезпечення прозорого й чесного податкового адміністрування, підвищення віддачі фіскального ресурсу й усунення причин нерівномірності розподілу податкового навантаження; (3) забезпечення ефективної протидії корупції; (4) створення та забезпечення функціонування ефективної правоохоронної та судової систем; (5) законодавче забезпечення та регламентація гарантій індивідуальної форми власності; (6) створення та забезпечення функціонування ефективної системи фінансового контролю.

5. Розроблено модель удосконаленого механізму детінізації економіки України, відповідно до якої пропонується структуру спеціалізованих органів у сфері детінізації економіки розширити створенням Департаменту інформатизації та цифровізації, до компетенції якого віднести повноваження щодо координаційної діяльності структурних одиниць інформаційної ради та ІТ-рад на різних рівнях державного управління у сфері протидії тінізації економіки, що створить базис для запровадження електронного урядування та дозволить максимально ефективно організувати

діяльність із застосуванням електронного документообігу й формування електронних баз даних в усіх сферах діяльності держави й суспільства.

Основні наукові результати опубліковані в працях: [28; 39; 112; 115; 117–141]

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею, в якій досліджено процеси детінізації економіки в системі фінансової безпеки України, теоретично узагальнено й по-новому вирішено наукове завдання щодо обґрунтування теоретичних аспектів та формування методичних підходів до розроблення комплексу заходів детінізації економіки в системі фінансової безпеки України. Основні наукові результати дисертаційної роботи та рекомендації щодо їх використання полягають у наступному:

1. На базі аналізу наукових підходів до визначення сутності тіньової економіки доповнено теоретико-методичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», як складного деструктивного соціально-економічного явища, що трактуємо як вчинення різних видів економічної діяльності, пов'язаної із протиправними діяннями та злочинними посяганнями у фінансовій сфері з метою одержання прибутку, результати якої невраховані офіційною статистикою. Запропоноване визначення тіньової економіки, на відміну від існуючих, дозволяє її розглядати як цілісну, структуровану та ієрархічну систему із видозміненим переліком структурних компонентів, що дозволяє не лише розробити методичку оцінювання її обсягів в розрізі регіонів з урахуванням специфіки рівня їх соціально-економічного розвитку, а й доповнити теоретико-методичний базис дослідження тінізації економіки в системі фінансової безпеки держави.

2. З урахуванням сучасних наукових теорій, обґрунтовано концептуальні підходи до визначення фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави та доведено її домінуючу вагомість в системі національної економічної безпеки, що доведено на основі виокремлення можливостей гарантування спроможності фінансової системи держави у напрямі захисту національних інтересів на всіх рівнях ієрархії управління, раціонального розподілу й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення захисту національних інтересів, що дозволить збалансувати розвиток фінансової сфери, стійкість до ризиків і загроз, а також реалізацію комплексу заходів з детінізації економіки.

3. На основі системного аналізу узагальнено методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки України та доведено необхідність удосконалення чинних Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки України. Виявлено, що оцінювання рівня тінізації економіки нашої держави проводиться на основі законодавчо регламентованих методичних рекомендацій, які не охоплюють методичного інструментарію проведення таких оцінок на регіональному рівні. Обґрунтовано необхідність доповнення згаданих рекомендацій інструментарієм оцінювання рівня тіньової економіки у розрізі окремих регіонів, що дозволить на практиці включити у розрахунки специфіку й особливості соціально-економічного розвитку окремих територіальних одиниць, а також комплексно врахувати параметри чинників і факторів тінізації економічних процесів та структури тіньового сектору економіки України, зокрема на територіях, що тимчасово окуповані російською федерацією

4. З використанням логіко-структурного аналізу систематизовано науково-методичні підходи до оцінки ризиків та загроз тінізації економіки України в контексті формування заходів забезпечення фінансової безпеки держави, що дозволило з'ясувати і визначити найвагоміші деструктивні наслідки негативного впливу зростання тіньової економічної діяльності, зокрема, ухилення від оподаткування, поширення корупції, зростання рівня бідності та дефіциту Державного бюджету, які одночасно є ключовими ризиками і загрозами системній детінізації економіки як ключового елемента забезпечення фінансової безпеки України. У дослідженні доведено дестабілізуючий вплив згаданих деструктивних факторів на рівень якості життя населення, а також на загострення дисбалансу фінансової та соціально-економічної системи, що, в сукупності, призводить до істотного зниження рівня фінансової безпеки держави та ефективності реалізації заходів детінізації економіки. Обґрунтовано, що пріоритетними напрямками детінізації є: (1) створення безпечних та сприятливих умов для ведення господарської діяльності в офіційному секторі економіки та виведення бізнесу із «тіні»; (2) формування стабільної податкової системи, забезпечення прозорого й чесного

податкового адміністрування, підвищення віддачі фіскального ресурсу й усунення причин нерівномірності розподілу податкового навантаження; (3) забезпечення ефективної протидії корупції; (4) створення та забезпечення функціонування ефективної правоохоронної та судової систем; (5) законодавче забезпечення та регламентація гарантій індивідуальної форми власності; (6) створення та забезпечення функціонування ефективної системи фінансового контролю. Це дозволяє запропонувати відповідним суб'єктам перелік пріоритетних напрямів детінізації економіки, а також комплекс заходів системної детінізації економіки країни щодо мінімізації впливу дестабілізуючих чинників на рівень фінансової безпеки..

5. У процесі аналізу світового досвіду щодо дослідження й мінімізації тіньового сектора економіки узагальнено інструментарій оцінки впливу чинників, факторів і загроз на рівень тінізації економіки та запропоновано змінити його шляхом адаптації до методик розвинених країн. Такий підхід дозволить досягнути високої динамічності й гнучкості проведення досліджень тенденцій тіньового сектора економіки, підвищити об'єктивність і достовірність розрахунку рівня тінізації економіки на національному рівні, що є передумовою формування механізму системної детінізації національної економіки.

6. У результаті глибинного економетричного та логічного аналізу розроблено модель механізму детінізації економіки на засадах комплексності та системного підходу, в якій запропоновано розширити перелік спеціалізованих органів, що здійснюють діяльність у сфері детінізації економіки, новоствореним Департаментом інформатизації та цифровізації, що здійснюватиме свою діяльність при Кабінеті Міністрів України та забезпечуватиме прозорість діяльності економічних агентів й органів державної влади на різних рівнях ієрархії управління із використанням сучасного інноваційного інструментарію детінізації економіки, зокрема електронного урядування. Його діяльність дозволить підвищити рівень прозорості та підзвітності на макро- та мікрорівнях спеціалізованих органів детінізації та унеможливить виведення значної частки капіталів економічними агентами у тіньовий сектор економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Feige E. Overseas holding of U.S. currency and the underground economy: In Pozo, S. (ed). *Exploring the Underground Economy: Studies of legal and unreported activity*. W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo. 1996. P. 5–62.
2. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economic. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 109. P. 338–347.
3. Smith Ph. Assessing the Size of Underground Economy: the Canadian Statistical perspectives. 2006. Ottawa. Canada. URL: www.statean.gc.ca.
4. Medina L., Schneider F. Shadow economies around the world: What did we learn over the last 20 years? *International Monetary Fund*. 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>.
5. Medina L., Schneider F. Shedding light of the shadow economy: A global database and the interaction with the official one. *CESifo Working Paper*. 2019. № 7981. URL: [doi:10.2139/ssrn.3502028](https://doi.org/10.2139/ssrn.3502028).
6. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*. 2022. Vol. 19, 299–313. URL: <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>.
7. Schneider, F. Development of the shadow economy of 36 OECD countries over 2003–2021: Due to the corona pandemic a strong increase in 2020 and a modest decline in 2021. *International Scholars Journals*. 2021. Vol. 15. № 2. URL: <https://www.internationalscholarsjournals.com/articles/development-of-the-shadow-economy-of-36-oecd-countries-over2003--2021-due-to-the-corona-pandemic-a-strong-increase-in-20.pdf>.
8. Савіна Н.Б., Подлевський А.А. Механізм системної детінізації економіки України. *Вісник НУБГП*. 2018. № 1 (81). С. 3–12. URL: <https://doi.org/10.31713/ve120181>.

9. Sauka A., Putniņš T.J. Shadow Economy Index for the Baltic Countries. *Stockholm School of Economics*. 2022. URL: <https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-baltic-countries#:~:text=An%20increase%20in%20the%20shadow%20economy%20in%202021,when%20the%20shadow%20economy%20reached%2019.2%25%20of%20GDP>.
10. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. Київ, 2006. 239 с.
11. Polese A., Moise G.M., Tokyzhanova T., Aguzzi T., Kerikmäe T., Sagynbaeva A., Sauka A., Selivestрова O. Informality versus shadow economy: reflecting on the first results of a manager's survey in Kyrgyzstan. *Central Asian Survey*. 2022. P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1080/02634937.2022.2093328>.
12. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. К.: АртЕк, 1995. 300 с.
13. Маргасова В.Г. Детінізація національної економіки в контексті економічної безпеки: колективна монографія. Чернігів: ЧНТУ, ТПК «Орхідея», 2015. 244 с.
14. Glassman J., Chambless G. Economic trends to watch in the second half of 2022. *J.P. Morgan*. 2022. URL: <https://www.jpmorgan.com/commercial-banking/insights/economic-trends>.
15. Кашпур Л. Детінізація національної економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 123–126. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/23.pdf.
16. Шемаєва Л.Г., Жаліло Я.А., Юрків Н.Я. Проблеми та перспективи зміцнення стабільності фінансової системи України: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2021. 104 с.
17. Шепель Т.В., Костьов'ят Г.І. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України: методи вимірювання та оцінка масштабів. *Інноваційна економіка*. 2021. Вип. 5–6. С. 22–30. URL: DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.3.

18. Павленко Н.В., Виганяйло С.М., Пилипенко Н.М. Детінізація економіки України як чинник економічного зростання. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 21–28.

19. Жаліло Я.А. Децентралізація влади як інституційний чинник системної трансформації економіки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2019. Вип. 1. № 69. С. 69–82. URL: doi: 10.33987/vsed.1(69).2019.69-82.

20. Blikhar M.M., Savchenko L.A., Komarnytska I.I., Vinichuk M.V. Strategic guidelines for the legalization of Ukraine's economy: Economic and legal aspects. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Т. 2. № 29. С. 101 – 112. URL: doi: 10.18371/fcaptr.v2i29.171850.

21. Рудніченко Є.М., Гавловська В.І. Економічна безпека держави в контексті глобалізаційних викликів. *Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: монографія за заг. ред. В.О. Онищенка та Г.В. Козаченко*. Полтава: ПолтНТУ, 2019. С. 8–40.

22. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструменти оцінки, резерви та сценарії стратегічної реалізації: монографія. К.: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2019. 304 с.

23. Мазур І., Шишак А. Соціально-економічна природа тіньової економіки та причини її розвитку в підприємстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2017. № 1 (190). С. 13–20. URL: doi: 10.17721/1728-2667.2017/190-1/2.

24. Сухоруков А., Харазішвілі Ю. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. К.: НІСД, 2012. 368 с.

25. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: національна доповідь / за ред. Лібанової Е.М. та Хвесика М.А. К.: ДУ ІСПР НАН України, 2014. 776 с.

26. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського

господарства України від 20.01.2021 р. № 104. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dce6fa7f-5a76-4112-8740-a8e24533a24f&title=NakazMinekonomikiVid20-01-2021-104-proVnesenniaZminDoMetodichnikhRekomendatsiiSchodoRozrakhunkuRivniaTinovoїEkonomiki>.

27. Гончарук Я.А., Флейчук М.І. Масштаби та наслідки поширення тіньової економіки та корупції в умовах глобалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2011. Вип. 1. С. 3–18.

28. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемно-цільове програмування детінізації економіки України в контексті збалансованого соціально-економічного розвитку. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2 (12). С. 122–129. URL: DOI 10.32518/2617-4162-2021-2-122-129.

29. Шепель Т.В., Костьов'ят Г.І. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України: методи вимірювання та оцінка масштабів. *Інноваційна економіка*. 2021. Вип. 5–6. С. 22–30. URL: DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.3.

30. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації: монографія. Київ: Знання України, 2020. 423 с.

31. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємництво: монографія. Київ: НАУ, 2010. 232 с.

32. Власюк О.С. (2011). Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. К.: ДННУ «Академія фінансового управління». 474 с.

33. Гудзовата О.О. Чинники та функціональні особливості розвитку грошово-кредитної сфери в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 26. Т. 2. С. 83–87.

34. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: КНТЕУ, 2004. 759 с.

35. Користін О.Є. Економічна безпека: навчальний посібник. К.: Правова єдність. 2004. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/16466--2-teoretichn-osnovi-formuvannya-sistemi-fnansovo-bezpeki.html>.

36. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

37. Вінічук М.В., Верескля М.Р., Михаліцька Н.Я. Боргова безпека в системі зміцнення фінансової безпеки України. *Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика*: колективна монографія. Полтава: ПП «Астрая», 2019. С. 90–98.

38. Вінічук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2017. 322 с.

39. Рижкова А.А. Роль та місце фінансової безпеки в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №3 (67). С. 56–61. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-56-61.

40. Бліхар В., Бліхар М., Копитко М., Омельчук О., Башук В., Живко З., Вінічук М., Стадник М. (2021). Національна безпека держави: філософсько-правовий і соціально-економічний аналіз: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП ім. Л. Юзькова. 404 с.

41. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.

42. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>.

43. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

44. П'ятницька Г.Т., Федулова І.В. (2020). Фінансова безпека країни та підприємства: визначення, взаємозв'язок та ризику забезпечення. *Ефективна економіка*. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8059>.
45. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького Політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46–53. URL: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/976/975>.
46. Дворянінов А.В. Напрями детінізації економіки України через застосування податкових механізмів. *Фінансовий простір*. 2013. № 4 (12). С. 151–156.
47. Бірюков І.В. Зарубіжний досвід детінізації економічних відносин. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 329–335.
48. Тіньова економіка. Загальні тенденції 2020 року: аналітична записка Міністерства економіки України. Київ: Мінекономіки України. 2021. 14 с. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
49. Загальні тенденції тіньової економіки у січні–вересні 2021 року: аналітична записка Міністерства економіки України. Київ: Мінекономіки України. 2021. 14 с. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku>.
50. Тіньова економіка. Загальні тенденції 2021 року: аналітична записка Міністерства економіки України. Київ: Мінекономіки України. 2022. 12 с. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki&showArchive=true&showAllArchive=True>.
51. Зміна реального ВВП у 2022 році. Національний Банк України. 2022 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-rotsi>.

52. Шевченко Н.В., Копитко М.І., Мігус І.П. Напрями зниження рівня корупції в Україні в умовах кризових явищ та підвищення необхідності легалізації доходів. Вчені записки Університету «КРОК». 2023. № 2 (70). С. 21–28. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-21-28.
53. The Global Corruption Perceptions Index 2010. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2010>.
54. The Global Corruption Perceptions Index 2011. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2011>.
55. The Global Corruption Perceptions Index 2012. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2012>.
56. The Global Corruption Perceptions Index 2013. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2013>.
57. The Global Corruption Perceptions Index 2014. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2014>.
58. The Global Corruption Perceptions Index 2015. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2015>.
59. The Global Corruption Perceptions Index 2016. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2016>.
60. The Global Corruption Perceptions Index 2017. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2017>.
61. The Global Corruption Perceptions Index 2018. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>.
62. The Global Corruption Perceptions Index 2019. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2019>.
63. The Global Corruption Perceptions Index 2020. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>.
64. The Global Corruption Perceptions Index 2021. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.
65. The Global Corruption Perceptions Index 2022. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.

66. Статистичний щорічник України за 2020 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2021. 455 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

67. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2022. 447 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf.

68. Зведений бюджет України, 2011–2022. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>.

69. Заячківська О.В., Сиротюк О.Ю. Фінансова безпека банківського сектору України. Вісник НУВГП. 2023. Вип. 1 (101). С. 33–41. URL: <https://doi.org/10.31713/ve120234>.

70. Брежнєва-Ярмоленко О.В., Харитоненко А.В. Оцінка впливу державного боргу на фінансову безпеку країни. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2021. № 2 (3). С. 46–53. URL: DOI: 10.31319/2709-2879.2021iss2(3).254827pp46-53.

71. Тулуш Л.Д., Леонтович С.П., Радченко О.Д. Державне регулювання фінансової безпеки в умовах воєнного стану. URL: DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-41>.

72. Марина А.С., Мирошниченко Г.Б., Шаповал І.А. Валютна безпека України в умовах реалізації концепції сталого розвитку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3 (79). С. 180–190. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-25>.

73. Дахнова О.Є., Городецька Т.Е., Семенець А.О. Аналіз стану грошово-кредитної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1 (175). С. 277–285. URL: https://www.researchgate.net/publication/303163788_Analiz_stanu_grosovo-kreditnoi_bezpeki_Ukraini.

74. Нечипоренко А.В., Мамалига А.В. Боргова безпека України: сутність та сучасний стан. *Збірник наукових праць Університету державної*

фіскальної служби України. 2019. Вип. 2. С. 188–201. URL: DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.191-204.

75. Полторац А.С. Бюджетна безпека України: динаміка рівня в умовах глобалізаційних змін. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2019. Вип. 3. С. 28–35. URL: DOI: 10.31521/2313-092X/2019-3(103)-4.

76. Міро І.М. Оцінка рівня банківської безпеки України як елемент управління фінансовою безпекою. *Академічний огляд*. 2021. № 2 (55). С. 33–46. URL: DOI: 10.32342/2074-5354-2021-2-55-4.

77. Новікова К.І. Аналіз сучасного стану фінансової безпеки держави в умовах хаотично структурованої економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 747–752. URL: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/154.pdf>.

78. Марко І.Ю., Радченко О.Д., Мельничук О.О., Фінансові ризики бюджетної безпеки та їх державне регулювання. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 67–78. URL: DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108067>.

79. Зведений бюджет України, 2010–2022 рр. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2022/>.

80. Request the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), «The level of economic safety». URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/%20rivien_iekonomichnoyi_biezpieki.

81. Рівень економічної безпеки інтегральний та за окремими складовими: електронний лист-відповідь на запит про доступ до публічної інформації від 08.07.2020 р. до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Вихідний номер: 3032-06/43477-09 від 14.07.2020 р.

82. Інтегральний показник економічної безпеки України в цілому та за 9-ти середньозваженими субіндексами економічної безпеки за 2010–2020 роки: електронний лист-відповідь на запит про доступ до публічної інформації від 27.09.2021 р. до Міністерства економіки України. Вихідний номер: 3032-05/48176-09 від 03.10.2021 р. URL:

https://dostup.pravda.com.ua/request/93135/response/341539/attach/3/0.pdf?cookie_passthrough=1.

83. Гетманенко О.О. Сучасний стан та тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 40–49.

84. Quality of Life Index by Country, 2010–2023. NUMBEO. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp#:~:text=Quality%20of%20Life%20Index%20by%20Country%202023%20,%20%2064.9%20%2028%20more%20rows%20.

85. Інформаційно-аналітична записка щодо рівня життя населення у січні–грудні 2021 року. Міністерство соціальної політики України. Київ, 2022. 20 с.

86. Гуменюк В.В., Сенів Л.А. Систематизація та удосконалення вимірювання тіньової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24. Ч. 1. С. 136–140. URL: http://visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/27.pdf.

87. Vasyl Franchuk, Petryk, I.Ya. Bureau of Financial Investigations as a Subject of Opposition to Misuse of Budget Funds. *Social and Legal Studios*. 2019. № 2(4). С. 140–145. URL: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2019-4-140-145>.

88. Vasyl Franchuk, Pavlo Pryhunov, Stepan Melnyk. Safety of Critical Infrastructure Facilities in Ukraine: Organizational and Regulatory Problems and Approaches. *Social and Legal Studios*. 2021. № 4(3). С. 142–148. URL: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-3-142-148>.

89. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 316-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

90. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

91. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.
92. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
93. Про віртуальні активи: Закон України (не набрав чинності) від 17.02.2022 р. № 2074-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.
94. Ukraine Support Tracker. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
95. Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І. Безпекова діяльність: системний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 1. С. 154–163.
96. Матюх С., Рудніченко Є., Гавловська Н. Детінізація функціонування пріоритетних галузей національної економіки у контексті забезпечення її фінансово-економічної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3. С. 373–377. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-57>.
97. Shemayeva L., Hladkykh D., Mihus I., Onofriichuk A., Onofriichuk V. Informational and Methodological Approach to Ensuring the Economic Security of the State in the Banking Sphere. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. V. 21. No.12. URL: DOI <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.66>.
98. Marta I. Kopytko, Galina Ya. Levkiv, Mariya V. Vinichuk. Macroeconomic Security of Ukraine: Problematic Aspect of Research and Prospects of Strengthening. *Journal of Automation and Information Sciences*. 2018. Volume 50. Issue 2. pp. 62–70. URL: DOI: [10.1615/JAutomatInfScien.v50.i2.60](https://doi.org/10.1615/JAutomatInfScien.v50.i2.60).
99. Marta Kopytko, Olha Podra, Maryana Veresklyya, Mariya Vinichuk. Strategic Priorities for Combating Corruption under Conditions of Global Financial and Economic Challengers. *Problems of Infocommunications. Science and*

Technology: International Scientific-Practical Conference (October 8-11, 2019 Kyiv, Ukraine), 2019. IEEE. pp. 465-470. URL: DOI:10.1109/PICST47496.2019.9061458.

100. Blikhar M.M., Ortynska N.V., Dufeniuk O.M., Vinichuk M.V., Matviienko O.I. Economic and legal mechanism for combating legalization (laundering) of income resulting from tax evasion in the context of deoffshorization of Ukraine's economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. Випуск 5 (40). 630 с. С. 497–505. URL: DOI: 10.18371/fcaptp.v5i40.245204.

101. Podra O., Vinichuk M., Almarashdi O., Halaiko N. and Stoliarenko O. «Trends of Monetary Indicators of Ukraine and Their Influence on the Level of Financial Security», *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)*, 2021, pp. 98–102. URL: doi: 10.1109/PICST54195.2021.9772221.

102. Blikhar V., Syrovackyi V., Vinichuk M., Kashchuk M. Institutional and Legal Basis of Counteracting Corruption: Experience of the European Union and Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Випуск 2 (43). 406 с. С. 365–372. URL: DOI: 10.55643/fcaptp.2.43.2022.3757.

103. M. Kopytko, M. Vinichuk, O. Guk, L. Shenderivska and H. Mokhonko, "Financial Stability as a Factor of Ensuring Sustainable Development of Ukraine's Economy in the Conditions of Globalization". *2022 IEEE 3rd International Conference on System Analysis & Intelligent Computing (SAIC)*. 2022, pp. 1–7. URL: DOI: 10.1109/SAIC57818.2022.9922978.

104. Maria Blikhar, Valerii Syrovatskyi, Ulyana Bek, Maria Vinichuk, Lesia Kucher, Maryana Kashchuk. Shadow Economy vs Economic Security: Trends, Challenges, Prospects.–*Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*. 2023. Vol. 32(3). Pp. 130–147. URL: https://www.iki.bas.bg/Journals/EconomicStudies/2023/2023-3/07_Lesia-Kucher.pdf.

105. Mariia Blikhar, Mariia Vinichuk, Maryana Kashchuk, Vitaliy Gapchich, Sergii Babii. Economic and legal aspects of ensuring the effectiveness of counteracting Corruption in the system of anti-corruption measures of State authorities. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Volume 4 (51). P. 397–407. URL: DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4138>.

106. Пушак Я.Я., Вінічук М.В. Рівень тіньової економіки України та її вплив на соціальну компоненту економічної безпеки держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. Випуск 22. Частина 1. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. 154 с. С. 142–146.

107. Михаліцька Н.Я., Верескля М.Р., Вінічук М.В. Проблема інтегральної оцінки та прогнозування рівня економічної безпеки України. *Соціально-правові студії*. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Вип. 4 (6). 168 с. С. 146–155. URL: DOI 10.32518/2617-4162-2019-4-146-155.

108. Копитко М.І., Вінічук М.В. Використання офшорних зон як спосіб ухилення від оподаткування. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. Вип. №1 (61). 120 с. С. 75–85. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2021-61-79-88.

109. Рижкова А.А., Вінічук М.В., Бойко О.Т. Роль офшорів у системі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). 224 с. С. 148–154. URL: DOI 10.32518/2617-4162-2021-4-148-154.

110. Миськів Г.В., Вінічук М.В. Вплив монетарної політики на формування монетарної безпеки держави. *Держава та регіони*. № 1 (124). 2022. 160 с. С. 122–127. URL: DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-1-21>.

111. Копитко М.І., Миськів Г.В., Вінічук М.В. Аналіз стану та проблем використання економіко-математичних методів та моделей в дослідженні фінансових злочинів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 2(66). С. 33–39. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-66-33-39.

112. Blikhar V.S., Vinichuk M.V., Ryzhkova A.A. Institutional Foundations of de-Shadowing the Economy of Ukraine in the National Financial Security System. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol. 5, № 2. P. 68–76. URL: DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-68-76.

113. Копитко М.І., Вінічук М.В. Конкурентоспроможність підприємств в умовах глобального інноваційного розвитку економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 3(67). 176 с. С. 62–68. URL: DOI:10.31732/2663-2209-2022-67-62-68.

114. Копитко М.І., Вінічук М.В., Ганущин С.Н. Вплив суспільних цінностей на соціально-економічний розвиток України в умовах війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Вип. 2. 46 с. С. 38–43. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2022-2-6>.

115. Blikhar M., Melnychenko B., Pylypyshyn P., Ryzhkova A., Ruvyn S. Economic and Legal Justification of the Methodological Approach to the Assessment of the State of budget and tax Security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 2 (43). Pp. 357–364. URL: DOI: 10.55643/fcaptr.2.43.2022.3756.

116. Кулиняк І.Я., Бондаренко Ю.Г., Жигало І.І. Теоретичні аспекти сутності та взаємозв'язку тіньової економіки і фінансово-економічної безпеки держави. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2020. № 1 (11). С. 28 – 39. URL: DOI: 10.15276/EJ.01.2020.11.

117. Рижкова А.А. Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 2 (70). С. 38–43. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-38-43.

118. Рижкова А.А. Особливості та необхідність запровадження соціального контролінгу в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика: матеріали X Міжвузівської*

студентської науково-практичної конференції (м. Львів, 29 квітня 2015 р.). Львів: Ліга-Прес, 2015. 192 с. С.131–133.

119. Рижкова А.А. Тенденції ринку праці в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: матеріали XI міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Львів 13 травня 2016 р.). Львів : Ліга-Прес, 2016. 108 с. С. 80–82.

120. Рижкова А.А. Перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 19 квітня 2018 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2018. 212 с. С. 179–181.

121. Рижкова А.А. Моделі соціальної відповідальності та досвід впровадження в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 4 квітня 2019 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2019. 178 с. С. 44–46.

122. Рижкова А.А. Методи оцінки рівня тіньової економіки в Україні. *Механізм функціонування громадянського суспільства*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. 476 с. С. 338–340.

123. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Вплив тінізації економіки на соціально-економічний розвиток України. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 196 с. С. 33–38.

124. Вінічук М.В., Рижкова А.А., Стень Д.В. Удосконалення механізму реалізації фінансової політики держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні*: матеріали VI

Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 листопада 2020 р.). Львів: Українська академія друкарства, 2020. 204 с. С. 26–28.

125. Рижкова А.А., Давиденко В.В. Основні чинники та передумови формування й поширення тінізації економіки. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 25 березня 2021 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. Львів : Галицька видавнича спілка, 2021. 223 с. С. 204–206.

126. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемно–цільове програмування детінізації економіки України в контексті збалансованого соціально–економічного розвитку. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 16 квітня 2021 р.) / за заг. ред. В. С. Бліхара. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 184 с. С. 33–35.

127. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Детінізація економіки України в контексті забезпечення сталого соціально–економічного розвитку країни. *The X International Science Conference «Implementation of scientific foundations in practice»*, (Turin, Italy, April 19–21, 2021). 157 p. P. 38–40.

128. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемні аспекти дослідження загроз фінансовій безпеці держави. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) приуроченої 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.) / упоряд. Г. З. Леськів. Львів : ЛьВДУВС, 2021. 300 с. С. 244–246.

129. Vinichuk Mariia, Ryzhkova Angela. Risk Assessment And Classification of Threats to the Financial Security of the State. *Jointly Organize FAI International Conference on Public Managament and Administration at the Present Stage of State-Building FAI-PMASSB 2021* (India, 21–22 October, 2021). 140 p. P. 120–121.

130. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Офшорні зони як інструмент відмивання доходів та ухилення від сплати податків. *Фінансова розвідка в Україні*: збірник тез доповідей науково-практичного семінару (м. Львів, 25 листопада 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 164 с. С. 22–24.

131. Рижкова А.А. Проблеми забезпечення фінансової безпеки України. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): матеріали* Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 19 листопада 2021 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 612 с. С. 409–411.

132. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня тіньового сектора України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 24 березня 2022 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2022. 145 с. С. 104–108.

133. Вінічук М., Рижкова А. Проблеми протидії відмиванню доходів, одержаних внаслідок ухилення від оподаткування, з використанням офшорних зон. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 20–22 травня 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 106 с. С. 20–22.

134. Вінічук М., Рижкова А. Протидія економічній злочинності в системі боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Львів, 13 травня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС, 2022. 349 с. С. 30–35.

135. Вінічук М., Рижкова А. Протидія корупції як чинник забезпечення сталого розвитку держави. *The XXXVII International Scientific and Practical*

Conference «Modern ways of solving the latest problems in science» (Varna, Bulgaria, September 20–23, 2022). 518 p. P. 82–84.

136. Вінічук М., Рижкова А. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави. *The I International Scientific and Practical Conference «An overview of modern scientific research in various fields of science»* (Amsterdam, Netherlands, October 17–19, 2022). 238 p. P. 46–48.

137. Вінічук М., Рижкова А. Ефективна протидія ухиленню від оподаткування як інструмент зміцнення фінансової безпеки держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 148 с. С. 26–27.

138. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня бюджетно-податкової безпеки України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Львів, 23 березня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, М.І. Копитко. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2023. 167 с. С. 98–102.

139. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Стан та тенденції забезпечення регіональної безпеки європейського континенту в умовах російсько-української війни. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: матеріали науково-практичної конференції* (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) / упоряд. І.М. Миценко. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 309 с. С. 56–59.

140. Вінічук М., Рижкова А. Основні заходи детінізації економіки України в контексті протидії сучасним викликам і небезпекам. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної*

конференції (м. Львів, 25–27 травня 2023 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2023. 128 с. С. 25–28.

141. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Сучасний стан та проблеми забезпечення соціальної безпеки України в умовах війн. *Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави: матеріали круглого столу* (м. Львів, 12 травня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, Г.З. Леськів. [Електронний ресурс] Львів : ЛьВДУВС, 2023. 239 с. С. 196–199.

142. Августин Р.Р. Теоретико-методологічні засади та прикладні інструменти державної політики системної детінізації економічних відносин в Україні : монографія. Тернопіль : Крок, 2017. 72 с

143. Василечко Н.В., Васильців Т.Г. Інструментарій державної політики зміцнення фінансової безпеки держави: аспект протидії ухиленню від сплати податків із застосуванням офшорних зон. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. № 4. Т. 1. С. 71–77. URL: DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-71-77.

144. Демченко О.П. Оцінка безпеки банківського сектору України. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. С. 1–8. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-46>

145. Копитко М.І., Заверуха Д.А. Характеристика основних складових забезпечення економічної безпеки держави. Вчені записки Університету «КРОК», №3 (63), 2021. С. 155-160.

146. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с.

147. Мельник С. І. Теоретичні аспекти застосування антисипативного управління фінансовою безпекою підприємства. *Агросвіт*. 2020. №5. С. 31–35.

148. Мігус І.П. Економічна безпека акціонерного товариства. *Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: колективна монографія / За заг. ред. проф. В.К. Васенка*. Черкаси: вид-во "МАКЛАУТ", 2010. С. 146-182.

149. Петик Л.О., Лопушанський Р.В., Лука П.В. Оцінка рівня боргової безпеки України та пріоритетні напрями її зміцнення. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 357–362. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-357-362>.

150. Рекуненко І.І., Бочкарьова Т.О., Кононенко С.В. Оцінка рівня фінансової безпеки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 211–216.

151. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних системи: підруч. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

152. Шушкова Ю.В. Формування інституціонального базису технологічної модернізації економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 20. С. 10–16. URL: DOI: 10.32702/23066814.2019.20.10.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
(Мінекономіки)

НАКАЗ

20.01.2021№ 104

Київ

**Про внесення змін до Методичних
рекомендацій щодо розрахунку
рівня тіньової економіки**

З метою вдосконалення розрахунку рівня тіньової економіки та відповідно до Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459 (зі змінами),

НАКАЗУЮ:

Внести зміни до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.12.2020 № 2552 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки", виклавши їх в редакції, що додається.

Міністр

Ігор ПЕТРАШКО

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07 грудня 2020 року № 2552 (в редакції наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20.01.2021 № 104)

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо розрахунку рівня тіньової економіки****I. Загальні питання**

1. Ці Методичні рекомендації рекомендується використовувати для оцінки рівня тіньової економіки в національній економіці в цілому та за окремими видами економічної діяльності шляхом непрямого обчислення на макроекономічному рівні вартості товарів (робіт, послуг), яка навмисно завищується або занижується суб'єктами господарювання у статистичній звітності.

2. Цими Методичними рекомендаціями визначено рекомендовані основні показники та методи розрахунку тіньової економіки для визначення її рівня у співвідношенні до офіційного ВВП.

3. Ці Методичні рекомендації органам виконавчої влади рекомендовано використовувати для оцінки рівня тіньової економіки під час прийняття управлінських рішень.

**II. Причини утворення тіньової економіки
та методи розрахунку її рівня**

1. Для цих Методичних рекомендацій тіньовою економікою рекомендовано вважати незареєстровану в установленому порядку економічну діяльність суб'єкта господарювання, результати якої беруть участь у створенні валового національного доходу, але не охоплюються повною мірою офіційною статистикою, і, як наслідок,

уникають податкових зобов'язань перед державою, характеризуються порушенням законодавчо встановлених норм.

2. Причинами утворення тіньової економіки рекомендовано вважати такі:

нерівномірність розподілу доходів, наявна в діючій у країні системі економічних відносин, наслідком якої є загострення відчуття несправедливості, що призводить до заниження суб'єктами господарювання відомостей про отримані доходи;

низький рівень морально-етичних норм та правосвідомості, за якого прийнятним є здійснення:

- незаконної діяльності або видів діяльності, щодо яких є спеціальна заборона, встановлена законодавством України, з наміром отримати дохід, джерело походження якого є незаконним;

- незареєстрованої діяльності з метою уникнення сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

- корупційних діянь;

політична нестабільність, що спонукає суб'єктів господарювання до часткового виведення активів у тіньовий сектор з метою зменшення ризиків їх втрати;

недосконалість судової системи країни, основними недоліками якої експерти визначають недостатню інституційну спроможність та незалежність гілок судової системи, як наслідок, низький рівень суспільної довіри до неї;

нестабільне податкове законодавство, наявність у ньому низки винятків та пільг, що формує передумови для ухилення суб'єктами господарювання – платниками податків від його виконання; складне податкове адміністрування;

низький рівень захисту прав власності, за якого наслідком є застосування суб'єктами господарювання схем виведення фінансових ресурсів за межі країни, у тому числі нелегальними каналами.

3. Для інтегральної оцінки рівня тіньової економіки в Україні рекомендовано застосовувати методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки.

Найбільш прийнятними для визначення обсягів тіньової економіки в умовах наявної статистичної бази рекомендовано вважати такі методи:

“витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги”;

електричний;

збитковості підприємств;

монетарний.

ДОДАТОК Б

Таблиця 1

Динаміка рівня тіньової економіки в окремих країнах світу у 2013–2022 рр.

(розрахунки за методикою Ф. Шнайдера), %

№ за/п	Країна	Роки									
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	США	6,6	6,3	5,9	5,6	5,4	5,1	4,8	6,1	6,6	6,1
2.	Польща	23,8	23,5	23,3	23,0	22,2	21,7	20,7	22,5	22,0	21,9
3.	Німеччина	12,1	11,6	11,2	10,8	10,4	9,7	8,5	10,4	10,0	8,8
4.	Франція	9,9	10,8	12,3	12,6	12,8	12,5	12,4	13,6	13,1	14,2
5.	Данія	13,0	12,8	12,0	11,6	10,9	9,3	8,9	9,8	9,6	9,7
6.	Литва	28,0	27,1	25,8	24,9	23,8	23,0	21,9	23,1	22,9	22,4
7.	Великобританія	9,7	9,6	9,4	9,0	9,4	9,8	9,6	10,7	10,2	10,9
8.	Канада	10,8	10,4	10,3	10,0	9,8	9,6	9,4	10,3	9,7	10,0
9.	Швеція	13,9	13,6	13,2	12,6	12,1	11,6	10,7	11,7	11,0	10,8
10.	Мальта	24,3	24	24,3	24	23,6	23,2	22,0	23,5	23,1	23,4
11.	Туреччина	26,5	27,2	27,0	26,8	27,2	28,3	29,4	32,5	32,0	32,9
12.	Середній показник по Європейському Союзі	18,8	18,6	18,3	17,9	17,3	16,8	16,3	17,9	17,4	17,3
13.	Україна*	35	43	40	35	32	30	27	30	31	67,3

* – дані за 2013–2021 рр. наведені відповідно до розрахунків за національною методикою; ** – значення за 2022 р. розраховане Ф. Шнайдером

Джерело: складено автором за даними [6]

ДОДАТОК В

STATISTICA - [Workbook1* - Regression Summary for Dependent Variable: Інтегральний показник рівня тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП (Spreadsheet)]

File Edit View Insert Format Statistics Graphs Tools Data Workbook Window Help

Workbook1*
 Multiple Regression
 Regression res.
 Summary S
 Regression

Regression Summary for Dependent Variable: Інтегральний показник рівня тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП
 R= .97275735 R²= .94625686 Adjusted R²= .91938529
 F(4,8)=35,214 p<.00004 Std Error of estimate: 1.5180

	Beta	Std Err. of Beta	B	Std Err. of B	t(θ)	p-level
Intercept			0.822997	3.877402	0.212255	0.837216
Рівень тіньової економіки за методом "витрати населення-роздрібний товарооборот і послуги", %	0.138741	0.107172	0.114037	0.088089	1.294562	0.231585
Рівень тіньової економіки за монетарним методом, %	0.040209	0.131785	0.048239	0.158103	0.305113	0.768067
Рівень тіньової економіки за електричним методом, %	0.745972	0.173101	0.774355	0.179688	4.309453	0.002583
Рівень тіньової економіки за методом збитковості підприємств, %	0.151297	0.139259	0.176836	0.162765	1.086445	0.308931

N=13

Summary Statistics, DV: Інтегральний показник рівня тіньової... Regression Summary for Dependent Variable: Інтегральний показ...

Multiple Regression Results... For Help, press F1

27°C Mostly cloudy 18:05 16.08.2023

ДОДАТОК Г

STATISTICA - [Workbook1* - Regression Summary for Dependent Variable: Індекс якості життя (Ришкова кореляція.sta)]

File Edit View Insert Format Statistics Graphs Tools Data Workbook Window Help

Workbook1*
 Multiple Regression
 Regression resu...
 Summary S...
 Regression

Regression Summary for Dependent Variable: Індекс якості життя (Ришкова кореляція.sta)
 R= .93005286 R²= .86499833 Adjusted R²= .76856856
 F(5,7)=8.9702 p<.00594 Std Error of estimate: 24.115

	Beta	Std Err. of Beta	B	Std Err. of B	t(7)	p-level
Intercept			-232.181	317.6916	-0.730839	0.488612
Інтегральний показник рівня тіньової економіки України	0.179739	0.297670	-1.685	2.7910	-0.603821	0.565009
Рівень фінансової безпеки	-0.054229	0.372087	0.512	3.5151	0.145742	0.888233
Індекс сприйняття корупції	-0.761119	0.386243	10.892	5.5275	1.970572	0.089416
Дефіцит Державного бюджету	0.099880	0.297326	0.053	0.1571	0.335929	0.746769
Рівень бідності населення	0.100611	0.296611	0.369	1.0864	0.339202	0.744406

Multiple Regression Results: ... Ready CAP NUM ЗАП

30°C Mostly sunny 16:41 20.08.2023

ДОДАТОК Д

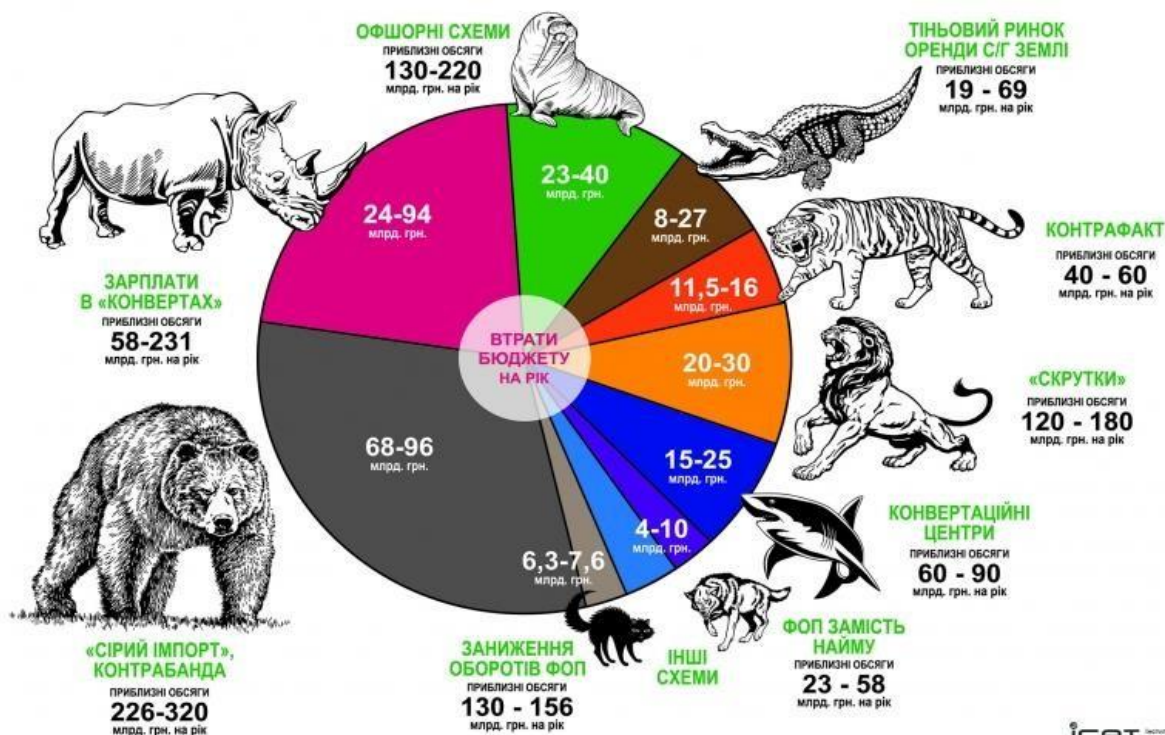
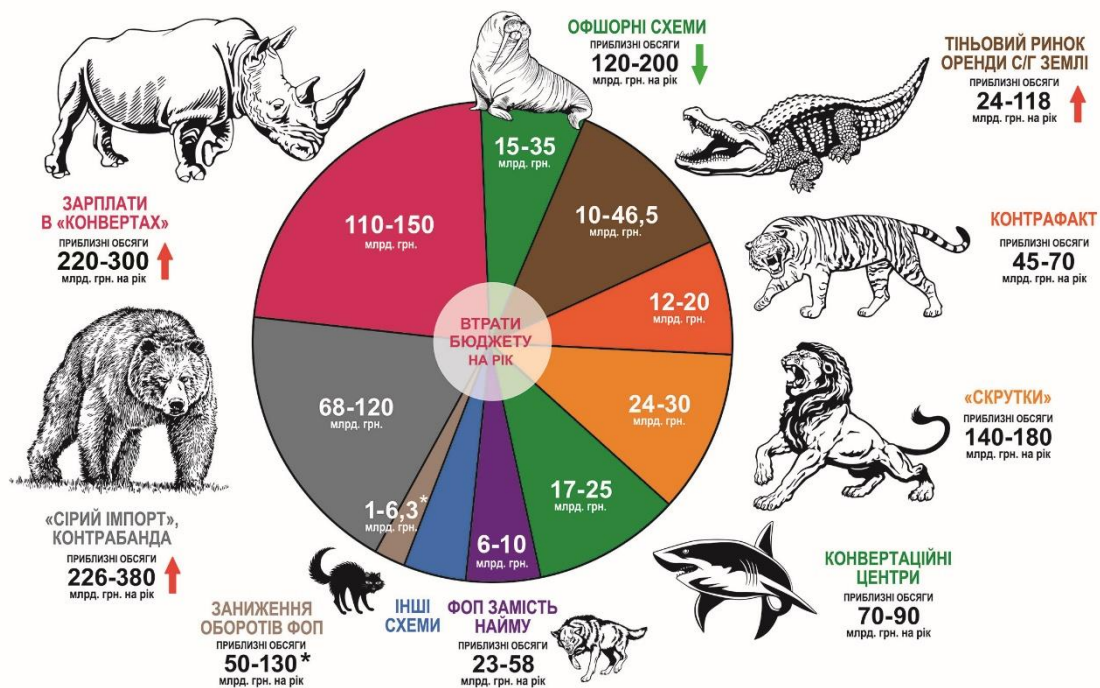

Рис. 1. Порівняльний аналіз річних обсягів і впливу на Державний бюджет України схем ухилення та уникнення оподаткування за 2019 р.

ДОДАТОК Е

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

РІЧНІ ОБСЯГИ І ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ
СХЕМ УХИЛЕННЯ ТА УНИКНЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ (2021)

За даними аналітичних центрів

Рис. 2. Порівняльний аналіз річних обсягів і впливу на Державний бюджет України схем ухилення та уникнення оподаткування за 2021 р.

ДОДАТОК Ж

ДОВІДКИ-ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
доцент поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2022

АКТ

26.10. 2022

Львів

№ 43

Про впровадження результатів дисертації Рижкової Анжели Андріївни на тему «Детінізація економіки в системі фінансової безпеки України» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук, майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- начальника забезпечення якості освіти та методичної роботи, кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- директора Інституту управління, психології та безпеки доктора філософських наук, професора В'ячеслава БЛІХАРА;
- завідувача кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки доктора економічних наук, професора Марти КОПИТКО;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 березня 2021 року № 100 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 – економіка, та наукові праці аспіранта кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ Рижкової Анжели Андріївни за темою «Детінізація економіки в системі фінансової безпеки України».

Проаналізовано основні результати дослідження Рижкової А.А., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Vinichuk M.V., Ryzhkova A.A. Problem-target programming of unshadowing of the economy of Ukraine in the context of balanced socio-economic development. *Social and Legal Studios*. 2021. Vol. 2 (12). 224 с. С. 122–129.

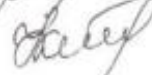
2. Рижкова А.А., Вінічук М.В., Бойко О.Т. Роль офшорів у системі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). 224 с. С. 148–154.

3. Blikhar M., Melnychenko B., Pylypyshyn P., Ryzhkova A., Ruvyn S. Economic and Legal Justification of the Methodological Approach to the Assessment of the State of budget and tax Security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 2 (43). P. 357–364. DOI: 10.55643/fcaptp.2.43.2022.3756 (Web of Science).

4. Blikhar V.S., Vinichuk M.V., Ryzhkova A.A. Institutional Foundations of de-Shadowing the Economy of Ukraine in the National Financial Security System. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol. 5, № 2. P. 68–76. DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-68-76.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Рижкової А.А. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Бюджетно-податкова безпека», «Фінансова безпека», «Іллегалізація економіки», «Національно оцінка ризиків», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

	Людмила ПАВЛИК
	Руслан СТРОЦЬКИЙ
	В'ячеслав БЛІХАР
	Марта КОПИТКО
	Ірина КРАВЕЦЬ

**94 ПРИКОРДОННИЙ ЗАГІН
ЗАХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

м. Чоп, вул. Головна, 55 а тел.: (0312)71-13-22, 71-13-86, факс.: 71-13-86
E-mail: chop_zagin@dpsu.gov.ua код згідно з СДРГОУ 14321707

« 14 » жовтня 2023 р. № 14/495

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Рижкової Анжели Андріївни

на тему:

«Детінізація економіки в системі фінансової безпеки України»

Результати дисертаційного дослідження Рижкової А.А. використані співробітниками 94 прикордонного загону Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України при організації процесу управління установою, реалізації заходів із підвищення рівня її фінансової безпеки, а також щодо забезпечення ефективної протидії корупційним ризикам й протиправній діяльності особового складу.

Нами враховані пропозиції при формуванні та реалізації антикорупційної стратегії 94 прикордонного загону Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України.

Наукові напрацювання Рижкової А.А. є врахованими у процесі діяльності та визначають напрями удосконалення протидії корупції й зміцнення фінансової безпеки установи, а також дозволяють отримати соціально-економічний ефект.

В.о. начальника 94 прикордонного загону

Роман КІВІВЧАК

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ
УКРАЇНИ**
**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ**
Управління кадрового забезпечення
вул. Ф. Ракоці, 13, м. Ужгород, 88008, тел. 695-432,

« 10 » СЕРПНЯ 2023 р. № 24

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
РИЖКОВОЇ АНЖЕЛИ АНДРІЇВНИ**
на тему:
«Детінізація економіки в системі фінансової безпеки України»

Результати дисертаційного дослідження Рижкової А. А. використані співробітниками Головного управління Національної поліції в Закарпатській області при проведенні організаційних заходів щодо забезпечення протидії протиправній економічній діяльності, корупції та зниження рівня економічної злочинності.

Нами враховано пропозиції та удосконалений методичний підхід щодо оцінювання впливу зовнішніх та внутрішніх загроз і чинників на стан та динаміку зміни рівня тіньової економіки, економічної злочинності та корупції, а також рекомендації для реалізації ефективної протидії даним соціально небезпечним явищам.

Наукові напрацювання Рижкової А. А. є врахованими у процесі управління і формують основу для удосконалення існуючої системи забезпечення ефективної протидії тіньовій економічній діяльності, економічній злочинності та корупції, а також дозволяють отримати соціально-економічний ефект.

**Заступник начальника
полковник поліції**

Василь ПРОДАН

ДОДАТОК 3

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

31. Blikhar M., Melnychenko B., Pylypyshyn P., Ryzhkova A., Ruvyn S. Economic and Legal Justification of the Methodological Approach to the Assessment of the State of budget and tax Security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 2 (43). Pp. 357–364. URL: DOI: 10.55643/fcaptr.2.43.2022.3756 (Web of Science). (особистий внесок здобувача: формування основних напрямів зміцнення бюджетно-податкової безпеки держави в контексті забезпечення фінансової стабільності й безпеки) (0,2 др.арк.).
32. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Problem-target programming of unshadowing of the economy of Ukraine in the context of balanced socio-economic development. *Соціально-правові студії*. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 2 (12). 224 с. С. 122–129. URL: DOI:10.32518/2617-4162-2021-2-122-129 (особистий внесок здобувача :визначення основних проблем детінізації економіки України та виявлення впливу на рівень тінізації економіки України дестабілізуючих чинників зовнішнього й внутрішнього середовища) (0,4 др.арк.).
33. Рижкова А.А., Вінічук М.В., Бойко О.Т. Роль офшорів у системі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Соціально-правові студії*. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 4 (14). 224 с. С. 148–154. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4290/1/21.pdf> (особистий внесок здобувача: оцінювання ризиків використання офшорних зон як інструменту тінізації економіки України) (0,21 др.арк.).
34. Blikhar V.S., Vinichuk M.V., Ryzhkova A.A. Institutional Foundations of de-Shadowing the Economy of Ukraine in the National Financial Security System. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol. 5, № 2. P. 68–76. URL: DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-68-76. (особистий внесок здобувача: визначення

місця й ролі детінізації економіки в системі фінансової безпеки держави) (0,4 др.арк.).

35. Рижкова А.А. Роль та місце фінансової безпеки в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №3 (67). С. 56–61. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-56-61. (0,51 др.арк.).

36. Рижкова А.А. Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 2 (70). С. 38–43. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-38-43. (0,53 др.арк.).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

37. Рижкова А.А. Особливості та необхідність запровадження соціального контролінгу в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: матеріали X Міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Львів, 29 квітня 2015 р.). Львів: Ліга-Прес, 2015. 192 с. С.131–133. (0,16 др.арк.).

38. Рижкова А.А. Тенденції ринку праці в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: матеріали XI міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Львів 13 травня 2016 р.). Львів : Ліга-Прес, 2016. 108 с. С. 80–82. (0,15 др.арк.).

39. Рижкова А.А. Перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 19 квітня 2018 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2018. 212 с. С. 179–181. (0,18 др.арк.).

40. Рижкова А.А. Моделі соціальної відповідальності та досвід впровадження в Україні. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної

конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 4 квітня 2019 р.) / за заг. ред. Я.Я. Пушака. Львів: Ліга-Прес, 2019. 178 с. С. 44–46. (0,14 др.арк.).

41. Рижкова А.А. Методи оцінки рівня тіньової економіки в Україні. *Механізм функціонування громадянського суспільства*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 року). Львів: ЛьВДУВС, 2019. 476 с. С. 338–340. (0,14 др.арк.).

42. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Вплив тінізації економіки на соціально-економічний розвиток України. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів: ЛьВДУВС, 2020. 196 с. С. 33–38. (особистий внесок здобувача: визначення взаємозв'язку тінізації економіки із показниками соціально-економічного розвитку, дослідження впливу факторів на зміну інтегрального показника рівня тіньової економіки України) (0,08 др.арк.).

43. Вінічук М.В., Рижкова А.А., Стень Д.В. Удосконалення механізму реалізації фінансової політики держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 листопада 2020 р.). Львів: Українська академія друкарства, 2020. 204 с. С. 26–28. (особистий внесок здобувача: формування механізму реалізації фінансової політики держави) (0,03 др.арк.).

44. Рижкова А.А., Давиденко В.В. Основні чинники та передумови формування й поширення тінізації економіки. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 25 березня 2021 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. Львів : Галицька видавнича спілка, 2021. 223 с. С. 204–206. (особистий внесок здобувача: визначення та аналіз дестабілізуючих чинників розвитку тіньової економіки) (0,1 др.арк.).

45. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемно–цільове програмування детінізації економіки України в контексті збалансованого соціально–економічного розвитку. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 16 квітня 2021 р.) / за заг. ред. В. С. Бліхара. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 184 с. С. 33–35. (особистий внесок здобувача: дослідження проблемно-наслідкового зв'язку між причинами виникнення тіньової економіки та її наслідками для держави і суспільства) (0,06 др.арк.).

46. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Детінізація економіки України в контексті забезпечення сталого соціально–економічного розвитку країни. *The X International Science Conference «Implementation of scientific foundations in practice»*, (Turin, Italy, April 19–21, 2021). 157 p. P. 38–40. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів детінізації економіки України в системі протидії ризикам і загрозам виникнення диспропорцій соціально-економічного розвитку на макрорівні) (0,1 др.арк.).

47. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Проблемні аспекти дослідження загроз фінансовій безпеці держави. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали науково-практичної інтернет-конференції* (з міжнародною участю) приуроченої 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.) / упоряд. Г. З. Леськів. Львів : ЛьВДУВС, 2021. 300 с. С. 244–246. (особистий внесок здобувача: узагальнення переліку загроз фінансовій безпеці держави та формування пропозицій щодо зміцнення фінансової безпеки України) (0,04 др.арк.).

48. Vinichuk Mariia, Ryzhkova Angela. Risk Assessment And Classification of Threats to the Financial Security of the State. *Jointly Organize FAI International Conference on Public Managament and Administration at the Present Stage of State-Building FAI-PMASSB 2021* (India, 21–22 October, 2021). 140 p. P. 120–121. (особистий внесок здобувача: визначення та аналіз основних ризиків і загроз фінансовій безпеці держави) (0,2 др.арк.).

49. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Офшорні зони як інструмент відмивання доходів та ухилення від сплати податків. *Фінансова розвідка в Україні*: збірник тез доповідей науково-практичного семінару (м. Львів, 25 листопада 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 164 с. С. 22–24. (особистий внесок здобувача: дослідження можливостей використання офшорних зон з метою узаконення нелегальних капіталів, сформованих в тіньовому секторі економіки) (0,16 др.арк.).

50. Рижкова А.А. Проблеми забезпечення фінансової безпеки України. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): матеріали* Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 19 листопада 2021 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 612 с. С. 409–411. (0,21 др.арк.).

51. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня тіньового сектора України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 24 березня 2022 р.) / за заг. ред. В.С. Бліхара. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2022. 145 с. С. 104–108. (0,2 др.арк.).

52. Вінічук М., Рижкова А. Проблеми протидії відмиванню доходів, одержаних внаслідок ухилення від оподаткування, з використанням офшорних зон. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 20–22 травня 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 106 с. С. 20–22. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів протидії ухиленню від оподаткування та виведення капіталів в офшорні зони) (0,06 др.арк.).

53. Вінічук М., Рижкова А. Протидія економічній злочинності в системі боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*:

матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Львів, 13 травня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС, 2022. 349 с. С. 30–35. (особистий внесок здобувача: визначення місця детінізації економіки в системі протидії економічній злочинності) (0,11 др.арк.).

54. Вінічук М., Рижкова А. Протидія корупції як чинник забезпечення сталого розвитку держави. *The XXXVII International Scientific and Practical Conference «Modern ways of solving the latest problems in science»* (Varna, Bulgaria, September 20–23, 2022). 518 p. P. 82–84. (особистий внесок здобувача: систематизація основних методів протидії корупції) (0,08 др.арк.).

55. Вінічук М., Рижкова А. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України в системі фінансової безпеки держави. *The I International Scientific and Practical Conference «An overview of modern scientific research in various fields of science»* (Amsterdam, Netherlands, October 17–19, 2022). 238 p. P. 46–48. (особистий внесок здобувача: формування комплексу заходів зміцнення фінансової безпеки України в стратегічній перспективі із урахуванням проблем зниження рівня тіньової економіки) (0,09 др.арк.).

56. Вінічук М., Рижкова А. Ефективна протидія ухиленню від оподаткування як інструмент зміцнення фінансової безпеки держави. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2022. 148 с. С. 26–27. (особистий внесок здобувача: дослідження негативного впливу ухилення від оподаткування на параметри фінансової безпеки держави) (0,05 др.арк.).

57. Рижкова А.А. Методичний інструментарій оцінювання рівня бюджетно-податкової безпеки України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 23 березня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, М.І. Копитко. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2023. 167 с. С. 98–102. (0,22 др.арк.).

58. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Стан та тенденції забезпечення регіональної безпеки європейського континенту в умовах російсько-української війни. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем*: матеріали науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) / упоряд. І.М. Миценко. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 309 с. С. 56–59. (особистий внесок здобувача: дослідження параметрів фінансової безпеки країн Європейського Союзу з метою виявлення впливу на неї викликів і небезпек сучасності) (0,2 др.арк.).

59. Вінічук М., Рижкова А. Основні заходи детінізації економіки України в контексті протидії сучасним викликам і небезпекам. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 травня 2023 р.) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Українська академія друкарства, 2023. 128 с. С. 25–28. (особистий внесок здобувача: формування основних заходів детінізації економіки України) (0,1 др.арк.).

60. Вінічук М.В., Рижкова А.А. Сучасний стан та проблеми забезпечення соціальної безпеки України в умовах війн. *Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави*: матеріали круглого столу (м. Львів, 12 травня 2023 р.) / за заг.ред. В.С. Бліхара, Г.З. Леськів. [Електронний ресурс] Львів : ЛьвДУВС, 2023. 239 с. С. 196–199. (особистий внесок здобувача: виявлення негативного впливу тінізації економіки та корупції на рівень якості життя населення України) (0,07 др.арк.).

ДОДАТОК К**ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: X Міжвузівська студентська науково-практична конференція (м. Львів, 29 квітня 2015 р., очна форма участі).
2. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: філософія, стратегія, тактика*: XI Міжвузівська студентська науково-практична конференція (м. Львів, 13 травня 2016 р., очна форма участі).
3. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 19 квітня 2018 р., очна форма участі).
4. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 4 квітня 2019 р., очна форма участі).
5. *Механізм функціонування громадянського суспільства*: Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 р., очна форма участі).
6. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 10 квітня 2020 р., дистанційна форма участі).
7. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні*: VI Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 25–27 листопада 2020 р., дистанційна форма участі).
8. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 25 березня 2021 р., очна форма участі).
9. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 16 квітня 2021 р., дистанційна форма участі).

10. *Implementation of scientific foundation in practice: The X International Science Conference* (Italy, 19–21 April 2021, дистанційна форма участі).
11. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: Науково-практична інтернет-конференція (з міжнародною участю), приурочена 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р., дистанційна форма участі).
12. *Jointly Organize FAI International Conference on Public Management and Administration at the Present Stage of State–Building FAI-PMASSB 2021* (India, 21–22 October, 2021, дистанційна форма участі).
13. *Фінансова розвідка в Україні*: Науково-практичний семінар (м. Львів, 25 листопада 2021 р., дистанційна форма участі).
14. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)*: Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти (м. Львів, 22 листопада 2019 р., очна форма участі).
15. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи*: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Львів, 24 березня 2022 р., дистанційна форма участі).
16. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 20–22 травня 2022 р., дистанційна форма участі).
17. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: Науково-практична Інтернет-конференція (м. Львів, 13 травня 2022 р., дистанційна форма участі).
18. *Modern ways of solving the latest problems in Science: The XXXVII International Scientific and Practical Conference* (Bulgaria, 20–23 September, 2022, дистанційна форма участі).

19. *An overview of modern scientific research in various fields of Science: The I International Scientific and Practical Conference* (Netherlands, 17–19 October, 2022, дистанційна форма участі).

20. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.).

21. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: Міжвузівська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Львів, 23 березня 2023 р., очна форма участі).

22. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: Науково-практична конференція* (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р., дистанційна форма участі).

23. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: X Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Львів, 25–27 травня 2023 р., дистанційна форма участі).

24. *Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави: Круглий стіл* (м. Львів, 12 травня 2023 р., очна форма участі).